

LOKMAN HEKİM

DERGİSİ

MEÜ Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi

MAY-AUGUST 2011

VOLUME: 1 NUMBER: 2

MERSIN UNIVERSITY MEDICAL FACULTY

Lokman Hekim

JOURNAL OF MEDICAL HISTORY AND FOLK MEDICINE

MERSIN ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ LOKMAN HEKİM TIP TARİHİ VE FOLKLORİK TIP DERGİSİ

OWNER

Prof. Dr. Güliz İKİZOĞLU
Dean of Mersin University Medical Faculty

EDITORS

Prof. Dr. İltar UZEL
Assoc. Prof. Dr. Tamer AKÇA

ASSOCIATE EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Nursel GAMSIZ BİLGİN

SECRETARY

Assist. Prof. Dr. Oya ÖGENLER

EDITORIAL TEAM

Assoc. Prof. Dr. Erim ERDEM
Assoc. Prof. Dr. Necat YILMAZ
Assist. Prof. Dr. Öner KURT

Periodical Scientific Publication of Mersin University Medical Faculty.
Can not be cited without reference.
Responsibility of the articles belong to the authors.
Published three times a year.

CORRESPONDENCE

Dr. Tamer AKÇA
Mersin University Medical Faculty
Department of Medical History and Ethics
E-mail : editorlokman@gmail.com
Tel: : +90 324 337 4300 / 1124
Fax : +90 324 337 4305
URL : http://lokmanhekim.mersin.edu.tr

Design : Dr. Tamer AKÇA
Cover : Ayşegül TUĞUZ (from composition of İltar UZEL named Dioscorides and his student)
Printing : Can Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti.
Tel : +90 324 336 9678
E-mail : canmatbaacilik@gmail.com

EDITORIAL BOARD*

Prof. Dr. Ayten Altıntaş
Prof. Dr. Berna Arda
Prof. Dr. Erman Artun
Prof. Dr. Adnan Ataç
Prof. Dr. Bayhan Çubukçu
Prof. Dr. Mebrure Değer
Prof. Dr. Şefik Görkey
Prof. Dr. Gülsel Kavalalı
Prof. Dr. Kadircan Keskinbora
Prof. Dr. Gamze Kökdil
Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali
Prof. Dr. Menşüre Özgüven
Prof. Dr. Zuhâl Özyayın
Prof. Dr. Gülbin Özçelikay
Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar
Prof. Dr. Şahan Saygı
Prof. Dr. Sevgi Şar
Prof. Dr. Bahar Tunçtan
Assoc. Prof. Dr. Hakan Arslan
Assoc. Prof. Dr. Ferruh Ayoğlu
Assoc. Prof. Dr. Murat Civaner
Assoc. Prof. Dr. Nilgün Çıblak Coşkun

Assoc. Prof. Dr. Nesrin Çobanoğlu
Assoc. Prof. Dr. Gülten Dinç
Assoc. Prof. Dr. Murat Durukan
Assoc. Prof. Dr. Ömür Elçioğlu
Assoc. Prof. Dr. Ayşe Everest
Assoc. Prof. Dr. Ayşe Menteş Gürler
Assoc. Prof. Dr. Taşkiner Ketenci
Assoc. Prof. Dr. Arın Namal
Assoc. Prof. Dr. Rahşan Özen
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Sami Serin
Assoc. Prof. Dr. Serap Şahinoğlu
Assoc. Prof. Dr. Yeşim Işıl Ülman
Assoc. Prof. Dr. Çağatay Üstün
Assoc. Prof. Dr. Selen Yeğenoğlu
Assist. Prof. Dr. Murat Aksu
Assist. Prof. Dr. Selim Altan
Assist. Prof. Dr. Funda Gülay Kadioğlu
Assist. Prof. Dr. Selim Kadioğlu
Assist. Prof. Dr. Esin Karlıkaya
Assist. Prof. Dr. Şükran Sevimli
Assist. Prof. Dr. Refiye Okuşluk Şenesen
Assist. Prof. Dr. Hafize Öztürk Türkmen
Assist. Prof. Dr. Gülay Yıldırım

Statistical Consultant: Assoc. Prof. Dr. E. Arzu KANIK

*in alphabetical order

INSTRUCTION TO AUTHORS

GENERAL GUIDELINES

Mersin University Medical Faculty Lokman Hekim Journal of Medical History and Folk Medicine invites the submission of scientific original article, review and monograph on history of medicine and folk medical practice, letter to editor with reference, editorial comment and discussion, besides folkloric method and product publicity.

Our journal accepts only online submissions; postal applications are not evaluated by a manner of means.

Submissions are required to be inedited and unent to another journal in order to be published. In the event that the papers contain (hard or soft copy) pre-published quotation, table, figure, illustration, etc.; the author is supposed to obtain written permission from individuals or enterprises possessing the copyright and it should be notified in the paper. Previously presented or published abstracts of studies are admissible on condition that it is indicated in the paper.

After the scientific assessment, the authors' names order in the submission is predicated on. Any modifications after this process are only possible contingent upon written statement and permission of all contributory authors.

If the manuscripts meet the journal's style, they are evaluated by the editor and two 'members of advisory board', revised by the authors if required, and they are published with the approval of Editorial Board.

IMPORTANT: AUTHORS SHOULD SUGGEST AT LEAST ONE INTERNATIONAL REVIEWER FOR THE PAPER

SCIENTIFIC AND ETHIC PRINCIPLES

All mentioned authors should have made substantial contribution to the paper. All contributory authors, regarding all kind of consequences, are responsible of the submissions' scientific and ethical compliance. Institutions - organizations providing financial support and all sorts of commercial ties should be informed in the application letter sent to editor. In experimental studies and local studies which harvested the personal information, "Ethics Committee Approval" should be obtained. Its presence should be indicated in the paper and the instrument of approval (to be sent in case editor's request) should be maintained.

COPYRIGHT

It is desired in terms of scientific and ethical principles that the papers published in Mersin University Medical Faculty Lokman Hekim Journal should be quoted when they are used in another publishing medium.

LANGUAGE AND STYLE

The languages of the journal are Turkish and English. Turkish Dictionary of Turkish Language Society and relevant medical glossary should be grounded on for Turkish papers. Spelling mistakes and grammar errors are corrected without making any change in content by Editorial Board.

The journal accepts only online submissions. The manuscripts should be submitted online at the address: <http://lokmanhekim.mersin.edu.tr/index.php/lokmanhekim>

Papers are supposed to be edited in **Microsoft Word XP** or upper versions by PC compatible computers.

Being each of the following sections on a separate page: 1) Title Page, 2) Abstract, 3) Abstract in English (Turkish Abstract of papers in English - only for Turkish authors) and keywords 4) Main Body of the Text, 5) References, 6) Tables and/or Figures 7) Footnotes.

Number pages consecutively beginning with the Title Page.

1. TITLE PAGE

Title page should contain the following: **1)** title **2)** a short running of title (not required if it's shorter than five words) **3)** title in English (only for article in Turkish), **4)** full names, titles, and institutions or societies of all authors, **5)** full name, fixed and mobile telephone numbers, e-mail address of the author responsible for correspondence, **6)** full names and province of the supportive institutions and organizations, **7)** type of the study (original article, review etc.), **8)** if the paper is presented in a congress previously, the title, date and place of the congress.

Example for authors name:

Ali Çetin¹, Ayşe Kaya²

¹ Assoc. Prof. Dr. Mersin University Medical Faculty, Dept. of Medical History and Folk Medicine.

² Prof. Dr. Mersin University Faculty of Education, Dept. of Turkish Language and Littery

2-3. ABSTRACT AND KEY WORDS

The abstract should not exceed 200 words.

Abstracts are compulsory for the Letters to Editor. At least two key words in both English and Turkish (only for article in Turkish) should be given. English key words should be in conformity with "Medical Subject Headings (MESH)" (vide: www.nlm.nih.gov/mesh/MBrowser.html). Turkish key words should be verbatim translation of the MESH terms (only for article in Turkish).

4. MAIN BODY OF THE TEXT

4.1. Original Article

It is suggested that the text should not exceed 4000 words, and there should be no more than 30 references.

The text might be divided into thematic subsections according to the main content. Considering the order in the text; references, graphics, diagrams, pictures, tables and figures should be enumerated sequentially. Abbreviations within the text should be avoided as far as possible.

Abbreviations should be defined in parenthesis where the word to be abbreviated is first used in the text and followed throughout the whole text. There should be no abbreviation sentence initially.

4.2. Review

It is suggested that review should not exceed 3000 words, and there should be no more than 20 references. In this type of studies sectioning is up to authors.

4.3. Monograph

Biographies, classic scientific/medical book introduction, corporation publicity, history of disease, medical themed art works and medical objects presentation constitute the monographic studies.

It is suggested that monograph should not exceed 2500 words, and there should be no more than 10 references.

In this type of studies sectioning is up to authors, too.

4.4. Letters to Editor

Letters are accepted to be no longer than 750 words, and not to exceed 5 references

4.5. Folkloric Method and Product Publicity

It is suggested that they should not exceed 1500 words, and there should be no more than 10 references.

5. REFERENCES

References should be enumerated consecutively, in the order in which they are cited in the text and they should be identified as 'superscript' sentence finally right after the punctuation mark. (ex: xxx¹). Nonconsecutive reference numbers should be punctuated by comma; consecutive ones should be punctuated by, not comma, but hyphen. (ex: xxx^{2,4}; xxx¹⁻³ or xxx^{2,4,6-9}).

List of references should be consistent with the standards of International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE) (http://www.nlm.nih.gov/bsd/uniform_requirements.html).

Firstly, authors' full surname and then only initials of the names should be written. Following authors' name, international abbreviation or acronym of the publishing journal should be added; after that, year of publication, volume and issue number, lastly, page numbers should be given. References in press should be indicated in parenthesis after the name of the journal as 'in press'.

5.1 Articles

5.1.1. Up to three authors

In articles with up to three authors all authors' names should be given:

Halpern SD, Ubel PA, Caplan AL. Solid-organ transplantation in HIV-infected patients. *N Engl J Med*. 2002;347:284-7.

5.1.2. Four or more authors

If a source has four or more authors, include the first author's last name followed by et al.

Rose ME, et al. Regulation of interstitial excitatory amino acid concentrations after cortical contusion injury. *Brain Res*. 2002; 935(1-2):40-6.

5.2. Corporate as Author

Diabetes Prevention Program Research Group. Hypertension, insulin, and proinsulin in participants with impaired glucose tolerance. *Hypertension*. 2002;40(5):679-86.

5.3. Individuals and Corporate as Authors

Vallancien G, Emberton M, Harving N, van Moorselaar RJ; Alf-One Study Group. Sexual dysfunction in 1,274 European men suffering from lower urinary tract symptoms. *J Urol*. 2003;169(6):2257-61.

5.4. Supplement

If the article is within a supplement; it should be indicated just after the volume number of the journal.

Geraud G, Spierings EL, Keywood C. Tolerability and safety of frovatriptan with short- and long-term use for treatment of migraine and in comparison with sumatriptan. *Headache*. 2002;42 Suppl 2:S93-9.

5.5. Book

5.5.1. Complete book

Breedlove GK, Schorfheide AM. Adolescent pregnancy. 2nd ed. Wieczorek RR, editor. White Plains (NY): March of Dimes Education Services; 2001.

5.5.2. Book chapter

Meltzer PS, Kallioniemi A, Trent JM. Chromosome alterations in human solid tumors. In: Vogelstein B, Kinzler KW, editors. *The genetic basis of human cancer*. New York: McGraw-Hill; 2002. p. 93-113.

5.6. Congress proceedings

Harnden P, Joffe JK, Jones WG, editors. Germ cell tumours V. Proceedings of the 5th Germ Cell Tumour Conference; 2001 Sep 13-15; Leeds, UK. New York: Springer; 2002.

5.7. Newspaper report

Tynan T. Medical improvements lower homicide rate: study sees drop in assault rate. *The Washington Post*. 2002 Aug 12;Sect. A:2 (col. 4).

5.8. E-journals

Aboud S. Quality improvement initiative in nursing homes: the ANA acts in an advisory role. Am J Nurs [Internet]. 2002 Jun [cited 2002 Aug 12];102(6):[about 1 p.]. Available from: <http://www.nursingworld.org/AJN/2002/june/Wawatch.htmArticle>

5.9. Web Page

Cancer-Pain.org [Internet]. New York: Association of Cancer Online Resources, Inc.; c2000-01 [updated 2002 May 16; cited 2002 Jul 9]. Available from: <http://www.cancer-pain.org/>

5.10. Official Gazette (Only for article in Turkish)

TC Resmi Gazete (1978) Şeker Tayini. 29 Temmuz 1978. Sayı: 16361. Başbakanlık Basımevi. Ankara.

6. TABLES AND FIGURES

All tables and figures should be labeled with a concise title and number in parenthesis and italic form at the end of the mentioned sentence:

Ex: (*Figure 1*)

Explanations should be added in the footnotes. Ensure that all images are in *jpg*, *tiff* or *gif* format with at least 300 dpi. Used abbreviations should be explained just below the tables and figures.

7. FOOTNOTES

Footnotes should be edited within a page and double-spaced. Enlargement size and technique should be given for microscopic images.

8. ACKNOWLEDGEMENTS

Any financial and commercial supports; translation, statistics, technical supports for graphics, tables and figures etc., editorial support and conflict of interest should be mentioned in this part.

CHECKLIST FOR MANUSCRIPT SUBMISSION

Before sending your paper to the journal's Editor, please make sure that you have included all necessary details. Mersin University Medical Faculty Lokman Hekim Journal regrets it will have to decline consideration of any submission that does not conform to requirements of this guideline.

1. The article should not already have been published in another journal and should not be under consideration by any other journal.(see General Guidelines)
2. It should be edited in Microsoft Word XP or upper versions by PC compatible computers.
3. All tables and figures should be presented at the end of the manuscript. Illustrations in digital format must be sent separately as supplemental file. If the sent file's size exceeds the limit, system may not accept it, on such an occasion set the file size by splitting the text and sending each part individually.
4. For requirements of style and library visit "Notes to Authors" section in "About the Journal "
5. If your article is sent to a peer-reviewed section, use this link in order to see actions to be taken to ensure an evaluation independent of the authors. Please follow the instructions in help section.

COPYRIGHT

The article is in conformity with Mersin University Medical Faculty Lokman Hekim Journal of Medical History and Folk Medicine publishing and editing principles.

The article is original and unpublished and is not being considered for publication elsewhere.

The author(s) is (are) entirely responsible for the scientific, ethical and legal considerations.

All named authors have made an active contribution to preparation of the paper. The corresponding author incurs the responsibility of all co-authors. If it is not possible to correspond with other authors, they are all assumed to be informed.

The copyrights of the accepted articles belong to Mersin University Medical Faculty Lokman Hekim Journal of Medical History and Folk Medicine. It is desired in terms of scientific and ethical principles that the papers published in Mersin University Medical Faculty Lokman Hekim Journal should be quoted when they are used in another publishing medium.

YAZARLAR İÇİN REHBER

GENEL BİLGİLER

Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Dergisi, tıp tarihi ve folklorik tıp uygulamaları konusunda yapılan *araştırma, derleme, monografi, kaynak içeren editöre mektup, editöryal yorum ve tartışma* ile *folklorik metot ve ürün tanıtımı* gibi bilimsel içerikli çalışmalarını yayınlamaktadır.

Dergi sadece elektronik ortamda yazı kabul etmektedir. Posta ile başvurular hiçbir şekilde değerlendirmeye alınmamaktadır.

Dergiye gönderilen yazıların daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olması veya yayınlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir. Eğer yazıda daha önce başka bir yerde (basılı/elektronik ortam) yayınlanmış alıntı, tablo, resim, çizim vb varsa, yazar bunlara ait yayın hakkını elinde bulunduran kişi veya kurumlardan yazılı izin almalı ve yazının içinde bu durum bildirilmelidir. Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve özetleri yayınlanmış çalışmalar, yazıda bu durumun belirtilmesi şartı ile kabul edilir.

Makale bilimsel değerlendirmeye alındıktan sonra başvuruda belirtilen yazar isim sırası esas alınır. Bu aşamadan sonra oluşabilecek değişiklikler, ancak yazıda katkısı bulunan bütün yazarların yazılı açıklamaları ve izinleri ile yapılabilir.

Gönderilen yazılar 'yazım kuralları'na uygun ise; editör ve en az iki 'danışma kurulu üyesi' tarafından değerlendirildikten ve gerek görüldüğünde istenen değişiklikler yazarlarca yapıldıktan sonra Yayın Kurulu'nun onayı ile yayınlanırlar.

YAZIM DİLİ

Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü ve ilgili tıbbi bölümlere ait terimler sözlüğü temel alınmalıdır. Gönderilen yazılardaki yazım ve dilbilgisi hataları, metnin içeriğine dokunmadan Yayın Kurulu tarafından düzeltilmektedir.

BİLİMSEL VE ETİK SORUMLULUK

Yazıda ismi bulunan bütün yazarların, çalışmaya doğrudan katkısı bulunmalıdır. Yazıların bilimsel ve etik kurallara uygunluğu, tüm sonuçları ile birlikte bütün yazarların sorumluluğundadır. Yazıya maddi destek veren kurum ve kuruluşlar ile (varsa) tüm ticari bağlantıların içeriği editöre gönderilen başvuru yazısında belirtilmelidir. Deneysel çalışmalarda, kişisel bilgilerin derlendiği alan çalışmalarında 'Etik Kurul Onayı' alınmalı, onayın varlığı yazıda bildirilmeli ve onay belgesi (editör tarafından istenmesi durumunda iletilmek amacıyla) muhafaza edilmelidir.

YAYIN HAKKI

Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Dergisi'nde yayınlanan makalelerin, yazarları tarafından farklı yayın ortamlarında değerlendirilmesi durumunda derginin kaynak gösterilmesi bilim/yayın etiği açısından uygun bir davranış olacaktır.

YAZIM KURALLARI

Dergi sadece elektronik başvuruları kabul etmektedir. Başvurular <http://lokmanhekim.mersin.edu.tr/index.php/lokmanhekim> adresine elektronik ortamda yapılmalıdır.

Yazılar PC uyumlu bilgisayarlarda **Microsoft Word XP** veya üstü bir versiyon programı kullanılarak yazılmalıdır.

Bütün yazılar; **1) Başlık Sayfası, 2) Özet, 3) İngilizce Özet** (İngilizce yazılarda Türkçe özet) ve **Anahtar Kelimeler, 4) Ana Metin, 5) Kaynaklar, 6) Tablolar ve/veya Şekiller, 7) Alt Yazılar** olarak dizilmelidir. Başlık sayfası '1' numara olacak şekilde, tüm sayfalar sırayla numaralandırılmalıdır.

Başlık, Türkçe özet ve İngilizce özet ayrı birer sayfada yer almalıdır.

1. BAŞLIK SAYFASI

Başlık sayfasında; **1) başlık, 2) kısa başlık** (başlık 5 kelimedenden az ise gerekli değildir), **3) İngilizce başlık, 4) tüm yazarların açık ad ve soyadları ile unvanları ve çalıştıkları kurumlar, 5) iletişim kurulacak yazarın adı ve soyadı, sabit ve cep telefonu numarası, elektronik ileti adresi, 6) araştırmayı destekleyen kurum-kuruluşların açık ismi ve şehri, 7) çalışmanın kategorisi** (araştırma, derleme vb) ve **8) çalışma daha önce herhangi bir kongrede sunulmuş ise kongre adı, zamanı ve yeri** yazılmalıdır.

Yazar isimleri için örnek:

Ali Çetin¹, Ayşe Kaya²

¹Y. Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik A.D.

² Prof. Dr. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

2-3. ÖZETLER ve ANAHTAR KELİMELE

Özetler 200 kelimeyi geçmemelidir. Editöre mektupta özet gerekmemektedir.

Anahtar kelimeler en az 2 adet, Türkçe ve İngilizce yazılmalıdır. İngilizce anahtar kelimeler "Medical Subject Headings (MESH)"e uygun olarak verilmelidir (Bkz: www.nlm.nih.gov/mesh/MBrowser.html) Türkçe anahtar kelimeler MESH terimlerinin aynen çevirisi olmalıdır.

4. ANA METİN

4.1. Araştırma Yazıları

Ana metnin 4000 kelimeyi, kaynak sayısının ise 30'u geçmemesi önerilir.

Ana metin konunun içeriğine göre tematik alt bölümlere ayrılabilir. Kaynaklar, şekil, resim, fotoğraf, tablo ve grafikler yazı içerisindeki geçiş sırasına göre numaralandırılmalıdır.

Metin içinde kısaltmalardan olabildiğince kaçınılmalıdır. Kısaltmalar, kısaltılacak kelimenin yazıda ilk geçtiği yerde parantez içinde verilmeli ve tüm metin boyunca o kısaltma kullanılmalıdır. Cümle başlarında kısaltma kullanılmamalıdır.

4.2. Derleme

Derlemelerin 3000 kelimeyi, kaynak sayısının ise 20'yi geçmemesi önerilir.

Bu tür yazılarda da bölümler yazarların tercihine bırakılmıştır.

4.3. Monografiler

Monografi kategorisi içine; biyografiler; tarihi değeri olan tıbbi/bilimsel kitapların tanıtımı, kurum tanıtımları, hastalık tarihçeleri, tıp temalı sanat eserleri ve tıbbi objelerin tanıtımı ve benzeri çalışmalar girmektedir.

Monografilerin 2500 kelimeyi, kaynak sayısının ise 10'u geçmemesi önerilir.

Bu tür yazılarda da bölümler yazarların tercihine bırakılmıştır.

4.4. Editöre Mektup

Editöre mektupların 750 kelimeyi, kaynak sayısının ise 5'i geçmemesi önerilir.

4.5. Folklorik Metot ve Ürün Tanıtımı

Tıp tarihine özgü folklorik uygulama ve ürün tanıtımlarının 1500 kelimeyi, kaynak sayısının ise 10'u geçmemesi önerilir.

5. KAYNAKLAR

Kaynaklar ana metinde görünüş sırasına göre numaralandırılmalı ve cümle sonunda noktalama işaretinden hemen sonra (boşluk bırakmaksızın) 'Üst Simge' olarak belirtilmelidir (örnek: xxx¹).

Ardışık olmayan kaynak numaraları araya virgül koyarak yazılırken, ardışık gelen kaynak numaraları tek tek değil, araya çizgi konularak belirtilmelidir (örnek: xxx^{2,4}; xxx¹⁻³ veya xxx^{2,4,6-9}).

Kaynakların yazım şekli International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE) standartlarına uygun olmalıdır (http://www.nlm.nih.gov/bsd/uniform_requirements.html).

Yazarların önce soyadları açık olarak, daha sonra da ilk adlarının sadece baş harfleri yazılmalıdır. Yazının adını takiben, yayınlayan derginin uluslar arası kısaltması eklenmelidir. Sonrasında öncelikle yazının yayım yılı, derginin cilt ve sayı numarası yazılmalı, son olarak da sayfa numaraları eklenmelidir. Baskıda olan kaynaklar dergi adından sonra parantez içinde 'baskıda' veya 'in press' şeklinde belirtilmelidir.

5.1. Standart Makale**5.1.1. Üç ve daha az yazarlı makaleler**

Üç ve daha az yazarlı makalelerde tüm yazarların adı yazılmalıdır. *Örnek:*

Halpern SD, Ubel PA, Caplan AL. Solid-organ transplantation in HIV-infected patients. N Engl J Med. 2002;347:284- 7.

5.1.2. Dört ve daha fazla yazarlı makaleler

Dört ve daha fazla yazarlı makalelerde, ilk isimden sonrası 've ark' veya 'et al.' şeklinde belirtilmelidir. *Örnek:*

Rose ME, et al. Regulation of interstitial excitatory amino acid concentrations after cortical contusion injury. Brain Res. 2002;935(1-2):40-6.

5.2. Yazar olarak bir organizasyon varsa

Örnek:

Diabetes Prevention Program Research Group. Hypertension, insulin, and proinsulin in participants with impaired glucose tolerance. Hypertension. 2002;40(5):679-86.

5.3. Hem yazar hem de organizasyon varsa

Örnek:

Vallancien G, Emberton M, Harving N, van Moorselaar RJ; Alf-One Study Group. Sexual dysfunction in 1,274 European men suffering from lower urinary tract symptoms. J Urol. 2003;169(6):2257-61.

5.4. Dergi eki (supplement)

Eğer yazı derginin ekinde (supplement) çıkmışsa, bu durum derginin cilt numarasının hemen yanına eklenmelidir. *Örnek:*

Geraud G, Spierings EL, Keywood C. Tolerability and safety of frovatriptan with short- and long-term use for treatment of migraine and in comparison with sumatriptan. Headache. 2002;42 Suppl 2:S93-9.

5.5. Kitap**5.5.1. Kitabın tamamı bildirilecekse**

Örnek:

Breedlove GK, Schorfheide AM. Adolescent pregnancy. 2nd ed. Wieczorek RR, editor. White Plains (NY): March of Dimes Education Services; 2001.

5.5.2. Kitapta bir bölüm bildirilecekse

Örnek:

Meltzer PS, Kallioniemi A, Trent JM. Chromosome alterations in human solid tumors. In: Vogelstein B, Kinzler KW, editors. The genetic basis of human cancer. New York: McGraw-Hill; 2002. p. 93-113.

5.6. Kongre Bildirileri

Örnek:

Harnden P, Joffe JK, Jones WG, editors. Germ cell tumours V. Proceedings of the 5th Germ Cell Tumour Conference; 2001 Sep 13-15; Leeds, UK. New York: Springer; 2002.

5.7. Gazete Haberi

Örnek:

Tynan T. Medical improvements lower homicide rate: study sees drop in assault rate. The Washington Post. 2002 Aug 12;Sect. A:2 (col. 4).

5.8. Elektronik Dergide Yazı

Örnek:

Aboud S. Quality improvement initiative in nursing homes: the ANA acts in an advisory role. Am J Nurs [Internet]. 2002 Jun [cited 2002 Aug 12];102(6):[about 1 p.]. Available from: <http://www.nursingworld.org/AJN/2002/june/Wawatch.htmArticle>

5.9. Web Sayfası

Örnek:

Cancer-Pain.org [Internet]. New York: Association of Cancer Online Resources, Inc.; c2000-01 [updated 2002 May 16; cited 2002 Jul 9]. Available from: <http://www.cancer-pain.org/>.

5.10. Resmi Gazete

Örnek:

TC Resmi Gazete (1978) Şeker Tayini. 29 Temmuz 1978. Sayı: 16361. Başbakanlık Basımevi. Ankara.

6. ŞEKİL, RESİM, FOTOĞRAF, TABLO VE GRAFİKLER

Yazıda geçen tüm şekil, resim, fotoğraf, tablo ve grafiklerin ana metin içinde geçtiği cümlelerin sonunda, parantez içinde ve italik olarak belirtilmelidir.

Örnek: (Şekil 1)

Tüm eklerin açıklamaları yazının en sonuna (alt yazılar bölümünde) eklenmelidir. Şekil, resim ve/veya fotoğraflar sisteme sadece .jpeg veya .gif dosyası olarak (çözünürlüğü en az 300 dpi boyutunda) yüklenmelidir. Kullanılan kısaltmalar şekil, resim, fotoğrafın hemen altında açıklanmalıdır.

7. ALT YAZILAR

Alt yazılar iki satır aralıklı olarak bir sayfaya yazılmalıdır. Mikroskobik resimlerde büyütme oranları ve tekniği verilmelidir.

8. TEŞEKKÜR

Çalışmada alınan tüm maddi destekler; çeviri, istatistik, çizim vb konularda alınan teknik destek; editöryal değerlendirme ve çıkar çatışması varsa bu bölümde belirtilmelidir.

BAŞVURU İÇİN KONTROL LİSTESİ

Başvuru sürecünde yazarlar başvurularının aşağıdaki listedeki tüm maddelere uyduğunu kontrol etmelidirler, bu rehberde uymayan başvurular yazarlara geri döndürülecektir.

1. Gönderilen yazı daha önceden yayınlanmamış, ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere sunulmamış olmalıdır. (Yazara Öneriler bölümünde bir açıklama sunulmuştur)
2. Yazı dosyası PC uyumlu bilgisayarlarda Microsoft Word XP veya daha üstü bir versiyon program kullanılarak yazılmış olmalıdır.
3. Tüm şekil, resim ve tablolar metnin en sonuna yerleştirilmelidir. Baskı için, resimlerin kaliteli kopyalarını ek dosya olarak gönderilmiş olmalıdır. Gönderilen dosyanın boyutu çok fazla olur ise, sistem almayabilir. Böyle durumlarda yazıyı bölüp, diğer bölümleri ek dosya olarak tek, tek gönderebilirsiniz.
4. Stil ve kitaplık uygulamaları için gereksinimler, Dergi hakkında bölümündeki 'Yazarlara Notlar' sayfasında görülebilir.
5. Yazınızı hakem değerlendirmesi yapılan bir dergi bölümüne gönderiyor iseniz, yazarlardan bağımsız değerlendirme sağlanması için yapmanız gerekenleri için 'Yardım' sayfasındaki önerilere tam olarak uyunuz.

TELİF HAKKI KONUSUNDA

Makale Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi yayın ve yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Makale orijinal olup herhangi bir yurt içi/yurt dışı dergide yayınlanmamış veya yayımlanmak üzere değerlendirme aşamasında değildir.

Makalenin bilimsel, etik ve hukuksal sorumluluğu yazarlara aittir.

Makalede adı geçen yazarların tümü çalışmaya katkıda bulunmuşlardır. Diğer yazarlara ulaşılamaması durumunda, yazarlar tüm aşamalardan haberdardır. Diğer yazarların sorumluluklarını makalenin yazışma yazarı kabul eder.

Makalenin yayıma kabul edilmesi durumunda ilk yayın hakkı Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi'ne aittir. Dergide yayınlanan makalelerin, yazarları tarafından farklı yayın ortamlarında değerlendirilmesi durumunda Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi'nin kaynak gösterilmesi bilim/yayın etiği açısından uygun bir davranış olacaktır.

MERSIN UNIVERSITY MEDICAL FACULTY

Lokman Hekim

JOURNAL OF MEDICAL HISTORY AND FOLK MEDICINE

MERSİN ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ LOKMAN HEKİM TIP TARİHİ VE FOLKLORİK TIP DERGİSİ

VOLUME 1

May - August 2011

NUMBER 2

Original Article - Araştırma

- BAZI ÜZÜMSÜ MEYVELERİN KULLANIMLARININ ECZACILIK VE TIP TARİHİ AÇISINDAN İNCELENMESİ** 1
The Analysis of the Use of Certain Berries from the Perspective of Pharmacy and History of Medicine
Şar S.
- TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASINDA "DUL KARI KÜLTÜ"** 7
The "Widow Cult" of Turkish Cultural Geography
Kalafat Y.
- BİR GAZETENİN SAĞLIK HABERLERİNİN SAĞLIK/HASTALIK KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ** 11
An Evaluation of a Newspaper's News on Health on The Basis of Health/Disease Concepts
Şahinoğlu et al.
- SULAR ALTINDA KALAN SAĞLIK MERKEZİ: ALLİANOİ** 16
The Ancient Health Center Which Remaining Under Water: Allianoi
Aray et al.
- TARİHSEL OLARAK KADIN ŞİFACILIK VE TIBBIN DEĞERLERİ** 21
Historical Women Healing and Values of Medicine
Öztürk Türkmen H.

Monograph - Monografi

- CUMHURİYETİN İLK YILLARINA AİT BİR HALK SAĞLIĞI SORUNU: "YÜKSEK ÖKÇELER"** 28
"The High Heels" A Problem of Public Health, in Early Years of Turkish Republic
Tokaç et al.
- FAZIL ÇİL KREMİ'NİN ÖYKÜSÜ** 33
The History of Fazil Freckle Lotion
Ağırhan M.
- MATERIA MEDICA'DAN GÜNÜMÜZE UZANAN TIBBİ BİTKİ: ISIRGAN** 35
URTICA as a Medicinal Plant Written by Dioscorides in his Work Materia Medica
is Currently used Today
Kavalalı G.

BAZI ÜZÜMSÜ MEYVELERİN KULLANIMLARININ ECZACILIK VE TIP TARİHİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

The Analysis of the Use of Certain Berries from the Perspective of Pharmacy and History of Medicine

Sevgi ŞAR¹

¹Prof., Ankara University Faculty of Pharmacy, Dept. of Pharmacy Management

ÖZET

İnsanoğlu, birçok bitkisel, hayvansal ve madensel kökenli drogları tedavi edici özelliklerinden dolayı çok eski çağlardan beri hastalıkların sağaltımında kullanmıştır. İlaç uygulamaları ve ilaçların hazırlanma yöntemleri, zamanla ampirik bilgilerden uzaklaşmış, bilimsel temellere dayandırılarak günümüz uygulamalarındaki yerini almıştır.

Son yıllarda, tedavide tıbbi bitkilerin doğal şekilleriyle ilaç olarak kullanımı, yeni inceleme ve araştırma konularının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim etken madde kavramının oluşmasından sonra, doğal yolla elde edilen maddelerin en az sentetik bileşikler kadar günümüzde de tıbbi müstahzarın içinde yer almaya başladığı görülmektedir.

Çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan çilek, böğürtlen, ahududu, dut, frenk üzümü, bektaş üzümü, yaban mersini, kuşburnu, gelebor ve mürver gibi bazı üzümsü meyvelerin, tarihsel süreç içerisinde ve eczacılık açısından bilimsel değerlendirilmesi yapılarak, konu çeşitli yönleriyle tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Üzümsü; Eczacılık; Tarihi uygulamalar; Kullanım

ABSTRACT

Human beings have been using a variety of herbal, animal and metal based drugs in the treatment of illnesses since the early ages because of the healing functions of these materials. Pharmaceutical applications and drug preparation methods have in time moved away from the empirical information and have gained their places in the current applications as based on scientific findings.

In recent years, the use of medical herbs in treatment as drugs in their natural forms has given rise to new topics of analysis and research. Thus, after the emergence of the concept of active ingredient, the natural materials have started to be used in the medical preparations of our time as much as the synthetic compounds.

This topic will be discussed in its several aspects through the analysis of certain berries such as strawberry, blackberry, raspberry, mulberry, blueberry, gooseberry, rosehip and elder that have been used in the treatment of several illnesses in the historical perspective along with a scientific evaluation based on pharmacological findings.

Keywords: Berries; Pharmacy; Historical Process; Use

GİRİŞ

Tarih boyunca insanoğlu, birçok bitkisel, hayvansal ve madensel kökenli drogları hastalıklarının tedavisinde kullanmıştır. İlaç uygulamaları ve ilaçların hazırlanma yöntemleri, zamanla ampirik bilgilerden uzaklaşmış, bilimsel temellere dayandırılarak günümüz uygulamalarındaki yerini almıştır.

AMAÇ

Çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan bazı üzümsü meyvelerin, tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmesine olanak sağlayabilecek bir ön çalışma niteliği taşıyan bu araştırma, konu ile ilgili yapılan çalışmalara katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

MATERYAL ve METOT

Bu çalışmada yer alan bazı üzümsü meyveler çeşitli eczacılık ve tıp tarihi, farmakognozi, farmasötik botanik ve tıbbi bitkileri içeren yabancı ve Türkçe yayınlardan taranarak, tarihsel süreç içerisinde tedavide kullanımları incelenmiş ve bugünkü kullanımlarıyla karşılaştırılmıştır.

Çilek (Resim 1a, b)**Türkçe Adı** : Çilek**Latince Adı** : *Fragaria vesca***Drog Adı** : Radix Fragariae (Çilek Kökü), Fructus Fragariae (Çilek Meyvesi),**Familyası** : Rosaceae**Etken Maddesi** : Kökü tanen, şeker ve triterpen; meyveleri ise pektin, şeker, organik asitler, vitamin C ve aromatik maddeler taşımaktadır¹⁻⁴.**Literatürde Bildirilen Kullanımları**: Kolik ve kramp benzeri ağrılarda, kemik ve eklem ağrılarında, romatizmada, sarılıkta, böbrek kum ve taşı düşürmede kullanılmaktadır³⁻⁶. Ayrıca astringen ve aperitif olarak yararlanılmanın yanı sıra, ihtiva ettiği tanenden dolayı ağız boğaz iltihaplarında ve diarede kullanılmaktadır³.**Tarihte ve Halk Arasında Kullanılışı**: Halk arasında astringen, aperitif ve diüretik olarak, ayrıca boğaz ağrılarında, romatizma ve deri iltihaplarında da kullanılmaktadır^{7, 8}. Haricen ise diş eti iltihaplarında ve ağız içi yaralarında gargara şeklinde yararlanılmaktadır⁸.**Resim 1a.** Çilek (*Fragaria vesca*) (<http://www.herbaltreatmentcare.com/wp-content/uploads/2011/05/Strawberry.jpg>; Son erişim tarihi 02.05.2011)**Resim 1b.** Çilek (*Fragaria vesca*) (http://www.swantonberryfarm.com/pages/farmstand_general.html; Son erişim tarihi: 15.04.2011)**Böğürtlen** (Resim 2a, b)**Türkçe Adı** : Böğürtlen**Latince Adı** : *Rubus fruticosus***Resim 2a.** Böğürtlen (*Rubus fruticosus*) (http://ispb.univ-lyon1.fr/cours/botanique_old/version%20anglaise/Noms%20anglais/noms%20%20A_to_C.html; Son erişim tarihi: 15.04.2011)**Resim 2b.** Böğürtlen (*Rubus fruticosus*) (<http://www.commanster.eu/commanster/Insects/Bees/WBees/Bombus.terrestris.html>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)**Drog Adı** : Folium Rubi fruticosi (Böğürtlen Yapağı), Folium Rubi (Böğürtlen Meyvesi)**Familyası** : Rosaceae**Etken Maddesi** : Yaprakları tanen, flavon, vitamin C, organik asitler ve şeker ihtiva etmektedir^{1-3, 9}.**Literatürde Bildirilen Kullanımları**: Yaprakları astringen etkisinden dolayı ishal ve basura karşı; ayrıca tonik, diüretik, yara tedavisinde ve şeker hastalığında kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra diş etleri, bademcik ve boğaz iltihaplarında da gargara halinde yararlanılmaktadır. Meyveleri ise astringen etkili olup dâhilen ve gargara halinde kullanılmaktadır^{1-3, 5, 6, 9}.**Tarihte ve Halk Arasında Kullanılışı**: Dioscorides Materia Medica adlı eserinde bitkinin yapraklarının ülser, basura ve kalp hastalıklarına iyi geldiğini, midevi olarak kullanıldığını, yapraklarının ve meyvesinin ağız hastalıklarında kullanılan ilaçların içine katıldığını kaydetmektedir¹⁰. İbni Sina drogun kabız ve kurutucu etkiye sahip olduğunu, yara ve iltihapları yok ettiğini, böbrek taşlarını parçaladığını, yapraklarının ağızda çiğnendiğinde ağızdaki yaralara ve aftlara iyi geldiğini belirtmektedir^{6, 11}. Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar Devrinde diüretik olarak kullanılan böğürtlen kökü eski Mısır Çarşısı'nda da aynı amaç için aranmaktaydı¹²⁻¹⁴. İlk kodekslerimizden Düstur al-Edviye'de kayıtlı olan drog¹⁵, Ege Bölgesi halk hekimliğinde de üre ve şeker hastalıklarının tedavisinde ve adet söktürücü olarak kullanılmaktadır¹⁶. Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi de böğürtlen kökünün ağızdaki sivceleri ve böbrek taşlarını eritmede kullanıldığını bildirmektedir¹⁷. Halk arasında ishal ve basur tedavisinde, idrar söktürücü ve şeker hastalığında, bademcik iltihaplarında, yaprakları ise idrar yolu ve bademcik iltihaplarında haricen çiban, yara ve yanık tedavisinde kullanılmaktadır^{7, 18}.

Ahududu (Resim 3a, b)

Türkçe Adı : Ahududu, ağaççileği

Latince Adı : Rubus idaeus

Drog Adı : Folium Rubi idaei (Ahududu Yaprağı), Fructus Rubi idaei (Ahududu Meyvesi),

Familyası : Rosaceae

Etken Maddesi : Yaprakları tanen, flavonozit, organik asitler ve Vitamin C; meyveleri organik asitler, şekerler, pektin, vitamin C, antosiyan, uçucu ve sabit yağ ihtiva etmektedir^{1-3, 5, 6, 9}.

Literatürde Bildirilen Kullanımları: Yaprakları infüzyon halinde astringen ve depüratif olarak, meyveleri ise aperitif, diüretik ve tonik olarak, ayrıca şurubu boğaz hastalıklarında gargara olarak, dizanteriye karşı ise astringen olarak kullanılmaktadır. **Sirupus Rubi idaei T.K.** (Ağaç Çileği Şurubu) ise eczacılıkta pediatrik ilaçlara renk ve koku verici olarak konmaktadır^{2, 5, 6, 9}. Bunların yanı sıra antioksidan etkiye de sahiptir¹⁹. Flavon flanoidlerini yüksek oranda içermeleri nedeniyle antikansorejen ve antioksidan rolleri nedeniyle insan sağlığında kullanılmaktadır²⁰.

Tarihte ve Halk Arasında Kullanılışı: Dioscorides Materia Medica adlı eserinde bitkinin çiçeklerinin balla karıştırılarak göz iltihaplarında kullanıldığından, cilt hastalıklarına iyi geldiğinden ve meyvelerinin sindirimi kolaylaştırdığından bahsetmektedir¹⁰. Halk arasında ise diüretik olarak, ayrıca dil yaralarında, bademcik ve göz iltihaplarında da kullanılmaktadır⁷.

Resim 3a. Ahududu, ağaççileği (Rubus idaeus) (http://www.botanicalgarden.ubc.ca/potd/2005/05/rubus_idaeus_tu.php; Son erişim tarihi: 15.04.2011)

Resim 3b. Ahududu, ağaççileği (Rubus idaeus) (http://free-photos.biz/photographs/food/fruits/368504_306_rubus_idaeus.php; Son erişim tarihi: 15.04.2011)

Karadut (Resim 4a, b)

Resim 4a. Karadut (Morus nigra) (<http://www.about-garden.com/fe/en/0001-morus/>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)

Resim 4b. Karadut (Morus nigra) (<http://www.botanical.com/botanical/mgmh/m/mul-com62.html>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)

Türkçe Adı : Karadut

Latince Adı : Morus nigra

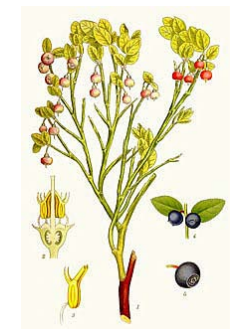
Drog Adı : Fructus Mori nigri (Dut Meyvesi), Cortex Mori radices (Kök Kabuğu)

Familyası : Moraceae

Etken Maddesi : Şeker, pektin, müsilağ, flavon, organik asitler, vitamin C ve boyar maddeler ihtiva etmektedir^{1-3, 9}.

Literatürde Bildirilen Kullanımları: Meyveleri gargara halinde dişeti iltihaplarında, ağız ve boğaz hastalıklarında, karadut kökü veya kök kabuğu ise müşil, kurt ve tenya düşürücü olarak, yaprakları da diüretik ve şeker hastalığına karşı kullanılmaktadır. Karadut meyvelerinin usaresinden hazırlanan **Sirupus Mori** isimli şurup çocukların ağız hastalıklarında, özellikle pamukçukta kullanılmaktadır^{1, 2, 9}. Ayrıca artirit, gut ve romatizmada, diarede, kolitte, böbrek taş ve kumlarını düşürmede ve soğuk algınlığında da kullanılmaktadır³.

Tarihte ve Halk Arasında Kullanılışı: Al-Biruni²¹, drogun ağız ve boğaz iltihaplarında kullanıldığından söz etmektedir. Osmanlılar devrinde¹² şeker hastalığında kullanılan droga Divan-ü Lügat it-Türk'te²² "üjme" adıyla rastlanmaktadır. Eski Mısır çarşısında şeker hastalığı için aranan karadut yaprağı¹⁴ ilk kodekslerimizden Düstur al-Edviye'de de kayıtlıdır¹⁵. Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi de drogun boğaz ağrılarında, yara ve çatlaklara karşı kullanıldığını bildirmektedir¹⁷. Gözaydın²³ ve Hınçer²⁴, karadut yapraklarının halk arasında şeker hastalığına karşı kullanıldığını kaydetmektedir. Drog halk arasında bağırsak kurtlarını ve solucanları düşürücü, müşil, ağız ve boğaz iltihaplarında, şeker hastalığında, stomaşık, tonik ve diüretik olarak da kullanılmaktadır^{7, 14, 18}.

Frenk Üzümü (Resim 5a, b)**Türkçe Adı** : Frenk Üzümü**Latince Adı** : Ribes nigrum**Drog Adı** : Fructus Ribis nigri (Frenk Üzümü Meyvesi), Folium Ribis nigri (Frenk Üzümü Yaprığı)**Familyası** : Grossulariaceae**Etken Maddesi** : Yaprakları flavon ve prosiyanidler, meyvaları antosiyan türevleri, organik asitler ve şekerler ihtiva etmektedir^{1, 5}.**Literatürde Bildirilen Kullanımları:** Meyveleri midevi olup, ayrıca P vitamini aktivitesi göstermesinden dolayı kanamalara karşı ve görüşü arttırıcı olarak, yaprakları ise diüretik ve diyaforetik etkili olup ayrıca romatizma ve gut hastalığında da kullanılmaktadır^{1, 5}.**Bektaş Üzümü** (Resim 6a, b)**Türkçe Adı** : Bektaş Üzümü**Latince Adı** : Ribes uva-crispa**Drog Adı** : Fructus Ribis uva-crispae (Bektaş Üzümü Meyvesi)**Familyası** : Grossulariaceae**Etken Maddesi** : Organik asitler, madensel tuzlar ve vitaminler (A,B,C) ihtiva etmektedir.**Literatürde Bildirilen Kullanımları:** Müshil, diüretik, stomaşık ve aperitif olarak kullanılmaktadır¹.**Tarihte ve Halk Arasında Kullanılışı:** İbn Sinâ şiş ve iltihaplara karşı kullanılmıştır¹¹.**Yaban Mersini** (Resim 7a, b)**Türkçe Adı** : Yaban Mersini, Ayı Üzümü, Çoban Üzümü**Latince Adı** : Vaccinium myrtillus**Drog Adı** : Folium Myrtilli (Yaban Mersini Yaprığı)**Familyası** : Ericaceae**Etken Maddesi** : Yaprakları tanen, flavonoid, glikozitler, organik asitler ve Vitamin C; meyveleri ise şekerler, tanen, organik asitler, antosiyanozitler, renk maddeleri ihtiva etmektedir^{1-5, 25}.**Literatürde Bildirilen Kullanımları:** Astringen, antiseptik, tonik ve şeker hastalığında infüzyon halinde kullanılmaktadır. Meyvede bulunan bazı bileşikler retinal kanamayı azaltmakta ve bitkide bulunan krom ise yüksek şeker seviyelerini kontrol altında tutulmasını sağlamaktadır. Güçlü antioksidan, aperitif ve astrenjan etkilidir. Üriner sistem infeksiyonlarını önleyici, yara iyi edici etkileri de bulunmaktadır. Ayrıca, ülserle karşı ve gece görüşünü kuvvetlendirici olarak da kullanılmaktadır. Kapiller yetmezlik ve hemoroit gibi vasküler rahatsızlıklarda ve bağırsak infeksiyonu sonucu oluşan diarede; kusmada ve kanamalarda dâhilen; ağız ve boğaz yanmalarında gargara olarak; yara ve yanık tedavisinde ise haricen kullanılmaktadır^{1-5, 25}.**Resim 5a.** Frenk Üzümü (Ribes nigrum) (<http://flora.nhm-wien.ac.at/Seiten-Arten/Ribes-nigrum.htm>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)**Resim 5b.** Frenk Üzümü (Ribes nigrum) (<http://www.uniprot.org/taxonomy/78511>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)**Resim 6a.** Bektaş Üzümü (Ribes uva-crispa) (<http://www.gardenersworld.com/plant-detail/PL000000/3671/gooseberry>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)**Resim 6b.** Bektaş Üzümü (Ribes uva-crispa) (<http://www.botanical.com/botanical/mgmh/g/gooseb29.html>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)**Resim 7a.** Yaban Mersini (Vaccinium myrtillus) (<http://akk6f.blogspot.com/>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)**Resim 7b.** Yaban Mersini (Vaccinium myrtillus) (<http://www.herbal-supplement-resource.com/bilberry-herb.html>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)

Tarihte ve Halk Arasında Kullanılışı: İbn Sinâ drogun astringen etkili olduğunu, karaciğer ve mideyi kuvvetlendirdiğini belirtmektedir¹¹. Halk arasında ise astringen, antiseptik, tonik ve şeker hastalığına karşı kullanılmaktadır^{1, 25}.

Kuşburnu (Resim 8a, b)

Türkçe Adı : Kuşburnu, Yabani Gül, Köpek Gülü

Latince Adı : Rosa canina

Drog Adı : Fructus Rosae caninae (Kuşburnu Meyvesi)

Familyası : Rosaceae

Etken Maddesi : Şekerler, organik asitler, tanen, pektin, flavonozit ve vitaminler (A,B,C) ihtiva etmektedir^{1, 2, 5}.

Literatürde Bildirilen Kullanımları: Astringen, tonik ve diüretik olarak kullanılmaktadır^{1, 2}. Ayrıca antioksidan etkiye sahiptir¹⁹.

Tarihte ve Halk Arasında Kullanılışı: İbn Sinâ drogu köpek böğürtleni olarak tanımlamakta ve kabız etkisi olmasından dolayı kanlı basurda ve diarede, yapraklarından hazırlanan pomadın ise kızarıklık ve kaşıntılarda kullanıldığını belirtmektedir¹¹. Divan-ü Lügat it-Türk'te²² "**azgan**" adıyla rastlanan kuşburnu, Osmanlılar devrinde diüretik olarak kullanılmaktadır¹². İlk kodekslerimizden Düstur al-Edviye'de¹⁵ de kayıtlı olan drog, eskiden beri Mısır çarşısında kum düşürücü, diüretik ve kabız olarak aranır¹⁴. Üçer²⁶, kuşburnu marmelatının hemoroidde, Balcıoğlu²⁷, ağaç kabuklarının mayasında, Sakaoğlu²⁸ ise kökünün mayasıl tedavisinde kullanıldığını bildirmektedir. Halk arasında kum ve taş düşürücü, diüretik, ishal ve kanlı basuru kesici, vücut direncini arttırıcı olarak⁷, ayrıca romatizmada, gut ve soğuk algınlıklarında kullanılmaktadır^{3, 18}.

Gilaburu (Resim 9a, b)

Türkçe Adı : Geleboru, Gilaburu

Latince Adı : Viburnum opulus

Drog Adı : Fructus Viburni opuli (Geleboru Meyvesi)

Familyası : Caprifoliaceae

Etken Maddesi : Renk maddeleri, tanen ve organik asitler ihtiva etmektedir¹.

Literatürde Bildirilen Kullanımları: Müshil, diüretik, sedatif ve antioksidan etkiye sahiptir. Safra ve karaciğer hastalıklarına karşı kullanılmaktadır^{1, 19}.

Tarihte ve Halk Arasında Kullanılışı: Halk arasında mide ağrılarına karşı kullanılmaktadır².

Mürver (Resim 10a, b)

Türkçe Adı : Mürver

Latince Adı : Sambucus nigra

Drog Adı : Flos Sambuci nigrae (Mürver Çiçeği)

Familyası : Caprifoliaceae

Etken Maddesi : Uçucu yağ, flavonoid, müsilaj, rezin, şeker, tanen ve sambunigrin glikoziti ihtiva etmektedir^{1, 5, 9}.

Resim 8a. Kuşburnu (Rosa canina) (<http://www.tradenote.net/keyword/Rose-dog/>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)

Resim 8b. Kuşburnu (Rosa canina) (<http://chestofbooks.com/flora-plants/flowers/Harper-Wild-Flowers-Guide/Rose-Family.html>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)

Resim 9a. Gilaburu (Viburnum opulus) (<http://www.nature-diary.co.uk/2005-09-16a.htm>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)

Resim 9b. Gilaburu (Viburnum opulus) (<http://www.hortus-camden.com/plants/view/viburnum-opulus-l/>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)

Literatürde Bildirilen Kullanımları: Müshil, diüretik, ekspektoran ve diaforetik olarak kullanılmaktadır. *Flores Sambuci T.K.* (Mürver Çiçeği) de aynı şekilde diaforetik, diüretik ve müshil olarak kullanılmaktadır^{1, 2, 5, 9}. Ayrıca antioksidan etkiye de sahiptir¹⁹.

Tarihte ve Halk Arasında Kullanılışı: Halk arasında öksürük kesici ve yumuşatıcı, ağız, boğaz ve diş ağrılarını giderici, diüretik ve diaforetik olarak, ayrıca basur tedavisi ve güneş yanıklarında kullanılmaktadır⁷.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Tarih boyunca geniş bir kullanım alanı bulan üzümü meyveler, gerek tek başına gerekse diğer bitkisel droglarla hazırlanan karışımlarının, değişik hastalıkların tedavisinde uygulandığı görülmektedir. Bugün bu drogların ilaç haline dönüştürülmüş formatlarına da rastlanmaktadır.

Bu üzümü meyvelerin özellikle diüretik, müshil, antiseptik, astringen, tonik ve antioksidan etkilerinden yararlanılmaktadır.

Çalışmada incelenen üzümü meyvelerin medikal amaçlı kullanımına ilişkin bilgilere günümüz literatüründe de yer verilmesinin yanı sıra bugün bu bitkilerin folklorik olarak da uygulandığı gözlenmektedir.

BİLGİ: Bu çalışma 11-14 Mayıs 2011'de Mersin'de düzenlenen VII. Lokman Hekim Günleri kapsamında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Baytop, T. (1999), Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi Geçmişte ve Bugün, İlaveli İkinci Baskı, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul.
2. Tanker, N., Koyuncuoğlu, M., Çoşkun, M. (2004), Farmasötik Botanik, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları No: 88, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
3. PDR For Herbal Medicines, Montwale-New Jersey: Medical Economics Company, 2000.
4. Gürkan, E., Öndersev, D.V., Ulusoylu, M., Göztaş, Z., Dinçşahin, N. (2003), Bitkisel Tedavi, Marmara Üniversitesi Yayın No: 699, Eczacılık Fakültesi Yayın No: 19, M. Ü. Döner sermaye işletmesi, Teknik Eğitim Fakültesi Matbaa Birimi, İstanbul.
5. Çubukcu, B., Sarıyar, G., Meriçli, A.H., Sütülpınar, N., Mat, A., Meriçli, F. (2002), Fitoterapi Yardımcı Ders Kitabı, İ.Ü. Eczacılık Fakültesi Yayın No: 79, İ. Ü. Basım ve Yayınevi Müdürlüğü, İstanbul.
6. <http://www.cankayaeczanesi.com>. (Son erişim tarihi; 26.03.2011)
7. Erdemir, A.D. (2001), Şifalı Bitkiler, Doğal İlaçlarla Geleneksel Tedaviler, Alfa Yayınları, İstanbul, Bursa.
8. <http://www.dogaltedavi.net> (Son erişim tarihi; 26.03.2011)
9. Karamanoğlu, K. (1973), Farmasötik Botanik Ders Kitabı, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları Ders Kitabı Sayı: 24, Ankara.
10. Gunther, R.T. (1959), The Greek Herbal of Dioscorides. Hafner Publishing Co., New York.
11. İbn-i Sina (2000), El Kanun Fi't Tıbb, ikinci kitap, (Türkçeye çeviren: Esin KAHYA) Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Sayı: 234, Ankara.
12. Asil, E. (1974), Osmanlı Saray Eczacılığı ve Osmanlılar Devrinde Kullanılan Drogların Farmakoloji ve Farmakognozi Yönünden İfade Ettiği Değerler, A.Ü. Eczacılık Fakültesi, Doktora Tezi, Ankara.
13. Asil, E. (1979), Anadolu Selçuklular Devrinde Tıp ve Eczacılık Kurumu, Doçentlik Tezi, Ankara.
14. Demirhan, A. (1975), Mısır Çarşısı Drogları, Doktora Tezi, Sermet Matbaası, İstanbul.
15. Hüseyin, S. (1874), Düstur al-Edviye, Mekteb-i Tibbiye Matbaası, İstanbul.
16. Sucu, İ. (1978), ege bölgesi Halk ilaçları ve Bu ilaçlardaki Drogların Farmakognozok İncelenmesi, A.Ü. Eczacılık Fakültesi, Doktora Tezi, Ankara.
17. Hayati Zade Mustafa Fevzi Efendi (1978), Yabani Bitkilerin Tıp da İlaç Olarak Kullanılışları (Çeviren: Hadiye Tuncer), Atak Matbaası.
18. Şar, S. (1982), İç Anadolu Bölgesi Halk İlaçlarının Eczacılık Tarihi ve Farmakognozi Açısından İncelenmesi, A.Ü. Eczacılık Fakültesi, Doktora Tezi, Ankara.
19. Elmastaş, M., Çerçekçioğlu, R., Bazı Üzümsü Meyve türlerinin Antioksidan Aktiviteleri, www.uzumsu.com/dosyalar/II_Ulusal_Uzumsu_Semp_295-298.pdf (Son erişim tarihi; 26.03.2011)
20. Pehlivan, M., Güleriyüz, M. (2004), Ahududu ve Böğürtlenlerin İnsan Sağlığı açısından Önemi, *Bahçe*, 33(1-2): 51-57.
21. Said, H.M. (1973), Al-Biruni's Book on Pharmacy and Materia Medica, Hamdard National Foundation, Pakistan, Karachi.
22. Kaşgarlı Mahmut (1943), Divanü Lügat'it Türk Tercümesi, İndex (Çeviren: Besim Atalay), Alâeddin Kiral Basımevi, Ankara.
23. Gözaydın, N. (1974), İzmir'de Halk Tedavisi Usulleri, *T.F.A.*, 17(334): 7978.
24. Hınçer, İ. (1978), Şeker Hastalığını İyileştiren Halk ilaçları, *T.F.A.*, 18(348): 8382-8383.
25. Aslan, S. (2007), Tedavide Kullanılan Bitkiler "FFD Monografı", 1. Baskı, Editör: Ömür Demirezer ve ark., Nobel Tıp Kitabevi, Ankara.
26. Üçer, M. (1974), Sivas'ta Attar Dükkanları, Şifalı Bitkiler ve Ev İlaçları, *Sivas Folkloru*, 2(19): 3-6.
27. Balcioğlu, N.R. (1951), Ardahan Havalisinde Halk Hekimliğinin Kullandığı ilaçlar, *T.F.A.*, 2(26): 414.
28. Sakaoğlu, S. (1973), Bayburt'ta Sağlık Folkloru, *T.F.A.*, 15(293): 2829.

Resim 10a. Mürver (*Sambucus nigra*) (<http://www.viable-herbal.com/singles/herbs/s923.htm>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)

Resim 10b. Mürver (*Sambucus nigra*) (<http://www.botanical.com/botanical/mgmh/e/elder-04.html>; Son erişim tarihi: 15.04.2011)

TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASINDA “DUL KARI KÜLTÜ”

The “Widow Cult” of Turkish Cultural Geography

Yaşar Kalafat¹¹PhD, Social Anthropologist, Chairman of Turkish Ethnology Research Institute

ÖZET

Türk Avrasya'sı olarak da bilinen, Uluğ Türkistan'dan güney-batı Asya'ya uzanan coğrafya, farklılaşabilen anadilleri ve doğma dinleri ile üzerinde tarih boyunca birlikte yaşaya gelen halklarla bir kültür coğrafyası oluşturmuştur. Bu coğrafyaya adını demografik yapıdaki yüzde dağılımları ve ortak kültürel hayata yaptıkları katkı vermiştir.

Türk halk tefekkürünün arka planına dair özel bilgi verdikten sonra dul kadına gelince adeta bilhassa kırsal kesimde lanetlenmiş kabul edilirdi. Sözlü kültürün özlü sözlerinde, tekerlemelerinde alkış ve kargışlarında bu teşhisi rahatlıkla örnekleyebilirsiniz. Bu tanımlama Azerbaycan Türk kültür coğrafyasında “Dul Avrat” olarak bilinir. Ondaki uğursuzluğun temas halindeki yakın uzak çevresine zarar vereceği inancı olduğunu gösteren çok sayıda inanma örneği vardır. Örnekler arasında kız istemeye bu tür hanımlar götürülmezler. Bunların gelin yengesi olması istenilmez. Gelin kınasını bunların karışması uygun bulunmaz. Bu örnekleri hayatın diğer kesimlerinden de vermek mümkündür. Bildirimizde bu konuyu tartışmaya açıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kadın; Erkek; Dul; Puberte; Menopoz

ABSTRACT

The geography, stretches from Emphyreal Turkistan to southwest Asia which is also known as Turkish Eurasia, has shaped a cultural geography with societies which differentiated in terms of their mother tongues and dogma religions throughout the flow of history. The percentage distribution in the demographic structure known as “Turkish Cultural Geography” and the practice on common cultural life has supported this geography.

After providing important information on the background of the way of thinking of Turkish public, when we talk about widows, these women, particularly in the countryside are and were believed to be cursed. We can easily exemplify these recognitions from the apothegm, nursery rhymes, acclamation and imprecations of the oral culture. This definition is known as “Widowed Dame” in the Azerbaijan Turkish Cultural Geography. There are many examples of believes that the curse of these women may harm the people in the immediate surrounding or not. One of the examples is that these women are not taken to ask for the girl in marriage. It is not seemed appropriate for them to stir the henna of the bride. It is also possible to give more examples from other parts of life. We will take this topic in hand in our presentment.

Keywords: Man; Woman; Widow; Puberty; Menopause

“Ay ağalar men neyledim feleğe
Ağrımaz başımı gattı keleğe
Yaz buza yerikler, kış göbeleğe
Lanet dul avradın zatına gelsin –Anonim”¹

Türk Avrasya'sı olarak da bilinen, Uluğ Türkistan'dan güney-batı Asya'ya uzanan coğrafya, farklılaşabilen anadilleri ve doğma dinleri ile üzerinde tarih boyunca birlikte yaşaya gelen halklarla bir kültür coğrafyası oluşturmuştur. Bu coğrafyaya adını demografik yapıdaki yüzde dağılımları ve ortak kültürel hayata yaptıkları katkı vermiştir.

Bu coğrafyanın halk inançlarında yaşayan ve sözlü kültür verilerinden takibini yapabildiğimiz sosyo psikolojik bir yapı oluşturmuştur. Kadim dinlerin izlerini örtülü olarak taşıyan bu yapıya hulul edilemeden birçok incinmenin köklü tedavisi yapılamayacaktır. Halkın geleneksel kültür kanalından beslenen boyutu ile çağdaş edinimleri ile oluşan boyutu arasında biteviye bir çelişki yaşanacak ve toplumsal tedavi, rahatsızlık göz ardı edildiği için sağlanamamış olacaktır.

Bu kültürün insanları da mensubu buldukları semavî dinlere rağmen biraz da sosyolojinin doğal hükmü gereğince eski dinlerinin katman oluşturmuş inançlarının izlerini taşımaktadırlar. Günümüzden arkaik döneme doğru gidilebildiği nispette örneğin Eski Türk İnanç Sistemi'nde, izahları mitolojik verilerle yapılabilen **kadın kişi** ve **er kişinin** farklı konumları vardı. Bu farklılığı Şamanizm/Kamizm gibi dinlerin mensubu olan günümüz Altay Kişi dinî yaşamında gözlemek mümkün olmaktadır. Bu bulgularla bir kısım Kafkasya, Ortadoğu ve Balkan halklarının yaşamakta oldukları din Şamanizm/Kamizm olmamasına rağmen ciddi paralellikler ve aynilikler görmek mümkün olmaktadır. **Uğurlu kişi** veya **uğursuz kişi** gibi bazı kutlu veya kutsuz olma hallerini, bu anlayış, cinsiyet farkı gözetmeden her iki kesime de mal etmiş, onlarda var olduğunu uygun görmüştür.

Örnekleme gerekir ise buluş çağına girinceye kadar masumiyet her iki cinsiyete de tanınmış iken fala bakma, büyü bozma, rüya yorumlama konularında buluş çağına girmemiş dişi kişi erkek kişiden daha isteye uygun bulunmuştur. Bu tür işlerle uğraşan göre, kadın kişide görünmeyi görebilme gücünün daha fazla olduğu inancı vardır. Kıyafetnamelerde belirtildiği üzere mavi gözlü, sarı saçlı ve seyrek dişli olan kimseler sıra dışı tasnifine girerlerken adeta bayan olmanın farklı üstünlüğü kabul görmüştür. Buluş çağına giriş ile yitirilen bu itibar menopoz safhasından sonra az-çok tekrar kazanılır. Mesela kutsal dağlara yönelik toplu olarak yapılan mevsimlik dinî merasimlere genç kadınlar katılamaz veya dağın en kutlu olan tepe noktasına kadar değil ancak eteklerine kadar gelebilirler. Tuva Türklerinde kadınlar kutsal su ve kutsal göllere "**suyun ruhu**"nu rahatsız etmeme adına giremezler. Anadolu Türk kültür coğrafyasında ise kız çocukları ve yaşlı kadınlar cemaatle birlikte defin merasimi için mezarlığa gidebilirken diğer yaş kesimindeki bayanlara bu imkân yaygın anlamda tanınmamıştır. Balkanlar Türk kültür coğrafyasında cemaat zikir halinde iken bazı tekelerde zikir yapılan alana kadınlar alınmazlar. Güney Kafkasya'da ise bazı zikirler kadınlı erkekli yapılırlar. Irak Türk kültür coğrafyasında muharrem ayı merasimlerinde Muharrem ayınlarına kadınlar "**Deste**" ye çıkan erkeklerden sonra konvooya katılırlar. Cemaat namazlarında da kadınlar erkeklerin arkasında saf tutarlar.

Orta Anadolu halk inançlarında bebek bekleyen anne adayının yüzü güzelleşir ise erkek çirkinleşir ise kız çocuğunun olacağına inanılır. Güzellik, sevinç erkek çocukla simgelenmiştir.

Saha Türklerinde "**İhi Ak**" bayramında önde Şaman arkasında 7 bekâr kız onların arkasında 9 bekâr erkek güneşi karşılar. Şamanlar çok kere kadındır².

Halk inanışları kültüründe buluş çağına gelebilmiş olmak bazı masumiyetlerin yitirilmiş olmaları şeklinde algılanır. Bu yaşlarda ölen çocuklara melek gözü ile bakılır. Bu inanç kız erkek bütün çocuklar için geçerlidir. Ancak bazı inanç içerikli uygulamalarda farklılık görülür. Mesela "**Yağmur Duası**" için "**Yağmur Gelini**" yapılır o islatılır da yağmur damadı yapılmaz².

Anadolu Türk kültür coğrafyasında zıfak gecesinde başarısız olsun diye damat büyü ile bağlanır ve buna "**Bağlı Damat**" denir de Gelin bağlanmaz. Tüfeği büyü ile bağlı avcının tüfeğinin bağı erkeğin değil de genç kızın iç çamaşırından geçirilir².

Su iyesinin ismi Su piri anlamında Hz. Ayşe veya Hz. Fatma'dan hareketle "**Suyun Ayşe'si**" veya "**Suyun Fatma'sı**" olarak geçer de Hz. Hasan'a veya Hz. Hüseyin'e rağmen suyun Hasan'ı Suyun Hüseyin'i inancı yaktır².

Kadın tanımlamalarındaki "**Eksik Etek**", "**Kazık Düşmanı**", "**Çocukların Anası**", **Ev Sahibi**", "**Kül Döken**" Eski inanç sistemindeki gerçek anlamımdan sapmış, anlam kaymasına uğramış, analıkla, bereketle, od kültü ile ilgili tanımlamalardır².

Diğer taraftan hanımların özel hallerinde bereketle ilgili işlemler yapması mesela hamur mayalaması istenilmez. Bu teşhisi çok sayıda değişik örneklerle açıklamak zor değildir. Kadın kişi için belirlenen yer, kadın kişinin özel hallerinde ona uygun görülen konum ve nihayet bu genel hükümlerin yanı sıra kadın kişi için başka belirlemeler de yapılmıştır. Hamur yamayamadan böyle hallerinde men edilen kadın kişinin bu sınırlandırılmasının altında "**üreme**" objesi aranabilir. Uygulama sadece hamur mayalamadan men etmekle sınırlı değildir. Mayalanmak suretiyle artması bereketlenmesi istenilen yoğurt, sirke ve benzerleri için de bu kayıt konulmuştur. Adeta kadınlardaki bu dönem ile mayalanma arasında bir ilişki kurulmuştur. Açıklamaya yardımcı olmak adına şu da söylenebilir. Her türlü mayada olduğu gibi yumurta türü üremeyle ilgili nesnelere gün battıktan sonra eşikten dışarı çıkarılmaz, komşuya bir şekilde verilmez evin bereketinin kaçacağına inanılır. Günün bu saati için "**Şer Vakti**" denir.

Çok çocuk yapabilmiş ana, çocukları yaşayabilen ana farklı itibar görmüştür. Çocuklarının büyük çoğunluğu erkek olan kadın kişide farklı, daha ulu bir kutun olduğuna inanılır. Bu kutlu hal onun eline, nefesine, giysisine, kullandığı beşik türü eşyalarına da sindiği inancından hareketle onlara sahibi olan kadından hareketle farklı mistik bir anlam yüklenilmiştir. Bu kuttan mahrum anne adayları bu tür kutlu annelerin mesela beşiklerini

yaşamayan erkek çocukları için onların yaşamaları dileğiyle kullanırlar. Bu kut çok çocuklu babada değil de annede aranılır ve bu gücün onda olduğuna inanılır. Bu konu da keza halk inanmalarından hareketle ayrıntılı örneklenebilir.

Azerbaycan Türk kültür coğrafyasında çok çocuk annesi olmuş kadın, çocuğu olmayan kadının başına çocuk dileği ile "semeni" döker. Semeni helvası, buğdayı abdestli hanıma sulatılan aziz bir yiyecektir³.

Çocuksuz aile "**Kör Ocak**" olarak bilinirken, sorumluluk daha ziyade kadın kişide aranır ve böyle tipler "**Kısır**" olarak bilinirken kırsal kesimde çocuksuz kadından söz edilirken hayvanlardan bahsedildiğinde olduğu gibi söze özür dilenerek başlanır, "afedersiniz kısır"dır, denir.

Eli bereketli olma noktasında er kişi ve kadın kişinin esnaftan siftah etmesinde bir farklılık aranmaz. Ancak gelinin elinin bereketli olması için özel uygulamalar vardır. Onun bereketini tespit için bazı testler yapılırken damat için böyle bir uygulama pek yoktur. Muhtemelen bu uygulama gelin aileye yeni ilave olmuş bir fert olduğundandır. Günün ilk saatlerinde bilhassa işe gidilirken "uğursuz kimse" ile karşılaşılmaz istenilmez iken bu kaçınma bilhassa kırsal kesimde kadın kişi için daha katı uygulanır. Kuzey Kafkasya'da ve Anadolu'nun bazı kesimlerinde erkeklerin işe gitme saatlerinde kadınların dışarı çıkmaları, erkeklerle karşılaşmamları ve bilhassa yollarını kesmemeleri istenirdi. **Yol kesmek**, Yan istikamette önünden geçmek olarak bilinir ve böyle hallerde kadın kişi erkek olana yol verirdi.

Gelinin, gelin olduğu gece ve doğum sancıları anında yapacağı duanın kabul olacağı şeklinde bir inanç vardır. Damat için böyle bir ayrıcalığın olduğu duyulmamıştır. Ancak, Dede Korkut kültür coğrafyasında, Anadolu'nun doğu kesimlerinde "**Bey Lokması**" inancı vardır. Bu noktada bey zenginlik, nüfus sahibi olma türünden olmayıp doğuştan kut bulmuş olmakla izah edilir. Böylesi beylerin yemek üzere olduğu lokmanın evlenmesi gecikmiş kızlar tarafından yenilmesi halinde kismetlerinin açılacağı inancı vardır. Bey lokmasında, çok çocuklu annenin beşiğinde olduğu gibi bir hikmet aranır.

Türk halk tefekkürünün arka planına dair özel bilgi verdikten sonra Dul kadın'a gelince adeta bilhassa kırsal kesimde lanetlenmiş kabul edilir, öyle kabul görürdü. Sözlü kültürün özlü sözlerinde, tekerlemelerinde alkış ve kargışlarında bu teşhisi rahatlıkla örnekleyebilirsiniz. Bu tanımlama Azerbaycan Türk kültür coğrafyasında "**Dul Avrat**" olarak bilinir. Ondaki kutsuzluğun, uğursuzluğun temas halindeki yakın uzak çevresine zarar vereceği inancı olduğunu gösteren çok sayıda inanma örneği vardır. Örnekler arasında kız istemeğe bu tür hanımlar götürülmezler. Bunların "Gelin **Yengesi**" olması istenilmez. "**Gelin Kınası**"nı bunların karıştırması uygun bulunmaz. Bu örnekleri hayatın diğer kesimlerinden de vermek mümkündür Bu inancın derinliklerinde adeta o kimse eşini yitirmekle cezayı hak edecek bir konuda düşmüş ve cezalandırılmıştır. Onun üzerindeki cezalı yaftası onu musibetli durumuna sokmuştur ve onun bu hali adeta bulaşıcıdır. Ona o cezayı veren ondan sakınılmasını da istemiş olmaktadır. Kutlu kişinin kutunun hayrına inanıldığı gibi kutsuz kişinin de bu hali ile şerrine inanılır.

Dul kadın, gelin görmesine, nişanlarda yüzük akmaya, kıs istenmesine gönderilmez götürülmez. Dul hanımlara "**Baş Yiyen**" denir ve ölmüş eşinden adeta sorumlu tutulur.

"Ağrılığım uğurluğum
Göyde uçan kuşlara
Gayalara dalara
Söylegen avratlara

Düşmenlere yadlara
Çemendeki otlara
Ersizlere dullara
Ahip geden sulara⁴.

Azerbaycan Türk kültür coğrafyasında, Nevruz/Yenigün Bayramında ateşin üzerinden olduğu gibi suyun üzerinden de niyet tutularak iyi dileklerle atlanılır. Bu esnada yapılan alkışlarda musibetlerin dağlara, taşlara, düşmanlara, boşboğaz ve dul arvatlara /avratlara akıp giden kötülükleri paklayacak sulara gitmesi istenirken, dul kadınlar düşmanlar ve paklanmaya muhtaçlar arasında düşünülmüştür

Dul kadın kültürünün tekin olmayan içeriği özlü kültüre de yansımıştır. Dul karı oğlu tanımı toplumda ipsis sapsız takımı için ve fakat aynı zamanda olumsuz şartları lehine çevirebilen, olmadık şartlarda başarı kazanabilen, sürpriz dirençler gösterebilen tipler için de kullanılır. Zülkadir Oğullarının Dulkadir Oğullar olarak da bilindiği bir

yana⁵ Kaşkayı Türklerinin 20. yy. destanı bir Dulkadinoğulları destanıdır (Destana göre; 1942–1943 yıllarında İran Pehlevi yönetimi Kaşkayı Türklerinin Yaylak-Kışlak tarzındaki yaşam biçimlerine silahlı müdahale ile mani olmak isteyip, onları farklı bölgelerde dağıtık iskâna zorlayınca Kaşkayiler baş kaldırdılar. Liderleri Sovla'devle ölünce oğlu Nesip Han küçük yaşta annesi Hanım Bibi yönetiminde Dulkadinoğlu lakabı ile yönetime geçti).

Bizim üzerinde durduğumuz anlamı ile az-çok bağlantılı olan bu tanımın da derinliklerinde Dulluğun halk inanmalarında makbul bir yerinin olmadığı, ondan kaçınıldığı ve onun horlandığı anlamıdır.

BİLGİ: Bu çalışma 11-14 Mayıs 2011'de Mersin'de düzenlenen VII. Lokman Hekim Günleri kapsamında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Kaynak kişi; Hacı Kadir Kadirzade.
2. Yaşar Kalafat, "Destani Katmanlaşma Sürecinde Türk Kültürlü Halklarda Kadın Teması ile İlgili İnançlar-Türk halk İnançlarında Kadın", Epik Türk Anenesinde Destan, Ortak Türk Keçmişinden Ortak Türk Geleceğine, VI. Uluslararası Folklor Konfransının Matarialları, 25-26 Kasım 2010, Bakı 2010s. 496–504.
3. Kaynak kişi, Türkan Kadızade, 24 Kasım 210 Van
4. Azad Nebiyev, Nağmeler, İnançlar, Alkışlar, Bakû, 1988
5. İ.H.Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri, Türk Tarih kurumu, Ankara, 1998, s.169–175; Erdoğan Merçil, Müslüman Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1985, s.292–294; Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1972

BİR GAZETENİN SAĞLIK HABERLERİNİN SAĞLIK/HASTALIK KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

An Evaluation of a Newspaper's News on Health on The Basis of Health/Disease Concepts

Serap Şahinoğlu¹, Zehra Göçmen Baykara²

¹Assist. Prof., Ankara University Medical Faculty, Dept. of Medical History and Ethics
²Academic Staff, Gazi University, Faculty of Health Science, Dept. of Nursing

ÖZET

Kitle iletişim araçlarının bilgi toplumunun oluşumunda önemli bir yeri vardır. Kitle iletişim araçları arasında özellikle gazeteler, toplumun sağlık konusunda bilgi sahibi olmasında, sağlık ve hastalıkla ilgili algısının oluşumunda oldukça etkilidir.

Bu düşünceden yola çıkarak bir gazetenin sağlık haberlerinin konu başlıkları incelenmiş ve burada hangi sağlık sorunlarının ele alındığı, hangi konuların sağlık ve hastalık başlığında tartışıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın evrenini, Ekim 2005-Mart 2006 tarihleri arasında aynı gazetenin 151 nüshasındaki sağlık sayfasındaki haberler oluşturmuştur. Çalışmada örneklem seçimine gidilmeyerek, gazetenin internet arşivindeki tüm haber başlıkları incelenmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; estetik/kozmetik, diyet ve beslenme haberlerinin diğer haberlere göre oldukça fazla olduğu belirlenmiştir. Sağlık kavramı, eskiden, bir hastalığın olmaması durumu iken, günümüzde fiziksel görünümün iyileştirilmesi, güzelleşme de bu kavramın içinde var olmaya başlamıştır. Haberler içerisinde beslenme, diyet, estetik haberlerinin oldukça fazla yer alması bireylerin sağlığı algılamalarındaki dönüşümün bir göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık; Hastalık, Gazete haberi.

ABSTRACT

The mass media has an important role in formation of the information society. Among the mass media means, especially newspapers are highly effective on society's information and perception on health and disease.

Based on this idea, we have examined the headlines on health news and tried to identify the subjects being discussed under health and disease title. This research, gathered the news on the same newspaper's health section, published in between October 2005 and March 2006. (151 editions) The study has not chosen selected news while examining all the published headlines on the newspaper's online version.

According to the findings of the study, we have noticed that there have been more news published on aesthetic, cosmetic, diet and nutrition than other news. In the old times, the health concept has been considered as merely not being ill, whereas nowadays with the improved physical appearances, beautification has been included in it. The increasing news of the nutrition, diet, and aesthetic among other news, indicates the change in individual's perception of the health.

Keywords: Health; Disease; Newspapers

GİRİŞ

Kitle iletişim araçlarının bilgi toplumunun oluşumunda önemli bir yeri vardır. Gelişen iletişim teknolojileri aracılığı ile bilgi üretimi, akışı ve paylaşımında önemli bir artış meydana gelmiştir. Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde toplumlar toplayıcılıktan tarım toplumuna ve yerleşik düzene, sonrasında sanayi toplumu ve günümüzde de bilgi toplumuna doğru bir geçiş yaparak farklı gelişme aşamalarını geçirmektedir. Toplumsal dönüşümde bu geline bu nokta, kitlesel refahın, bilginin ve nitelikli insan emeğinin önem kazandığı bu süreç, bilgi toplumu olarak adlandırılmaktadır¹.

Bilgi toplumunda temel kaynak olan bilgi ve bilgi toplumunun gelişmesini sağlayan temel etmen de bilişim teknolojileridir. Geçmişte özellikle sanayileşme süreçlerinde sanayi sektörü bu dönem için çok önemli iken bu kez onun yerini bilgi ve bilgi sektörü almaya başlamıştır. Bilgi toplumu düzeyine ulaşabilmek, çağımız toplumlarının en belirgin hedefidir. Bilginin etkili bir yol gösterici olarak kabul edildiği bilgi toplumlarında bilgi, bilgi teknolojilerinin sağladığı olanaklarla üretilmekte, sınıflandırılmakta ve ulaşılabilir kılınmakta; toplumsal ve kurumsal sorunların çözümünde kullanılabilir. Günümüzde bilgi, bireylerin, organizasyonların ve devletlerin sahip olabilecekleri en etkili yol/kaynak olarak değerlendirilmektedir^{1,2}.

Bilgilendirme kültürü, etik ve ulusal değerler arasında hızlı bir dönüşümü başlatan, yeni anlayış, düşünce sistemi yaratan dinamiklerin hemen her sektörde yaygınlaşması anlamı taşımaktadır. Bir olay ya da konunun haber olabilmesi için olması gereken bazı temel öğeler, "haber değeri" olarak açıklanır. Haber değerleri haberciliğin

dayandığı temel ilkelerin ne olduğunu gösterir. Haber değerini belirlemedeki ölçütler, toplumsal yapılara ve kitle iletişim araçlarının yayın politikalarına göre değişir. Sonuçta neyin haber olup olmayacağına, belirlenen haber değerleri çerçevesinde karar verilir. Haber değeri en genel ifadeyle, “haber öykülerinin seçiminde, kurgulanmasında ve sunumunda kullanılan profesyonel kodlar” olarak tanımlanmakta ve profesyonel kodların endüstrileşmiş haber şirketlerinin üretim gereksinimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir^{1,3}.

Liberal görüş; haber değerini “bir olay/olgunun kamu yararı açısından önemini belirlenmesi” olarak açıklarken, ağır basan yanında kamunun yer aldığını söylemektedir. Eleştirel görüş ise; haber değerinin belirleyicinin, haber medyasının seçkinleri olduğunu belirtmektedir. Bu görüşe göre, neyin kamunun bilgisine sunulmasının yararlı ve doğru olduğuna karar verilirken, egemen gücün çıkarları ve medyanın önceliklerinin bu konuda belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Graemer Burton ise, haber değerlerinin belirlenmesinde medya çalışanlarının yüklediği değerlerin önemini dile getirmiştir. Haberin sunuluş biçiminin birinci derece rol oynadığını belirterek, haber değerini, genel değerler (olumsuzluk, yakınlık, popülerlik, devamlılık, basitlik, kişiselik), içerik değerleri (felaketler, yıldızlar, otoritelerle ilgili olması) ve geliştirim değerleri (dramatize edilebilmesi, çatışma içermesi vb.) olarak üç ana başlık altında toplamaktadır¹.

Belli ölçütler göz önüne alınarak sınırları çizilen haber değerleri arasında önceliğin hangi değerde olduğu tartışılır. Ancak ilginç, çarpıcı, şaşırtıcı ve beklenmedik olayların okuyucu üzerinde yaratacağı etkinin daha fazla olduğu görüşü benimsendiğinden, bu tip olaylar haber kapsamına daha sık girmektedir. Kötü olayların, iyi olaylardan her zaman daha fazla etki bırakacağı düşüncesi ülkeler bazında ele alındığında; üçüncü dünya ülkelerinin gelişmiş ülkelerin haber bültenlerine ancak doğal afet, anarşi ve çatışma gibi olumsuz olaylarla girmesi var olan bir gerçektir¹.

Haber, özellikle uluslararası iletişimde önemli bir “ekonomik değere” sahiptir ve bir meta olarak ülkeler arasında dolaşımı sağlar. Yeni dünya düzeni içerisinde, medya alanındaki uluslararası boyutlara varan sermaye ve güç ilişkileri göz önüne alındığında, bilgi, haber ve kültürel ürünlerin sunulduğu pazar ortamında yaşanan çekişmeler, medyanın ekonomik ve politik boyutunu açıkça ortaya koymaktadır. Medya haberleri sözde yoğun ve farklı bilgiler içeriyor gibi görünmesine karşın, var olan gerçeklikten uzak, bilgiden çok eğlence ögesi barındıran yapısı, nedensellik bağlamından kopuk, yüzeysel habercilik anlayışı ile yaşanan gerçeği, teknolojik yapıya göre yeniden üretmektedir⁴.

K. Jenkins da, *Tarihi Yeniden Düşünmek* adlı kitabında, tarih yazarlarının seçtikleri olgularla ve bunlara yönelik yorumları ile tarihi yeniden kurgulayarak yazdıklarını dile getirmekte ve tarihi, dönemin güç sahiplerinin ve ideolojilerinin oluşturduğunu vurgulamaktadır⁵. Bu bağlamda toplumsal bir güç olarak medyanın sağlığını ve hastalığın kavramlaştırılmasında ve yeniden oluşturulmasında önemli rol oynadığı düşünülebilir. Bu çerçevede gündelik yaşam, var olan dünyayla medyanın önerdiği dünya arasında bir ilişki kurma amacına hizmet eden haberler üzerinden yeniden kurgulanmaktadır. Böylece, var olan iletişim yapısı, bilginin çok değerli olduğu bu çağda, bilgi toplumunun oluşumunda medya haberlerinin önemine ilişkin eleştirel bir gözle yaklaşılmasını zorunlu kılmaktadır¹.

Sağlık, en temel insan haklarından biridir. Sağlıkla ilgili haber yapanlar insanların bilgilendirilmesini sağlayarak bu hakkın korunmasına hizmet etmektedirler. Alanında uzman ve deneyimli haberciler, sağlık çalışanlarını haber kaynağı olarak görmekte ve onların bilgilerini, bilimsel ama anlaşılır bir dille halka ulaştırmakta, yenilikler hakkında halkı bilgilendirmeleri beklenir.

Genel olarak medyada sağlık ve hastalık olgusuyla ilgili kavramların, oldukça farklı amaçlarla işlendikleri görülmektedir. Bunlardan bir bölümü, bir hastalığın tanı ve tedavi yöntemlerinin anlatılması, yeni tedavi yöntemlerinin kamuoyuna duyurulması, tıbbi uygulamalar karşısında “mağdur” duruma düşen hastalara dikkat çekilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu son durumda kimi zaman gerçekten uygulama hatalarına yer verilirken, kimi zaman da olası komplikasyonların hekim ya da sağlık personelinin suçlanması amacıyla kullanıldığı da görülmektedir⁶. Günümüzde medyanın insan ve toplumlar üzerindeki belirleyici etkisi ve üzerlerinde oluşturduğu baskı daha sıklıkla tartışılır bir konuya dönüşmektedir⁴.

Bu savdan da yola çıkarak aşağıda gazete haberlerindeki sağlıkla ilgili konuları ve haberleri inceleyerek, belli bir dönemde toplumun sağlık/hastalık kavramlarıyla ilgili eğilimleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde basılan bir gazetenin altı aylık dönemde sağlık haberleri gündeminde hangi konulara yer verdiğinin belirlenmesidir.

Araştırmanın evrenini, Ekim 2005 - Mart 2006 tarihleri arasında bir gazetenin 151 nüshasında sağlık sayfasında bulunan haberler oluşturmuştur. Çalışmada örneklem seçimine gidilmeyerek, gazetenin internet arşivindeki tüm haber başlıkları incelenmiştir.

Veriler SPSS 11.0 paket programı ile sayısallaştırılmış ve istatistiksel analizinde frekans ve yüzdelik değerleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Gazetede sağlık haberleri incelendiğinde Ekim ve Kasım aylarında haber sayısının arttığı, toplam haberler içinde sayısal olarak çocuk sağlığı ve hastalıkları ile estetik/kozmetik haberlerinin sayıca fazla olduğu görülmektedir. Ekim ayındaki haberlerin % 28,5'ini beslenme ve diyet, % 17,9'unu solunum yolu enfeksiyonları (özellikle kuş gribi haberleri) oluşturmaktadır. Kasım ayındaki haberlerin % 20'sini çocuk sağlığı ve hastalıkları, % 20'sini estetik/kozmetik haberleri oluşturmaktadır. Aralık ayındaki haberlerin % 33,4'ünde solunum yolu enfeksiyonlarından söz edilmiştir. Ocak ayı haberlerinde % 28 oranında çocuk sağlığı haberleri, Şubat ayında % 35,7 oranında kök hücre haberleri, Mart ayında ise % 60 oranında estetik ve kozmetik haberlerine yer verildiği görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Gazetenin aylara göre sağlık haberlerinin dağılımı

Sağlık Konusu	Ekim		Kasım		Aralık		Ocak		Şubat		Mart		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kanser	1	3,6	2	6,7	-	-	-	-	-	-	-	-	3	2,2
Solunum yolu enfeksiyonu	5	17,9	-	-	7	33,4	2	8,0	-	-	-	-	14	10,1
Kadın sağlığı	1	3,6	2	6,7	4	19,1	3	12,0	2	14,3	-	-	12	8,7
Çocuk sağlığı (psikolojisi)	4	14,3	6	20,0	4	19,1	7	28,0	-	-	-	-	21	15,2
Organ nakli	-	-	2	6,7	1	4,7	-	-	1	7,1	-	-	4	2,9
Estetik/kozmetik	1	3,6	6	20,0	-	-	1	4,0	2	14,3	12	60,0	22	15,9
Beslenme ve diyet	8	28,5	2	6,7	-	-	6	24,0	2	14,3	3	15	21	15,3
Endemik hastalıklar	-	-	1	3,3	1	4,7	-	-	-	-	-	-	2	1,4
Sağlıkta teknolojik gelişmeler	3	10,6	2	6,7	-	-	4	16,0	2	14,3	-	-	11	7,9
Kök hücre çalışmaları	-	-	1	3,3	-	-	-	-	5	35,7	-	-	6	4,4
Alternatif tıp	-	-	2	6,7	2	9,5	-	-	-	-	1	5,0	5	3,6
Hasta hakları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	10,0	2	1,5
Magazinsel sağlık	5	17,9	4	13,2	2	9,5	2	8,0	-	-	2	10,0	15	10,9
TOPLAM	28	100	30	100	21	100	25	100	14	100	20	100	138	100

TARTIŞMA

Gazete haberleri, bir dönemle ilgili toplumsal olguları oluşturmada ve bunun tarihsel olarak belirginleşerek olgulara dönüştürülmesinde yazılı bir kaynaktır. Toplumların gazete haberlerine bakılarak, onların yaşam biçimi, değerleri, sosyo-ekonomik koşulları, dünya görüşleriyle ilgili bilgi sahibi olmak olanaklıdır. Yazılı basım ve özellikle gazeteler, toplumun sağlığa yönelimini, sağlık içinde hangi değerlerin daha öncelendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu gazetede 6 aylık (Ekim 2005 - Mart 2006) sağlık haberlerine bakıldığında en çok estetik ve kozmetik haberlerine yer verildiği, bunun ilkbaharın yaklaşması ile birlikte artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Yine aynı dönemde beslenme ve diyet haberlerinin de arttığı gözlenmektedir. Bu durum, yazın gelmesi ile birlikte insanların (özellikle kadınların) belli beden ölçülerine ulaşmalarına yönelik hızlandırıcı bir etki sağlamaktadır. Gazete haberlerinde de görüldüğü gibi bireylerin fiziksel görüntüleri, güzellik için önemli bir ölçüt olarak benimsenmektedir. Toplumumuzda özellikle kadınlar için "güzellik" önemli bir estetik değer olarak algılanmaktadır. Haberler, toplumun bu düşüncesini pekiştirmekle birlikte topluma bu düşüncenin yerleşmesinde de oldukça etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Solunum yolu enfeksiyonu haberlerinin özellikle Ekim ve Aralık ayında arttığı görülmüştür. Bu aylarda, toplumda gribal enfeksiyonlar artmaktadır. Ayrıca çocuklarda da bu tür hastalık haberlerinin bu aylarda artmasının bu enfeksiyonların artışıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Ayrıca gazetede solunum yolu enfeksiyonları içinde "kuş gribi"ne rastlanmıştır. Bunun nedeninin, kuş gribinin dünyada ilk kez bu yıl epidemiyi yapması, toplum sağlığını ve ekonomisini olumsuz yönde etkileyen güncel bir konu olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ancak Mart ayında kuş gribi tehlikesinin azalmasıyla birlikte bu konudaki haberler sona ermiştir.

Bu araştırmada magazinsel sağlık haberlerinin sayıca fazla olduğu da görülmektedir. Buradaki haberler, sağlık haberinden çok, sağlıkla ilgili kavramların başka konu başlıkları altında farklı anlamlarda kullanılmasını içermektedir. Bu durum, sağlıkla ilgili kavramların başka konu başlıkları altında farklı anlamlarda da kullanıldığını ve dolayısı ile bu kavramların içerisine farklı öğelerin eklenmesi ile kavramın anlamının zenginleştiğini ya da anlamının dönüştüğünü dile getirebiliriz.

Kaymaz ve arkadaşlarının (2010) yazılı basındaki sağlık haberlerinin incelenmesine yönelik yaptıkları çalışmada, sağlıkla ilgili bilgilendirme haberlerinin 2006 yılında % 35,6 iken 2008 yılında bu oran % 51,4'e yükseldiğini belirtmektedirler⁷. Bu bulgu sağlık haberlerinin eğitici olma niteliğinin son yıllarda olumlu bir yönde arttığını göstermesi açısından olumlu bir bulgudur. Sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde medyanın sağlık eğitiminde önemli roller üstlendiği görülmektedir. Bu nedenle ülkemizde de sağlık haberlerinin gerçeği yansıtması gerekmektedir⁸. Sağlık ve medya alanının temsilcileri sıkı bir işbirliği içinde olmalı, sık sık bir araya gelerek bilgileri ve deneyimlerini paylaşmalıdırlar. Sağlık profesyonelleri, yazılı basım dâhil, televizyon ve radyolarda yer alan sağlık ve tıp konularındaki yayınlarda ve haberlerde görülen eksik ve yanlışlıkları sürekli izlemek ve saptamak zorundadırlar^{9, 10}.

Medya toplumda önemli bir söz "söyleme gücüne" sahiptir. Sağlık kavramı, geçmişte bir hastalığın olmaması anlamında iken, artık bireyin var olan sağlık durumundan daha iyi bir konuma getirilmesi anlamına dönüşmeye başlamıştır. Haberler içerisinde beslenme, diyet, estetik haberlerinin oldukça fazla yer alması, bireylerin sağlığı algılamalarındaki farklılaşmanın ve dönüşümün bir başka bulgusu olarak değerlendirilebilir. Kuşkusuz medyanın bu dönüşümde önemli bir etkisi olabilmektedir. Medya bize birçok konuda güzeli, çirkini, iyiyi, kötüyü tanımlamakta ve topluma da bu olguları en doğru bir ölçütmüş gibi dayatabilmektedir ki onun bu belirleyici etkisi gösterilmiştir⁴.

Bu bağlamda medyanın sağlık ve ilgili kavramlarla ilişkili olarak toplumlara dönüştüren önemli bir güç olduğu söylenebilir. Bu nedenle sağlık haberleri yazılırken sağlık profesyonelleri ile işbirliği yapmak gerekmektedir. Ayrıca sağlık profesyonellerinin halkın anlayacağı dille yazılmış, görsel olarak zenginleştirilmiş rehberleri hazırlamaları, gazetecilere sunmaları ve sürekli yararlanılabilecek biçimde tutmaları gereklidir^{7, 8}. Sağlık haberi yazarlar da, elde ettikleri haberleri doğru bir biçimde değerlendirerek yazma etik sorumluluğu taşımaktadır^{10, 11}. Araştırmamızda da görüldüğü gibi toplumun sağlık algısının gazetelere yansıdığı bir gerçektir. Ayrıca gazeteler de bu algının değişimi/dönüşümünde etkili olabilmektedir. Bu etkileşimin toplumun sağlığını geliştirici yönde olumlu olabilmesi için sağlık çalışanları ve gazetelere önemli roller düşmektedir. Özellikle sağlıkçılar ve medya çalışanları için bu roller Türk Tabipleri Birliği etik kurul sonuç raporunda⁶ birer etik sorumluluk olarak da belirlenmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç olarak araştırmamızda toplam haberler içerisinde çocuk sağlığı, estetik ve beslenme haberlerinin en fazla orana sahip olduğu, mevsimlerin haberler arasındaki oranı etkilediği belirlenmiştir. Özellikle sonbahar aylarında solunum yolu hastalıkları haberlerinin, ilkbahar aylarında estetik ve kozmetik haberlerinin daha fazla oranda olduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda, yazılı medyadaki haberlerin toplumun ve toplumdaki ekonomik güçlerin etkisi doğrultusunda yön kazandığı sonucuna varılabilir.

Toplumun sağlık haberleri ile tam ve doğru bilgilenebilmeleri için medyanın ve sağlık profesyonellerinin işbirliği içinde çalışmaları gerekmektedir. Medyanın habere ilişkin ilgili sağlık profesyonellerine danışmaları, sağlık profesyonellerinin ise sağlık haberlerine ilişkin danışmanlık, denetim gibi işlevleri mesleki sorumluluk olarak benimsemeleri gerekmektedir. Her iki grubun belirtilen sorumlulukları benimsemeleri, her iki disiplinin birbirlerinin sorumluluklarını kavramaları mesleki ve/veya hizmet içi eğitimleri kapsamında bu konulara yer verilmesi ile mümkün olabilecektir.

BİLGİ: Bu çalışma 27-30 Mayıs 2009'da Hatay'da düzenlenen VI. Lokman Hekim Günleri kapsamında "Bir gazetenin altı aylık sürede yayınladığı sağlık haberi: Genel bir bakış" adıyla sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Karaduman S, Karaduman M. Bilgi toplumunun oluşmasında televizyon haberlerinin yeri ve önemine ilişkin eleştirel bir bakış. <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-01.pdf> E.T: 07.04.2011.
2. Balay, R. Küreselleşme, Bilgi toplumu ve eğitim. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2004, 37(2): 61–82.
3. Soygüder, Ş. Türk basınında magazin haberlerine konu olan kişiler "kim"ler ve fotoğrafik olarak "nasıl" yer alıyorlar? [Http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/manasdergi/sbd/sbd7/sbd-7-18.pdf](http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/manasdergi/sbd/sbd7/sbd-7-18.pdf). E. T: 07.04.2011.
4. Mattelart A, Bilgi toplumunun tarihi, Çev, H. Yücel, İletişim Yay., İstanbul, 2004.
5. Jenkins K. Tarihi Yeniden Düşünmek. 3. Basım. Dost Kitabevi Yayınları. Ankara. 1997.
6. Medya ve sağlığa yönelik programlar. <http://www.ttb.org.tr/index.php/Etik-Kurul/etik-1355.html>. . E.T: 07.04.2011.
7. Kaytaz K. ve ark. Yazılı basında çıkan sağlık haberlerinin incelenmesi. Marmara Medical Journal, 2010, 23(3): 369-372.
8. Sağlık eğitiminde medyanın önemi. <http://www.kadınlaricin.net/saglik/saglik-egitiminde-medyanin-onemi.htm>. E. T: 07.04.2011.
9. Ocaktan, E., Yıldız A., Özdemir O. Abidinpaşa sağlık grup başkanlığı bölgesinde çalışan sağlık personelinin hasta hakları konusunda bilgi ve tutumları. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası. 2004, 57 (3): 129–137.
10. Vural A, Medya ve tıp etiği, 3.Ulusal Tıp Etiği Kongresi, Kongre Kitabı, Bursa 2003: 890–898.
11. Arda B, Duman Ö E, Şahinoğlu S ve ark., Medyadaki sağlık haberlerinin etik açıdan değerlendirilmesi, II. Ulusal Tıbbi Etik Kongresi Bildiri Kitabı, Biyoetik Derneği Yayını, Ankara, 2001, s. 436-443.

SULAR ALTINDA KALAN SAĞLIK MERKEZİ: ALLIANOI

The Ancient Health Center Which Remaining Under Water: Allianoi

Nuran ARAY¹, Adnan ATAÇ², Muharrem UÇAR³

¹Archaeologist, GATA Military Medical Faculty, Dept. of Medical History and Ethics

²Prof. Dr., GATA Military Medical Faculty, Dept. of Medical History and Ethics

³Assoc. Prof. Dr., GATA Military Medical Faculty, Dept. of Medical History and Ethics

ÖZET

ABSTRACT

Allianoi, Bergama-İvrindi karayolunun 23. km'sinin kuzeydoğusunda, Paşa İlicası olarak bilinen bölgede bulunmaktadır. Yortanlı Baraj Göletinin ortasında kalan Allianoi antik kenti, Helenistik çağda (M.Ö. 323-30) kurulmuş, M.S. II. yüzyılda Hadrian Döneminde (M.S. 117-138) büyük bayındırlık hareketi yaşayarak en parlak dönemini geçirmiştir. Antikçağda insanların hidroterapi yoluyla şifa buldukları bir kült sağlık merkezi olarak kullanılmıştır.

Arkeolojik kazılar sayesinde, Bergama'nın yakınında ikinci bir sağlık merkezi ortaya çıkarılmıştır. Böylece bu bölgenin önemini arttıran ve Asklepiyon kültürünün Anadolu'da yaygın olduğunu gösteren bir yer olmuştur.

Allianoi'de yapılan kazı çalışmalarında tıp tarihine ışık tutacak Asklepios'a ait heykellerin yanı sıra 400 civarında tıbbi alet ve ecza kapları ele geçirilmiştir.

1904 yılında, Bergama kaymakamı Kemal Bey, İlica'nın bulunduğu alanda yapılan kazı çalışmaları ile ilicanın bir bölümünü ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bilimsel anlamda ilk ciddi araştırma 1906 yılında, Pergamon kazı ekibinden C. Schuchhardt tarafından yapılmış, sonuçları 1912'de Alertümer von Pergamon'un ilk bandında "Paşa İlicası" başlığıyla detaylı olarak verilmiştir. Yine 20. yy. başlarında, A. Phillipson bölgede detaylı araştırmalar yapmış ve bu çalışma sonucunda yaptığı yayında da Paşa İlicası'na değinmiştir. W. Radt Pergamon kazı başkanlığı döneminde, kazı fotoğrafçısı E. Steiner ile birlikte her yıl ilicayı ziyaret edip durumunu belgelemişlerdir. İlica ve çevresinin prehistorik dönemle ilgili olarak da 1956 yılında J. Driehaus'un yaptığı yayın dışında detaylı bir çalışma yapılmamıştır.

Allianoi is located the northeast of the Pergamon-İvrindi Highway which known as Pasha Spa in the region. The ancient city of Allianoi was established the Hellenistic era (323-30 BC) and it is located in the middle of the Yortanlı dam today. The most brilliant period of Allianoi was the period of Hadrian (AD 117-138) in II. Century BC which established of large public works. It was used as a cult of health center that people have found healing through hydrotherapy in ancient times.

This health center was uncovered as a second ancient center near the Pergamon to archaeological excavations. Thus, it is attract attention the importance of this region and has been a place that shows Asklepiyon cult is widespread in Anatolia.

Some statues of Asklepios and 400 medical instruments and pharmaceutical containers were seized from the excavation of Allianoi. These archological finds are important for the history of medicine.

Kemal Bey that he is governor of Pergamon revealed some of the spa in the area of Allianoi in 1904. In 1906, the first serious scientific research was made by C. Schuchhardt that he was a member of Pergamon excavation team. The results of the first band was published the title given in detail as "Pasha Spa" in 1912. A. Phillipson have made detailed studies in the beginning of the twentieth century and his work result also pointed out the Pasha spa. W. Radt Pergamon and his photographer E. Steiner visited the spa during excavation and documented the status of spa each year. J. A Driehaus published detailed study about the environment of spa in 1956.

Keywords: Allianoi; Pergamon; Hydrotherapy; Asklepiyon; History of Medicine

Anahtar Kelimeler: Allianoi; Bergama; Hidroterapi; Asklepiyon; Tıp Tarihi

GİRİŞ

Yaklaşık MÖ 90-20 yıllarında yaşamış ünlü bir mimar olan Vitruvius, "Mimarlık Üzerine On Kitap" adlı eserinde Asklepiyonların temiz yörelerde ve kaynak sularının yakınlarında yapılması gerektiğini yazarak gerekçelerini şöyle açıklamıştır: Özellikle çok sayıda hastayı şifalı güçleriyle iyileştirdikleri varsayılan Asklepios ve sağlık tanrılarına ufak tapınaklar yapılır ve bu tapınaklar uygun kaynak suları bulunan sağlıklı yöreler arasından seçilirse, iyileşme daha çabuk olacaktır. Çünkü sağlıklı bir çevreden gelen hastalıklı vücutların, sağlıklı bir yerin şifa veren memba suları ile yıkandıklarında hastalıklarından daha çabuk arınacaklar ve sonuçta, tamamen yörenin özellikleri nedeniyle sağlık tanrısının saygınlığı artarak daha itibarlı bir konuma ulaşacaktır¹.

Lokman Hekim Journal, 2011; 1 (2): 16-20

Received: 29.04.2011; Accepted: 13.05.2011

Correspondence Author: Muharrem Uçar, GATA Military Medical Faculty, Dept. of Medical History and Ethics, Mersin-Türkiye muharremu@gmail.com

Asklepionlar önceleri şehrin dışında akarsu kenarında ve su kaynağı bulunan, temiz havası olan yerlere kurulmuşlardır. Bugünün sanatoryum görünümüne sahiptirler. Daha sonra şekil ve boyut bakımından değişmişler, önceleri yalnızca çeşme, su kaynağı, tapınak ve sunak bulunan Asklepionların içine daha sonra kütüphane, anıtsal sağlık yapıları eklenmeye başlamıştır. Bununla beraber farklı tedavi yöntemleri de geliştirilmiştir. Roma kültürü içinde kadın, cilt ve romatizmal hastalıkların tedavisi için, psikoterapinin yanı sıra hidroterapiye de ilgi gösterilmeye başlanmıştır²⁻⁴.

ALLİANOİ SAĞLIK MERKEZİ

Allianoi, İzmir İli, Bergama İlçesi sınırları içinde, Bergama'nın yaklaşık 18 km kuzeydoğusunda, 1992 yılında inşaatına başlanan Yortanlı Barajı'nın gölet alanında yer almaktadır. Paşaköy sınırları içinde Paşa Ilıcası olarak bilinen kalıntıların bulunduğu mevki, Allianoi'un merkezini oluşturmaktadır. Bu merkez, Bergama-İvrindi karayolunun kuzeyinde ve güneyinde yer almaktadır.

Allianoi, güneyde Bağ Tepe ile Abdal Tepe, kuzeyinde ise Çamlık Tepe'nin olduğu vadinin ortasında kurulmuştur. Allianoi'un çevresinde bugüne kadar lokalize edilmiş yerleşmeler ve önemli antik kentler yer almaktadır. Bunların arasında; güneydoğusunda Partenion ve Apollonia, güneybatısında Pergamon, güneydoğusunda, Gambreion ve eski Bergama olarak bilinen Paşaköy yer almaktadır⁵.

M.Ö. 63 – M.S. 21 yıllarında yaşamış olan antik çağın ünlü coğrafyacısı Strabon, *Geographika* isimli eserinde buradan bahsetmemiştir. M.S. II. yüzyılda Mysia'lı Aelius Aristeides, Hadrianotera'iden (Balıkesir yakınları) Bergama'ya gelirken yolda rahatsızlanmış ve Allianoi'deki sudan yararlanarak iyileşmiştir. Bu olayı "*Hieroi Logoi*" (Kutsal Söz) isimli kitabında yazarak Allianoi'den söz eden ilk kaynak olmuştur. Bu ılıcanın Bergama'ya 120 stadia (23-25 km) mesafede olduğunu söylemektedir. Kendisinin bu ılıcaya geldiğini, ılıcanın suyundan içtiğini, şifa bulduğunu; Tanrı Asklepios'u rüyasında gördüğünü ve onun telkinleriyle iyileştiğini söylemektedir. Allianoi'nin yerini Bergama kazı ekibinden epigraf H. Müler tespit etmiştir⁶⁻⁸. *Resim 1*'de Allianoi ile ilgili ortaya çıkarılan ilk kalıntılar görülmektedir.

Ayrıca antik dünyanın ünlü Bergamalı tıp bilgini Galenos'un, "Galenos, De Sanitate Libri" adlı eserinde "Suların bu cins özellikleri hakkında deneme ile karar vermek daha iyi, çünkü, gerçekten bunlar nadiren bulunur, şehirden yüz stadia'dan çok fazla uzakta.... bizde ise Allianoi'da, çünkü o kasaba böyle adlandırılır." Sözleri ile Allianoi'ü andığı ortaya çıkmıştır⁸.

Termal yapılar, yani yerden kaynayan suyla şifa bulmak, en çok Roma Çağında yaygınlaşmış ve bir çeşit sanatoryum işlevi yüklenmiştir. Batı Anadolu'da bulunan termal yapılar içinde hâlihazırda kullanılabilecek şekilde, üst yapısına kadar sağlam kalmış, hala içinde sıcak su olan, tek yer Allianoi'dir⁶.

Allianoi'un da içinde bulunduğu mevkiin, prehistorik dönemde zaman zaman kullanıldığı bilinmektedir. Ortasında geçen İlyca çayı nedeniyle tarih boyunca sürekli sel taşkınlarının yaşandığı ve Paşaköy fay hattının geçtiği bu alanın Antik Çağda tercih edilmesinin en büyük nedeni, hala 45 °C olan sıcak su kaynağı olmalıdır.

Resim 1. Allianoi Sağlık Merkezi ile ilgili ortaya çıkarılan ilk kalıntılar.

Yerleşimin, ılıca olarak sıcak su nedeniyle Helenistik Çağ sonlarında kullanılmaya başlandığı, M.S. 2. yüzyılda Roma İmparatoru Hadrian'ın (M.S. 117-138), Anadolu'ya ikinci gelişinde (M.S. 129), büyük bir bayındırlık hareketinin yaşandığı ve Allianoi'daki Roma yapılarının ve planlamacılığının da bu çağa ait olduğu düşünülmektedir. Yaşanan göçlerle, Geç Antik Çağ'da (Bizans Çağı'nda) Allianoi son evresini yaşamıştır. Yapılan kazı çalışmalarında, M.Ö. 22. yüzyıldan, M.S. 11. yüzyıla kadar kültürel varlıklar tespit edilmiştir. Allianoi Bizans Döneminde; seramik, cam ve demir üretim atölyelerine ev sahipliği yapan bir merkezdir. Osmanlı Dönemine kadar doğal afetler yüzünden, zaman zaman kesintiye uğramasına karşın, sürekli kullanıldığı anlaşılmıştır.

Burası gerçekte antik bir kent olmayıp Bergama Krallığı'na ait bir sağlık yurdu olduğu düşünülmektedir. Kent olmayışının en önemli kanıtı ise adına sikke bastırılmamasıdır^{5, 6, 8, 9}.

1970'li yıllarda projelendirilen, Bakırçay Sahil Sulama Projesi kapsamında yapılması planlanmış Yortanlı Barajı'nın yapımına 1994 yılında başlanmıştır. Barajın gölet sahasının tam ortasında kalan Paşa Ilıcasının bir bölümü, 1990'ların başlarında İzmir Valiliği İl Özel İdaresi tarafından restore edilip ihaleye verilerek kullanıma açılmış, hemen yanında bulunan Roma köprüsü de Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir⁵.

Bu iki yapı kompleksinden dolayı, 1998 yılında, Bergama Müzesi Müze Müdürü Ahmet Yaraş başkanlığındaki kazı ekibi, baraj suları bölgeyi kaplamadan önce buradaki çalışmalarına hız kazandırmışlardır. Baraj eteklerinde çalışmalarını sürdüren ekip önemli bir buluntuya rastlayamamıştır. Bunun üzerine kazı ekibi yerleşim alanının merkezinde çalışmalarını yoğunlaştırmış ve Alliano'nin kalıntıları ile karşılaşmıştır^{4, 10}.

Varlığı ve faaliyetleri hakkında antik yazarlar aracılığıyla haberdar olduğumuz, Kos (İstanköy), Epidauros (Pidauro), Knidos (Datça), Aleksandreia (İskenderiye) gibi belli başlı antik sağlık ve tedavi merkezlerinden bugüne değin ayrıntılı bilgiler elde edilememiştir. Adı geçen sağlık merkezlerini barındıran kentlerden bazıları kazılmış, bazıları ise henüz kazılmamıştır. Çok önemli bir tıp merkezinin bulunduğunu bildiğimiz antik Aleksandreia kenti bugün tamamen modern yerleşmenin, oldukça yoğun nüfuslu İskenderiye kentinin altında, kazılma ve ortaya çıkarılma şansı kalmamıştır. Yine ünlü bir tıp merkezine (ekolüne) sahip olduğu bilinen Knidos'ta ise arkeolojik kazıların epeyce ilerlemesine karşın tıp merkezine henüz ulaşılammıştır. Kazısı büyük ölçüde tamamlanan, İtalya'daki ünlü Pompeii'de bile, bir cerraha ait olduğu anlaşılan bir evde 60-70 civarında tıp aleti ele geçmiştir. Oysa şimdiye kadar bir kısmı kazılabilen Alliano'da bulunan ve Bergama Müzesi'ne kazandırılan 12.000 civarında taşınabilir eserin 400'ünü tıp aleti oluşturmaktadır. Bu aletler Alliano'da sadece dinsel telkin yoluyla tedavinin değil, aynı zamanda pozitif tıp uygulamalarının, yani medikal tedavi (psikoterapi, hidroterapi ve ilaç tedavisi) ile cerrahi girişim ve müdahalelerin de yapıldığını çok açık biçimde gözler önüne sermektedir⁹.

Burada 9700 m²'lik termal bir yapı saptanmıştır. Genelde yerleşmenin tümü 32 bin m²'lik bir alana yayılmaktadır. Termal yapının büyük olması, bu kült merkezinin sıcak su amaçlı olarak kurulduğunu göstermektedir. Termal yapının bütün bölümleri (frigidariumu-soğukluk, tepidariumu-ılıklik, apodyterionu-soyunma bölümü, dinlenme odaları) saptanmıştır (Resim 2).

Buranın genelinin bir kült alanı olduğu, yani Sağlık Tanrısı Asklepios'a ait bir kült yeri olduğunu düşünülmektedir. Çünkü Asklepios'a ait iki adet Asklepios başı, Telesphoros'a ait küçük kabartmalar, Asklepios'a ait iki adet sunak, bir sunu taşı bulunmuştur.

Buluntular ışığında bu bölgede, Telesphoros kültürünün, Asklepios kültüründen daha önce yaşadığını düşündürmektedir. Bu tıp bulgular daha yoğunluklu olarak bulunabilseydi, burada Asklepios kültüründen önce, Telesphoros kültürünün varlığı, daha kesin olarak söylenebilecekti⁶.

Resim 2. Alliano'da hidroterapinin yapıldığı yapılardan biri

Mimari yapıların yanı sıra küçük buluntu olarak Alliano'ye kimliğini kazandıran iki Asklepios başı, iki kadın başı, çeşitli ölçülerde torsolar, kolosal heykeltıraş parçaları, bu yerleşmenin aynı zamanda oldukça zengin heykellere sahip olduğuna işaret etmektedir. Metal stilus, 1500 altın, gümüş, bronz sikke, çeşitli kandiller, pişmiş topraktan figürler, çok sayıda kemik objeler, camlar ve epigrafik buluntular da onları tamamlamaktadır. Bütün bu eserler günümüzde Bergama Müzesinde korunmaktadır⁷.

Alliano'da ele geçen ve şu anda Bergama Müzesi'nin depolarında yer alan eserler, ayrı bir müze kurulacak yoğunlukta. Bu eserler içinde yer alan tıp aletleri ise özel bir öneme sahiptir. Tüm olarak ele geçen eserlerden bir havan (mortar) içinde iki ezme taşı ile birlikte ele geçmiştir. Her iki

ezme taşı kabın içinde in-situ (kullanım alanında) şekilde bulunmuştur. Aynı zamanda kabın içinde demir spatül ve çekiç biçiminde demir aletler de ele geçmiştir. Kapla aynı plankare içinde ve aynı tabakada, biraz daha üst koddan ele geçen tıp aletleri, bu kabın ecza alanında kullanıldığını göstermektedir. Ele geçen tıp aletlerinin bir bölümünün cerrahi müdahalelerde de kullanılabilir olması, Alliano’da Hidroterapi’nin yanı sıra cerrahi müdahalelerinin de yapıldığını göstermiştir. 1998’den beri devam eden kazılarda ürogenital aletlerden kateter (aenea fistula), farklı amaçlar için farklı tipleri bulunan forsepsler, ayrıca cerrahi müdahalenin yapıldığını gösteren bronz bisturi (skarpele) sapları gibi tıp aletleri ele geçmiştir^{5,11}.

2002 yılı kazı sezonunda Alliano’da ele geçen bir toplu buluntu grubu, burada yürütülen tıbbi faaliyetleri bir daha kesin olarak ortaya koymuştur. Bu grupta bulunan bronz aletler arasında, staphylagra adı verilen ve küçük dilin çıkarılması veya hemoroit operasyonlarında kullanılan özel bir forseps, yine farklı tıbbi amaçlara hizmet eden forsepsler ve çift uçlu spatül olarak adlandırılan ve aslında dil basacağı olarak kullanılan bir gereç bulunmaktadır.

Ayrıca yine kazılarda ele geçen ve yara tozu, merhem, damla gibi ilaçların yapımında kullanıldığını düşündüren, pişmiş toprak ve mermerden kaplar, özel ezme taşları, havaneleri, cam şişeler, tartı aletleri, spatulalar ve benzeri diğer madeni araç gereç, ilaç tedavisinin, büyük olasılıkla yara ve yanık tedavisinin de yapıldığını göstermektedir.

İlaç preparatının olduğu yazıt, 2004 yılında kurtarma kazıları sırasında bir pithosun (depolama amaçlı kullanılan büyük boyutlu küp) üzerinde bulunmuştur. Girişi bulunmayan ve ilaç deposu amacıyla kullanıldığı düşünülen 19,5 m² ölçüsündeki mekânın dibine gömülmüş, dolayısıyla son derece iyi korunmuş, biri rozetli, diğeri yazıtlı iki pithosa rastlanmıştır. Mekân girişleri diğer mekânlarla ilişkileri ve güneyindeki kalın sınır duvarlarından dolayı karanlık bir depo olarak kullanılmış olmalıdır. Pithosların zemine gömülü olması içindeki ilacın soğuk kalmasını tercih ettiklerini göstermektedir.

Pithosun omzundaki Grekçe yazıt, içinde bulunan madde hakkında bilgi veren bir etiket işlevi görmekteydi. Buna göre pithos içinde 16 ölçek (prokhuos) “Errhinon loudaikon” isimli madde bulunmaktaydı. Yazıtın son kısmını anlamak zor olmakla birlikte, burada belki bu merhemi yapan ya da satan kişinin adı yer almaktaydı. Errhinon loudaikon olarak adlandırılan ilacın adı ilk kez Alliano’da ortaya çıkmıştır. Eustathios’a (XII. yy) göre errhinon (ἐρρῖνον) ifadesi, “içinde, içine” anlamına gelen en (έν) edatı ile “burun” anlamına gelen rhis (ῥίς) sözcüğünden türemiş olup, burundan uygulanan merhem ya da sıvı türünden aromatik ilaçlara verilen genel isimdir. Bu yazıttaki 16 ölçek, yani yaklaşık 52.50 litre Errhinon loudaikon bulunduğu dikkate alınırsa, bu ilacın Alliano’da şifa merkezinde çok yoğun bir şekilde kullanıldığı sonucu çıkarılabilir. Nasıl bir hastalık için kullanılırsa kullanılsın, Errhinon loudaikon adı verilen bu ilacın Alliano’daki tedavi merkezinde büyük miktarlarda bulundurulması, bunun çok yaygın olan bazı hastalıkların tedavisinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu da Alliano’un sağlık açısından önemli bir yer olduğunu bir kez daha gösterir⁸ (Resim 3).

Antik devirde hekimlerin (iatros) teşhis (diagnosis), tedavi (therapeia) ya da cerrahi müdahale (kheirurgia) sırasında kullandıkları aletlerin bir kısmını Antik Devir’in Hippokrates, Celsus ve Galenus gibi ünlü hekimlerin bize ulaşan bazı eserlerinden, diğer bir kısmını da arkeolojik buluntulardan tanımaktayız. Bu aletlerin tarihlenmesi oldukça güç olduğundan, bilimsel kazılardaki tarihlenebilir mekânlarda ortaya çıkan toplu buluntular büyük önem taşımaktadır. Bilinen en önemli toplu tıbbi alet buluntuları Pompeii (1771), Ephesos (1905), Kolophon (1912) ve Bingen’de (1925) ele geçmiştir ve bunlar sayesinde antik tıp aletleri konusundaki bilgilerimiz hayli artmıştır. Bunların dışında büyük olasılıkla hekimlere ait bazı mezarlarda ya da aynı zamanda hasta tedavi edilen bazı tapınaklarda da tıbbi alet bulunmuştur. Ancak buluntuların çoğunluğunu, kaçak kazı ya da tesadüf sonucu ortaya çıkan ve

Resim 3. Alliano Sağlık Merkezi kalıntıları.

müze ya da özel koleksiyonlara ulaşan malzeme oluşturmaktadır. Bu tür malzemeyi tarihlemek ve hatta geliş yeri hakkında da sağlıklı bilgi almak hayli zor olmaktadır¹².

Sonuç olarak, mekânda bulunan diğer arkeolojik, nümizmatik buluntulardan ve grafito tekniğindeki yazı karakterinden dolayı, yazıt Geç Antik Çağ'a (M.S. V-VI. yüzyıllara) tarihlenir. Asklepios heykel başları, Asklepios ve Hygieia'ya ait yazıtlar, çok sayıda tıp aleti, diğer tıp araç gereçler Alliano'yun M.S. II. yüzyıla ait önemli bir sağlık merkezi oluşuna dair iddiaları destekleyen bir takım verilerdir. Ancak bu yazıtla birlikte, Alliano'yun M.S. V-VI. yüzyıllarda da sağlık amaçlı kullanılmaya devam ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca bulunan tıp aletlerinin tarihlenmesi de diğer tıp aletlerinin tarihlendirilmesinde yardımcı olacağı açıktır⁸.

Kazı buluntuları arasında sayıca önemli bir grup oluşturan (yüzlercesi ele geçmiştir) pişmiş toprak kandiller ise Alliano'da geceleri de hizmet verilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Bütün bunlar ve çeşitli tür ve nitelikteki diğer küçük buluntular Alliano'yun tıp tarihi açısından olduğu kadar eczacılık tarihi açısından da önemli ve iyi örgütlenmiş bir sağlık ve şifa merkezi olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca küçük buluntular arasında önemli bir grup oluşturan sikkeler de Alliano'yun çok ziyaret edilen, etkin ve gözde bir sağlık, bir şifa merkezi olduğunun göstergesidir.

Bergama Müzesi de Alliano buluntuları sayesinde dünyanın en zengin tıp aletleri koleksiyonuna sahip müzesi olma özelliğini kazanmış ve Alliano ile birlikte literatüre geçmiştir⁹.

1998-2006 yılları arasında yoğun olarak yapılan kurtarma kazıları sonucunda, M.S. II. yüzyılda ciddi bir bayındırlık faaliyeti geçirdiği ve bu dönemde Pergamon'da hidroterapi yapılan sağlık merkezi olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Ancak Kuzey Ilıcanın batısında bulunan ve kazısı ne yazık ki yarım kalan büyük hastane yapısı, Alliano'yun bu yüzyıllarda cerrahi müdahalelerin de yapıldığı ciddi bir sağaltım merkezi olduğuna dair düşünceleri artırmıştır⁸.

Kazı çalışmaları 2006 yılına kadar devam etmiştir. 2007 yılında kazı izni verilmemesi nedeniyle çalışmalar durmuştur. Alliano'yla ilgili, İzmir 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu, sulama amaçlı kurulan barajın havzası içinde kaldığı için üzerinin kumla kapatılıp su tutacak hale getirilmesine karar vermiştir.

Halen yüzlerce tarihi eserin gün yüzüne çıkarıldığı, bir sağlık merkezi olarak bilinen Alliano Antik Kenti, 31 Aralık 2010'da baraj kapaklarının kapanmasıyla suya gömülmeye başlamıştır^{13, 14}.

BİLGİ: Bu çalışma 11-14 Mayıs 2011'de Mersin'de düzenlenen VII. Lokman Hekim Günleri kapsamında poster olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Vitruvius, Mimarlık Üzerine On Kitap, Çeviri; Dr. Suna Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, Ağustos 1990, Sayfa: 141
2. Karagöz Ş., Eski Çağda Sağlık Merkezleri, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Geçmişten Günümüze Tıp Sergisi, 38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi, İstanbul, 2002, s: 65-66
3. Akurgal E., Anadolu Uygarlıkları, s: 354, 4. Baskı, Net Turistik Yayınları, İstanbul, 1993
4. Bayatlı O., Bergama Asklepionu, 5. Basım, İzmir, 1993.
5. Türkmen B., Alliano'da Bulunan Ezme ve Öğütme Taş Aletleri İle Taş Kaplar, Edirne Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009
6. Yaraş A., Dr. Ahmet Yaraş ile Söyleşi Asklepionlar, Bilim ve Ütopya, Eylül 2002, Sayı: 99,
7. Yücel E., Yortanlı Barajı'nın Suları Altında Kalacak Olan Antik Bir Şifa Merkezi Allioni, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, Yıl: 22, Sayı: 97, Temmuz-Ağustos 2000
8. Yaraş A., Sağlık Merkezi Alliano'dan Yeni Bir İlaç, Journal of Archaeology and Art, Arkeoloji ve Sanat, Yıl: 32, Sayı:134, Mayıs-Ağustos 2010, s: 97-104
9. Çelgin A.V., Alliano Gerçeği, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010
10. <http://freehost02.websamba.com/bergamaturkey/tarih/allioni.htm>
11. Baykan D., Allioni Tıp Aletleri, Bilim ve Ütopya, Eylül 2002, Sayı: 99,
12. Evran Ü., Bir Özel Koleksiyonda Yer Alan Antik Tıp Aletleri, Journal of Archaeology and Art, Arkeoloji ve Sanat, 2. Baskı, Yıl: 27, Sayı:120, Temmuz-Aralık 2005, s: 39-44
13. Rezzan Has Müzesi Konferansları III, Alliano: Dünü, Bugünü, Yarını, 12 Mayıs 2008, Editör: Zeynep Çulha, 1. Baskı, Mayıs, 2009
14. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/17074155>

TARİHSEL OLARAK KADIN ŞIFACILIK VE TIBBIN DEĞERLERİ

Historical Women Healing and Values of Medicine

Hafize ÖZTÜRK TÜRKMEN¹¹Assist. Prof. Akdeniz University Medical Faculty, Dept. of Medical History and Ethics

ÖZET

Bir uygulamalı bilim alanı olarak tıbbın tarihsel süreçte erkek egemen bir bakış açısına, işleyiş yapısına ve söyleme sahip olduğu; bu eril niteliğin insan acısını dindirmeye yönelik büyüsel pratiklerden geleneksel halk hekimliği uygulamalarına, tapınak tıbbından bilimsel-deneysel yönetime dayalı klinik uygulamalara kadar geniş bir yelpazede yaşama geçirildiği gözlenmektedir. Tarihsel süreç antik kültürlerin hastalıkları şifacıları "bilge" kadınlarından ve "hekim" kraliçelerinden Ortaçağ'ın "cadı" avlarına ve baştan çıkarıcı "sarı kızlara" dönüştürüldüğünün tanığıdır.

Ondokuzuncu yüzyılda tıbbın bilimselleşmesiyle başlayan süreç ise, profesyonelleşen "hemşireler" ve "kadın hekimler"e yönelik bir dizi uygulama, geleneksel şifacılığı sürdüren "ebeler"in dışlanması tıbbın ve tedavi etme işinin eril niteliğini sağlamlaştırmıştır. Çünkü olgusal gerçekliğin bir parçası olarak insan bedenine yönelik tıbbi uygulamalar, bilimsel yöntemin temel nitelikleri olan akılcılık, nesnellik, sınıflandırma, evrensellik, genelleyicilik gibi kavramlar eşliğinde ele alınmakta; bu nitelikler eril karakterle özdeşleştirilmekte, insanın aynı zamanda bir anlam ve değerler bütünü olduğu, dolayısıyla hekimliğin moral değerleri de içeren bir meslek olduğu gerçeği gözden ırak tutulmaktadır. Son dönemde gündeme getirilen kanıta dayalı tıp paradigması, klinik deneyimi deyim yerindeyse ikincil plana alan yaklaşımıyla bilimsel tıbbın giderek insanlıktan uzaklaşmasına katkıda bulunmaya aday bir görünüm sergilemektedir.

Bu çalışmada bilimsel tıbbın yapısal özellikleri ve eril karakterinin değerlendirilmesi, tıbbın cinsiyetçi yapısından kaynaklanan değer sorunlarının ele alınması ve insanlık bir tıp uygulamasının yaşama geçirilmesinde kadın bakış açısının sağlayabileceği olanakların tartışılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın şifacılık; Cinsiyetçilik; Bilim; Tıp tarihi; Tıbbın değerleri

ABSTRACT

As an applied science it is known that medicine has a masculine point of view, operation structure and discourse in within historical process; and these masculine characteristics have been performed in a wide range from spiritual practices to traditional folk medicine; from temple medicine to clinic practices based on scientific – experimental methods. Historical process is the witness of transformation from therapeutic "wise" women of ancient cultures and "physician" queens to "witch" hunts of Middle Age and seductive "blond girl".

The process which begins with the medicine becoming science in the 19th century; a series of practices towards professional "nurses" and "women physicians", exclusion of "midwives" who sustain traditional healing reinforced masculine characteristics of medicine and treatment. It is because, medical practices towards human body are regarded together with concepts such as rationalism, objectivity, classification, universality, generalization as a part of conceptual reality; these characteristics are identified with masculine characters, and the fact that human is a set of cohesion and values, therefore medicine is an occupation which also includes moral values should not be ignored. Evidence-based medicine paradigm which has been the issue in the recent years contributes scientific medicine become alienated from humaneness by taking clinic practices to background.

In this study, it was aimed to discuss the evaluation of structural and masculine characteristics of scientific medicine, consideration of other problems caused by gendered structure of medicine and potentials that can be provided by female point of view in the actualization of humanistic medical practice.

Keywords: Woman healing; Genderism; Science; History of medicine; Values of medicine.

GİRİŞ

Hastalıkların iyileştirilmesine yönelik uygulamaların tarihi neredeyse insanlığın tarihi kadar eski olsa gerektir. Nitekim tıp tarihçisi Victor Robinson, tıbbın başlangıcını "tarih öncesi çağlarda ormanda yankılanan ilk ağrı çığlığı, hekime gönderilen ilk çağrı idi" sözleriyle dile getirmektedir¹. Tıbbın evriminde temel eksenleriyle büyüsel tıp, akılcı tıp ve çağdaş bilimsel - deneysel tıp olarak sıralanabilecek dönemlere her aşamada eşlik eden geleneksel halk hekimliği ve şifacılık uygulamaları da insanlığın başlangıcından günümüze kadar varlığını koruyabilmiştir. Geleneksel halk hekimliği uygulamalarından koruyucu hekimlik hizmetlerine ve bilimsel klinik uygulamalara kadar geniş bir spektrumda tanı – tedavi, esenlendirme ve bakım pratiklerinde etkin bir rol oynayan kadınlar açısından tarihsel sürece bakıldığında ise, cinsiyetçi bir yaklaşımın sergilendiği görülmektedir. Bu çalışmada, tıbbın tarihinin şifa verici kadınlar açısından irdelenmesi, kadın şifacılara yönelik negatif ayrımcılığın temel dinamiklerinin tıbbın değerleri ekseninde sorgulanması, konunun felsefe ve bilimin cinsiyetçi yapısından kaynaklanan boyutlarının ele alınması amaçlanmıştır.

ŞAMANLIK VE OTACILIK

Yazılı tarih öncesi dönemlerin toplumsal yaşamında ilk sosyal eylemin kadın ve erkek arasında işbölümü olduğu, bu iş bölümünde ok ve yayın erkeğe, sepetin kadına verildiği, avcı-toplayıcı dönemin karakteristiği olarak erkeklerin avlandığı, uygarlığın tohumunu atan kadınların ise toplayıp taşıdığı bilinmektedir. Doğanın ürkütücü anlaşılabilirliğini büyüsel yöntemlerle açıklamaya çalışan insan düşüncesi, hastalıklarla baş etmede de

Lokman Hekim Journal, 2011; 1 (2): 21-27

Received: 05.04.2011; Accepted: 25.04.2011

Correspondence Author: Hafize Öztürk Türkmen, Akdeniz University Medical Faculty, Dept. of Medical History and Ethics, Antalya-Türkiye

deonto@akdeniz.edu.tr

aynı yöntemden yararlanmış, büyülere ve cinlere bağladığı hastalıklardan kurtulmak için Şamanı yaratmıştır. Yapılan çalışmalar Şamanlığın, ilk dönemlerde kadınlara özgü bir uygulama olduğunu düşündürmektedir; bunlar arasında Şamanların uzun saçlı olması, özel giysilerinin kadın bedeninin simgelerini taşıması, cenaze törenlerinde kadınların en önde yürümeleri sayılabilir. Bilinenle bilinmeyen arasında bir aracı olarak kabul edilen Şamanlığın, büyüsel düşünceden dinsel düşünceye geçişte de bir aracı kurum olduğu, ataerkil sistemle birlikte babadan oğula aktarılan bir şefliğe dönüştüğü dile getirilmektedir¹.

Hastalık-sağlık süreçlerine ilişkin bir başka yaklaşım, hastalık etkenlerinin doğadan kaynaklandığı, dolayısıyla tedavisinin de doğada bulunduğu varsayımından hareket eden otacıların deneme yanılmaya dayalı bitkisel yöntemleri kullanmasıdır. Otacılık geleneğinde toprakla doğrudan ilişkisi ve bitkiler konusunda daha fazla bilgiye sahip olması nedeniyle kadınların egemen olduğu bilinmektedir. Pek çok toplumda “kocakarı ilaçları” olarak adlandırılan bitkisel tedavi yöntemlerinin akılcı tıbbın ve farmakolojinin öncüsü olduğu, bu bağlamda kadınların tıbbın gelişimine tarihin ilk dönemlerinden başlayarak katkıda buldukları söylenebilir²⁻⁴.

KADININ STATÜSÜNE İLİŞKİN KOZMİK MODEL

Tarihin ilk dönemlerinde kadının toplumsal saygınlığının artışına ilişkin bir kozmik model söz konusudur. Bu kozmik modele göre doğumun-ölümün toprakla ilişkilendirilmesi ve kadının hayatın kaynağı sayılan toprakla temas halinde olması, onu toprağın dünyadaki temsilcisi konumuna yükseltmekte, erkeğin döllenme süreçlerindeki işlevinin bilinmemesi bu mitolojik algıyı güçlendirmektedir. Paleolitik ve neolitik dönemlere ilişkin arkeolojik bulgular arasında çok az sayıdaki erkek imgelerine karşın, doğurganlık simgelerini içeren mağara resimleri, mezar figürleri, üretimin ve bereketin sembolü kadın heykelciklerin çokluğu kadınların saygınlığının olağanüstü artışını göstermektedir². Eliade'nin aşağıdaki sözleri kadının yaratıcılığına ve gücüne ilişkin kozmik çerçeveyi açıklar niteliktedir:

“Toprak Ananın gebe kalmak için bir babaya gereksinimi yoktur. Bu düşüncenin izleri Akdeniz Tanrıçalarının tanrı doğurmalarına ilişkin efsanelerde görülmektedir ve Toprak Ananın kendine yeterliliğinin ve üretkenliğinin mitolojik ifadesidir. Bu tür mitolojik kavrayışlara, kadının bitkilerin hayatı üzerinde belirleyici etkiler icra eden gizil büyüsel-dinsel güçlerine ilişkin inançlar karşılık gelmektedir. Kadının büyüsel-dinsel prestiji kozmik bir modele sahiptir: Toprak Ana.”^{4,5}

Badinter ise kadının statüsündeki temeli ve tarihsel değişimi şöyle dile getirmektedir: *“Kadınların gücü tarih dışı bir zaman-uzamda etkili iken, erkeğin güç alanı tarihsel bir zaman-uzamda ortaya çıkmıştır. Kadının güçleri arasında yer alan ölümsüzlük, onu aşkınlık alanında önemli kılmaktadır. Kan bağlarının ve alt klanların devamlılığını sağlamaktan o sorumludur. Birçok eski dinde ortak olan Ana Tanrıça mitidir.”⁵*

ANTİK UYGARLIKLARDA TIP VE KADIN

Sümer-Babil kültürünün parlak dönemi İÖ yedinci yüzyıla ilişkin tabletler ve yazma eserlerden elde edilen bilgilere göre Ön Asya uygarlıklarında tıp üç ana başlıkta incelenebilir:

1. Dinin egemen olduğu toplumlarda büyüsel tedavi
2. Savaşçı toplumlarda bıçakla yapılan cerrahi tedavi
3. Tarım toplumlarında şifalı bitkilerle tedavi

Mezopotamya’da hekimliğin, tapınak okullarında yetişen başlıca üç rahip sınıfı tarafından yapıldığı bilinmektedir. Bunlardan BĀRŪlar falcılık yoluyla hastalığın prognozu konusunda kehanette bulunanlar; ASŪlar bitki, maden, hayvan kaynaklı ilaçlarla hastalığı tedaviye çalışanlar; ĀSIPŪlar ise büyücülük, üfürükçülük gibi yöntemleri kullananlardır. Mezopotamya tıbbında farklı mesleki statülere sahip hekimler arasında A.ZU adıyla tanınan kadın hekimlerin görev yaptığı bilinmektedir⁴.

Hattuşa (Boğazköy)’da bulunan arşiv tabletlerden edinilen bilgilere göre Hititlerde hastalık patogenezinin açıklanmasında sihir-büyünün yanı sıra doğal etkenlerin de yer aldığı; falcılık-kehanet gibi yöntemleri kullananlara AZU, ilaçla tedavi yapanlara A.ZU denildiği, SAL A.ZU adıyla anılan grubun ise kadın hekimleri tanımladığı anlaşılmaktadır. Gebeleri izleyen, doğumları yaptıran ve bebeğin sağlıklı gelişimi için dua eden ebeler ise SAL Hasnupala adı verildiği bilinmektedir. Hitit doğum geleneklerini gösteren Papanikri Rituali adlı metinde Hitit kadınlarının doğum yapmak için gittikleri doğum evinde özel bir doğum sandalyesine oturtuldukları, doğum sırasında bu sandalye kırılırsa uğursuzluk saydıkları için doğum yerinin değiştirildiği anlatılmaktadır⁶.

Ön Asya uygarlıklarında bakım ve tedavi yürüten kadınların yanı sıra Kraliçelerin de sağlık hizmetleriyle yakından ilgilendikleri ve adeta sağlık tanrıçaları olarak algılandıkları dile getirilmektedir. Bunlar arasında Kraliçe Şubad (İÖ 3000-Ur), sevgi-şifa ve doğum tanrısı olarak bilinen Sümer Kraliçesi İnanna (İÖ 2300), Mısır Kraliçesi Polydamna, Kraliçe Hatşepsut ve Kleopatra (İÖ 100) sayılabilir⁷.

İÖ 2300 yıllarında gelişmiş kentleriyle tanınan Hint uygarlığında tıbbın, dinsel bilgilerin ağırlıklı olduğu Vedik dönem ile akılcı-sistematik bilgilerin egemenliğinde gelişen Brahmanik dönem olmak üzere iki dönemde evrimleştiği; aynı zamanda halk sağlığının temellerinin atıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda her on köye bir hekimin görevlendirildiği, hasta ve engelliler için ilk hastanenin açıldığı, İÖ 226'da ülke çapında onyeddi hastanenin var olduğu, kadınların doğumu ve bakımı için özel kurumların oluşturulduğu elde edilen bilgiler arasındadır^{4, 8}.

Batı Anadolu, Ege adaları ve Yunanistan'da İÖ yedinci-altıncı yüzyıllardan başlayarak yeni ticaret kentleriyle gelişen ve yüzyıllarca egemenliğini sürdüren Yunan uygarlığında tıbbın evrimi başlıca üç dönemde incelenmektedir; mitolojik dönem, filozof hekimler dönemi ve Hipokratik tıp dönemi.

Kadınların bitkiler konusunda çok fazla bilgiye sahip olması ve bitkilere yükledikleri tıbbi büyüsel anlamlar *mitolojik dönemin* temel özelliklerinden biridir. Menstruasyon, gebelik ve doğum süreçlerinde kullanılan pek çok bitkinin yanı sıra tanrıların ve tanrıçaların çoğunun şifa verme gücüne inanılıyordu. Örneğin Troyalı Helen (İÖ 2000) bitkilerden ilaç yapmasıyla ünlü idi; Afrodit, Artemis ve Hera doğumun, Hekate çocuk hastalıklarının, Athena körlüğün, Persephone diş ve göz hastalıklarının, Eileithyia ise ebeliğin tanrıçaları olarak kabul ediliyordu⁷. Ancak en çok bilinen hekim tanrı, adına üçyüzden fazla tapınak kurulmuş olan erkek Asklepios idi. Sağlığı sembolize eden kızı Hygieia ve düş yorumcusu oğlu Telesphoros ikinci derecedeki tanrılarıydı. Meslekte uzmanlaşma soy bağı temelinde babadan oğula ya da seçilmiş kişilere bilgi aktarımı biçimindeydi ve güçlü bir lonca örgütlenmesi söz konusuydu. İÖ yedinci yüzyıldan başlayarak kadının şifacılığına olan saygı giderek azalmış ve erkek hekimler dönemi başlamıştır⁷.

Filozof hekimler dönemi ise (İÖ altıncı ve beşinci yüzyıllar), sistematik düşünce ile evreni ve insanı kavrama çabasının sağlık-hastalık süreçlerine yansması biçiminde tanımlanabilir. Tıbbi süreçleri doğa felsefesi ile açıklayarak kuramlardan genellemeler yoluyla tıbbi bilgileri üreten filozof hekimlerin bir kısmı kuramsal çalışmaların yanı sıra deneysel çalışmalar da yapmışlardır. Bu dönemin en çok bilinen isimleri Epikharmos, Demokritos, Alkmaion, Empedokles'tir⁴.

Bilim öncesi akılcı tıp dönemi olarak da bilinen *Hipokratik dönem*, İÖ beşinci yüzyıldan başlayarak tıbbın dinden ve felsefeden bağımsızlaşarak laik nitelik kazanmasıyla karakterize bir dönemdir. Hipokrat'ın felsefedeki Dört Öge Kuramına dayalı olarak fizyolojik süreçleri açıkladığı, hastalık nedenlerinin ve tedavi edici gücün doğada bulunduğunu, klinik gözlemin ve prognozun temel önem taşıdığını savunan Hipokratik yaklaşım, tıbbın hurafelerden arındırılmasını sağlamış, sistem kurucu felsefecilerin ve tek tanrılı dinlerin de katkısıyla bilimsel-deneysel yöntemin paradigma olarak kabul edildiği onsekizinci yüzyıla kadar hekimlik uygulamalarına yön vermiştir.

TIPTA CİNSİYETÇİ YAKLAŞIMIN TARİHSEL ÖRNEKLERİ

İÖ üçüncü yüzyılda Atina yasalarına göre hekimlik mesleği kadınlara yasaktı. Bu yasağa ilk karşı gelen ve Antik Yunan'da ilk kadın hekim olarak tarihe geçen *Agnodice*, İskenderiye Okulu'nda Herophilus'un öğrencisi olarak tıp eğitimini tamamlamış ve kadın hastalıkları alanında hekimlik yapmak üzere Atina'ya gelmiştir. Mesleğini uygulayabilmek için kendisini erkek olarak tanıtmak zorunda kalmış, kısa zamanda büyük bir ün kazanmıştır. Kadın hastalar tarafından çok sevilen bu genç hekimin gerçek kimliği konusundaki dedikodular ve meslektaşları tarafından kıskançlıkla karşılanması yüksek mahkemede yargılanmasına neden olmuş, kadın olduğunu açıklaması üzerine yasalara karşı geldiği için cezalandırılması gerektiği öne sürülmüştü. Atinalı kadınların mahkemeye gelerek hemcinslerini savunmaları, kendilerine ilgi ve şefkat gösteren Agnodice'in yargılanmak yerine ödüllendirilmesi gerektiğini öne sürmeleri hem onun beraatını sağlamış hem de kadınlara hekimliği yasaklayan yasaların değiştirilmesine yol açmıştır. Bu olay belki de başarıyla sonuçlanan bilinen ilk feminist eylem olarak nitelendirilmektedir^{8,9}.

İkinci örnek ise, İS birinci yüzyıla ilişkindir; orijinal nüshası Floransa'da bulunan ve Metrodora tarafından yazılmış olan uterus, mide ve böbrek hastalıkları konusundaki kitap, bir kadın tarafından yazılmış en eski el yazması eser olma niteliğini taşımaktadır. Ancak bu kitap yazıldığı dönemde erkek Metrodorus'a atfedilmiş ve yüzyıllar boyunca öyle tanınmıştır⁷.

ORTAÇAĞDA KADININ STATÜSÜ

Tarihsel süreçte özel mülkiyetin ortaya çıkması ile dinin kurumsallaşarak sihirden ayrılması eşzamanlı olarak gerçekleşmiş; feodalitenin gelişimi için gerekli olan kurumsallaşmış dinsel destek böylece sağlanmıştır. Bu ise, mülk sahipliğiyle siyasi erki elinde tutan feodal beyin aynı zamanda dinsel otoriteye de sahip olması demektir. Temelde dünyevi güç-metafizik güç ayırımına dayanan bu durum, mülk sahipliği ve yönetme gücü demek olan dünyevi gücü “iyi, üstün ve kutsal olanın temsilcisi” olarak tanımaktadır. Metafizik güç ise “kötü, aşağı ve uğursuz olan”ın temsilcisidir. Güç ve otoritenin sahibi olan erkek, aynı zamanda kutsala da sahip çıkmakta, inanç sisteminin tanrısı “erkek” olarak algılanmakta, “baba” ya da “efendi” olarak anılmaktadır. Öfke, şiddet ve gücü bünyesinde taşıyan Tanrının yeryüzündeki taklitçisi ise, egemenliğini şiddete dayalı olarak sürdüren erkek iktidardır⁸.

Erkek iktidarın inşasını sağlayan bu süreçte doğum, yaşam ve ölümün denetleyicisi olarak metafizik bir güce sahip olan kadının konumunda da bir dönüşüm yaşanmıştır. İlk dönemlerin kutsal ve saygın olarak algılanan kadınının kutsallığı “*tabu*”ya, saygınlığı ve yetenekleri ise “*kötü ve tehlikeli güçler*”e dönüşmektedir. Böylece önceki dönemin koruyucu dişi ruhları ve şifacıları olan kadınlar “*al karısı*”, baştan çıkarıcı “*sarı kızlar*” ve “*cadılar*” olarak tanımlanmaya başlamıştır. Monnier bu dönüşümü şöyle dile getirmektedir: “*Kadınların sihir gücüne sahip olması, daha önce dini hizmetler yapan kadının dinin dışında bırakıldığını gösteriyor. Din ve sihir ayrılıp birbirine karşıt sistemler haline aldıktan sonra, kadın sihir tarafına atılarak kötü güçlerin koruyucusu sayılmış ve kutsal şeylerden uzak tutulmuştur*”⁵.

İnsanlık tarihinde “karanlık çağ” olarak anılan Ortaçağ’ın bilinen olumlu özelliklerinden biri üniversitelerin kurulması olsa gerektir. İtalyan Dukalıklarında İS dokuzuncu yüzyılda Salerno Okulu’nun kurulmasıyla başlayan bu süreç, ardından Padua, Montpellier, Bologna, Paris gibi üniversitelerin açılmasıyla devam etmiştir. Arap, Yahudi, Rum ve Latin kökenli dört kişi tarafından kurulduğu söylenen, laik bir anlayışın egemen olduğu ve tıp eğitimine ilişkin kitapların yazıldığı *Salerno Okulu* onüçüncü yüzyıla kadar parlak dönemini sürdürmüştür. Kadın hekimlerin hocalık yaptığı bu okuldan bilinen kadın hekimler “Obstetrik Ebelik” kitabının yazarı Trotula ile birlikte Abella, Rebecca ve Constanza’dır. Tıp ve hukuk eğitiminin standardize edilmesi, hekimlik yapacak kişilere eğitim ve diploma zorunluluğu getirilmesi olumlu bir gelişme olmakla birlikte, tıpta okullaşmanın kadınlar açısından sonuçları Salerno Okulu dışında hiç de beklenildiği gibi olmamıştır. Çünkü kadınların üniversiteye girme hakkı yoktur¹⁰.

Hastalığın Tanrı vergisi olduğunu savunan Kilise ve onunla aynı görüşü paylaşan erkek hekimler, üniversiteye girme hakkı olmadığı için hekimlik diploması alamayan kadınların tıp alanından dışlanması amacıyla yaygın bir kampanya başlatmışlardır. İlk kez 1421’de üniversitelerin başvurusuyla başlayan bu dışlama sürecinin tipik örneklerinden biri İngiltere’de çıkarılan, şifa verici kadınları hedef alan ve onları yetkisiz ilan eden 1511 tarihli *Parlamento Yasası*’dır. Oysa öteden beri doğum, lohusalık, gebelikten korunma, kürtaj gibi kadının üreme döngüsüyle ilgili uygulamalar kadınların denetiminde, yardımlaşma ve kuşaktan kuşağa bilgi-deneyim aktarımı biçiminde işlerliğini sürdürmüştü. Ondört-onyedinci yüzyıllar arasında üreme sağlığına ilişkin bu denetimin kadınlardan erkeklere geçtiği ve tıbbın erkek egemenliğinde bir meslek haline geldiği görülmektedir^{10, 11}.

Batı Ortaçağ toplumu birbirine denk düşen üç hiyerarşiyi barındırmaktaydı; halk üzerinde *kilisenin*, kadın üzerinde *erkeğin* ve köylü üzerinde *toprak sahibinin egemenliği*. *Kadın-ebe-sağaltıcı* ise bu üç hiyerarşiye meydan okumakta, kilise dışı bir alt kültürü temsil etmekte, bir azınlık grubunun sahip olduğu potansiyel gücü simgelemekte ve bu nedenle de kurulu düzen için bir tehdit oluşturmaktaydı. Kilisenin savı, bilge kadınların (“kocakarılar”) ve “cadılar”ın hastalıkları iyileştiremeyeceği ya da hastalık tedavisinin kendi başına kötü bir şey olduğu değil, “*bu kadınların başarısının şeytanla işbirliğinin bir sonucu olduğu, çünkü bu işbirliğinin kadının doğasına içkin bir özellik olduğu*” biçimindeydi. 1563’te yayımlanan *Malleus Maleficarum (Cadi Balyozu)* adlı ünlü Ortaçağ cadı avı metninde “*Katolik inancına ebelerden daha fazla zarar veren kimse yoktur, eğitim görmemiş bir kadın sağaltıcılığa kalkarsa cadı olduğuna hükmedilir ve öldürülür*” denilmektedir. Öldürülmeliydiler, çünkü şifa dağıtan bilge kadınlar ve ebeler birer uygulamacıydı; inanç dünyasının sabır ve acı çekme öğüdü veren duaları ile kilisenin uhrevi öğretilerinden uzak duruyor, deneme-yanımlarla yüzyıllar içinde edinilmiş empirik bilgi birikimini kullanıyor ve neden-sonuç ilişkilerine önem veriyorlardı^{11, 12}.

Ortaçağın büyücü-cadı safsatalarına bağlı olarak yargılananların büyük çoğunluğunun kadın olduğu bilinmektedir; örneğin Essex’deki yargılamada 291 kişiden 268’i, Salem yargılamasında 162 kişiden 120’si kadındı. Cadılıkla suçlanan erkeklerin çoğu ise, “cadı” kadınların kocaları ya da oğullarıydı. Onaltı-onyedinci yüzyıllarda Finlandiya’dan İtalya’ya, İskoçya’dan Rusya’ya kadar geniş bir coğrafyada yüzbinlerce köylü kadın, korkunç cadı avının kurbanları olarak işkenceyle öldürüldüler^{11, 12}.

MODERN KURUMSAL TIP VE KADINLAR

Matbaanın ve buharlı geminin keşfi, dinde reformasyon, sermaye birikimi, meta üretimi için fabrikaların kurulması üretim ilişkilerinde ve üretici güçlerde farklılaşmaya yol açmış; feodalizmin tasfiyesi ve monarşilerin yıkılmasıyla birlikte insanlık tarihinde egemen bir sistem olarak kapitalizmin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Endüstri devrimini içeren onsekizinci yüzyıl, pek çok değişimin yanı sıra zorunlu eğitimle birlikte tıp ve hukukun birer “*profesyonel meslek*” olarak yapılandırıldığı dönemdir.

Kadınların tıp mesleği içindeki konumunun yeniden düzenlenmesine ilişkin adımlar ancak ondokuzuncu yüzyılda başlatılabilmektedir. Örneğin ilk diplomalı kadın hekim olan *Elizabeth Blackwell* (1821-1910), New York Tıp Okulu’ndan 1849’da diploma almasına karşın 1874’e kadar çalışma izni alamamıştır. *Sophia Jex Blake* ise onun kadar şanssız değildir ve 1876’da aldığı diplomayla hekimlik yapmaya başlamıştır. Kadın öğrenci kabul eden ilk İngiliz Okulu Edinburgh Üniversitesi’dir. Uzun mücadelelerin sonucunda 1870’te Londra’da kadınlar için açılan tıp okulundan mezun olan kadın hekimler erkeklerle eşit haklara sahip olamamışlar ve Kraliyet Koleji’nden çalışma izni alamamışlardır. *Elizabeth Garrett* İngiltere’de tıp eğitimi almasına karşın mezuniyet sınavlarına kabul edilmediğinden eczacılık lisansı ile tıbbi pratik yapabilmektedir. Yüzyıllar öncesinin Atina’lı hekimi Agnodice’i anımsatan bir başka örnek, savaşta gönüllü hemşirelik yapan ve savaş tutuklusu olan *Mary Edwards Walker*’ın (1832-1919) erkek kıyafetleriyle mesleğini icra edebilmiş olmasıdır. Görüldüğü gibi kadınların tıp eğitimi alabilmeleri, karşılıklarına çıkartılan yasal engelleri aşabilmeleri ve hekimlik yapabilmeleri yirminci yüzyıl başlarına kadar sürmüştür. 1970’lere kadar tıp fakültelerinde kadınlar için %10-20 gibi sınırlayıcı kotaların uygulanmış olması bile cinsiyetçi yaklaşımın göstergesi olsa gerekir^{8,10}.

Ülkemizde kadın hekimlerin konumuna bakıldığında Batı dünyasıyla benzer bir süreci izlediği görülmektedir. 1890’da “Tabibeler” başlıklı makaleyle başlayan tartışma 1898’de Şura-ı Devlet’in kadınların hekimlik yapamayacağı kararıyla sürmüş, İkinci Meşrutiyetin ilanı ile kadın hakları savaşınının güçlenmesi sonrasında 1915’te kadınların yükseköğrenim yapmalarına izin verilmiş, 1917’de de Sıhhiye Meclis-i Umumisi kadınların hekimlik yapmalarında sakınca olmadığı kararını almıştır¹³. Almanya’da tıp eğitimini 1921’de tamamlayan ve İstanbul’da hekimlik yapmaya başlayan *Dr. Safiye Ali* ilk kadın hekimimizdir. İlk kez 1922 yılında Darülfünun Tıp Mektebine kız öğrencilerin alınmasına izin verilmiş ve eğitime başlayan on genç kadın 1928’de mezun olmuşlardır. Bunlar arasında *Dr. Kamile Şevki*, *Dr. Müfide Kazım*, *Dr. Suat Rasim*, *Dr. Fitnat Celal*, *Dr. İffet Naim* ve *Dr. Hamdiye Abdürrahim* ilk akla gelen isimlerdir¹⁴.

FELSEFE VE BİLİMDE CİNSİYETÇİ YAKLAŞIM

Fizik eğitimi alan ve matematiksel biyoloji çalışmaları yürüten *Evelyn Fox Keller*’in 1985’te yayımlanan “*Reflections on Gender and Science*” (“*Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*” adıyla Türkçeye çevrilmiştir) adlı eseri, bilimde toplumsal cinsiyet iklimi konusunda derinlemesine çözümlenmeler içeren bir yapıt olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal cinsiyet ve bilim araştırmalarının akademik alanda düşünsel bir saygı kazanmasını sağlayan bu çalışma, ilgili çevrelerde ciddi bir tartışmaya konu olmuştur. “*Bilimin eril bir proje olmaktan çıkartılıp insani bir proje olarak yine bilimin içinden kişilerce düzeltilmesi, bilimin erkeklere tahsis edilmiş bir alan olarak kalmasını sağlayan duygusal emekle düşünsel emek arasındaki işbölümünün reddedilmesi*” çağrısıyla Keller, cinsiyetçilikten arındırılmış bir bilimin haksız toplumsal cinsiyet ayrımlarıyla yüklü bir bilime göre çok daha insani olacağını öne sürmektedir. Bu söylemiyle Keller, hem “*dişi bilim*” kavramının yanlışlığına dikkat çekmekte ve bilimin ıslah olmaz derecede eril bir çaba olarak karalanmasına karşı çıkmakta, hem de bilimin işleyiş mekanizmalarını eleştirel olarak incelemenin feminizmden bağımsız yapılamayacağını öne sürmektedir. Yazımın bu bölümünde Keller’in felsefe ve bilimin cinsiyetçi yapısı konusundaki analizleri kısaca gözden geçirilecektir.

Bilim kuramsal ve uygulamadaki sonuçları açısından cinsiyetçi bir yapıya sahiptir. Bilim etkinliğinin buluş, doğrulama ve uygulama bağlamına ilişkin temel belirleyici olan nesnellik, sorgulama yeteneği, tutarlılık gibi nitelikleri eril niteliklerle özdeşleştirilmiştir. Bu özdeşleşme bilim ortamı ve toplumun öteki kesimlerince paylaşılmaktadır. O zaman şu sorunun yanıtlanması gerekmektedir: *Özdeşleşme nasıl sağlanmıştır ve hangi dinamiklerden beslenmektedir?* Genel olarak kabul edilenin aksine erillik ve dişilik biyolojik zorunluluklar değil, toplumsal kategorilerdir. Benzer biçimde genel kabulün aksine bilim, mantıksal kanıtlar ve deneysel doğrulamaların basit bir toplamı değil, iç içe geçmiş bilişsel, duygusal, toplumsal güçler dinamiğinden oluşur. Bu durumda toplumsal cinsiyet ve bilimin toplumsal olarak “inşa edilmiş” kategoriler olduğu söylenebilir¹⁵.

Söz konusu inşa sürecinin felsefi tarihsel bağlamı incelendiğinde görülecektir ki, Platon’dan günümüze düşünce dünyasında geçerli olan yaklaşım iki temel bölünmeyi esas almaktadır: *mantıksal doğa ve fiziksel doğa*. Bu temel bölünmenin yansımaları ise bilen insan-bilinen gerçek, akıl-doğa, özne-nesne, erkek-dişi ayrımlarında kendini

göstermektedir. Platon'un, düşünsel ve duygusal alanlar arası ayrıma karşılık gelen, bu nedenle de maddenin epistemolojiden ayrılması olarak yorumlanan "*sevginin nesnesi sevilen değil, ondaki ideadır*" yaklaşımı, modern bilim anlayışında da sürdürülmüştür. Modern bilimcinin araştırma nesnesi formlar değil, aynı zamanda kadın cinselliğinin cisimsel çerçevesini de oluşturan maddi doğadır. Bilimin amacı da doğaya ilişkin bilgi aracılığıyla doğanın denetim ve tahakküm altına alınmasıdır¹⁶. "*Bilgi güçtür*" argümanı ile tanınan ve modern bilimin öncüsü olarak kabul edilen Francis Bacon, bilim ve cinsellik arasında bir analogi kurmakta; bilimi "*akıl ile doğa arasında iffetli ve yasal bir evlilik*" olarak tanımlamaktadır. Belirli toplumsal – siyasi bağlam içinde gelişen ve bu bağlamın şekillenmesine katkıda bulunan bir süreç olarak modern bilim, her aşamasında toplumsal cinsiyet ideolojisiyle kol kola yürümüştür; bilimsel çalışmalara ilişkin değerler, amaçlar ve hedeflerin oluşumunda toplumsal cinsiyet metaforları önemli bir rol oynamıştır. Örneğin Bacon'ın felsefesinde yer alan bilimin "*doğa üzerinde denetim ve baskı kurma*" amacı ile "*erkek üst insan metaforu*" çakışmaktadır. Akıl ve maddenin, eril ve dişinin kaynaşmasını, işbirliğini savunan Rönesans simyacıları ile Hermetik geleneğin temsilcileri yukarıda tanımlanan bilim çerçevesine uymadıkları için eril bilim paradigmasının dışında bırakılmışlardır. 1662'de Royal Society'nin kurulması modern bilimin gelişimi ve kurumsallaşması açısından önemli dönüm noktalarından birisidir. Kurumun sekreteri Oldenburg'un şu sözleri bilimin eril yönelimine ilişkin açık bir itiraf niteliğindedir: "*Kurumun amacı eril bir felsefe oluşturmak ve insan aklını doğruların bilgisiyle yüceltmektir*". Benzer şekilde kurucu üyelerden Glanvill'in "*duygular denetimi ele geçirdiğinde ve kadınların borusu ötmeye başladığında hakikatin hiçbir şansı yoktur*" sözleri cadılık psikoza, cinsellik ve yeni bilim arasındaki bağlantıyı gözler önüne sermektedir¹⁵.

Bilimin temel özelliklerinden biri olan ve ilgili çevrelerde saygınlık kazanmasına katkıda bulunan "nesnellik" niteliği ile "tahakküm" arasındaki ilişkinin açıklanması, bu niteliğin gerçekte erkek tahakkümünü dile getiren bir şifre sözcük olduğu görüşünü haklı çıkarmaktadır. Bu çözümlemelerde temel kavramlar "özerklik", "yeterlik" ve "denetim" kavramlarıdır. Çocuğun benlik, toplumsal cinsiyet ve gerçeklik bilincinin gelişimi ile özerklik-erillik-nesnellik arasındaki bağlantıların açıklanması çözümlemenin ana eksenini oluşturmaktadır¹⁵.

Yapılan çalışmalar, insanın erken deneyimlerinin duygusal ve bilişsel nesneleştirme anlayışını eril olanla özdeşleştirmeye yönelik olduğunu göstermektedir. Örneğin, bireyleşme, farklılaşma ve nesnel gerçekliğin simgesi olan baba, gerçek dünyanın içindedir ve temsilcisidir. Buna karşılık özne ile nesne arasındaki sınırların bulanıklaşmasını anlatan süreçler ise dişi olanla, yani anneyle özdeşleştirilme eğilimindedir¹⁵.

Geleneksel psikanalitik kurama göre kız ve erkek çocuklarda özerklik gelişimi farklı yollar izlemekte; erkek çocukta özkimlik gelişimi ve eril toplumsal kimlik gelişiminin sağlanabilmesi için annenin babaya kaydırılması yoluyla sağlanmaktadır. Annelik otoritesinin meşruiyetini yitirmesine yol açan babayla özdeşleşme sürecinin, erkek çocukta yeni bir erk alanı yarattığı, bu nedenle de erkek çocuklarda toplumsal cinsiyet kimliği hissini kırılan olduğu öne sürülmektedir. Kız çocuklarda ise annenin özdeşleşme, itaate dayalı bir cinsel kimlik/dişilik rolünün özümsemesine yol açmakta, bu benimsenmiş rol toplumsal kültürel yapının da katkısıyla sürdürülmekte ve özkimlik gelişimi bu nedenle zayıf ve kırılan kalmaya mahkûm olmaktadır. "Özerklik" kavramı başkalarından bağımsızlık anlamında kabul edilirse, öznenin nesneden indirgeyici biçimde koparılmasını ifade eden ve her tür dişilik/bulanıklık görünümünü reddeden "nesnellik" kavramıyla örtüşüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı "özerklik" yorumu, erki başkaları üzerinde denetim yani tahakküm olarak algılayan anlayışla da örtüşmektedir ve bu ilinti nesnellikle tahakküm arasındaki bağlantıyı açığa çıkarmaktadır. Çocuğun gelişen fallik bilincine karşılık gelen "erk" kavramı, nesnellik ve baskı arasındaki bu ilişkide kilit kavram olarak önemli yer tutmaktadır¹⁵.

Sonuç olarak, nesnellik erillikle eşitleyen ve yücelten erkek egemen kültürel/siyasi değerler sistemi, bağımlılık ve öznenin dişil nitelikler olduğu anlayışını yaygın kabul haline getirmektedir. Erkek çocuklar, öznenin radikal kopuş (anneden ayrılma) deneyimlerinin ve cazip eril iktidar seçeneklerinin önlerine serilmiş olmasının katkısıyla bilimsel çalışmalara eğilimli olmalarına karşın sevmekte zorlanan erkeklere dönüşmektedirler. Kız çocukta özerklik gelişimini sınırlayan bu durum, onları kendisiyle eylemi arasında keskin sınırlar çizmeye yönlendirmekte, dolayısıyla nesnellik iddiası taşıyan bilimden uzak tutmaktadır. Ataerkilliğin ve cinsiyetçiliğin önyargılarıyla çarpıtılmış bilim tanımı ve bu çerçevede oluşturulan bilimsel model, kadınları dışlayan bir mekanizmaya yol açmaktadır¹⁵.

TIBBIN DEĞERLERİ

Temel paradigması bilimsel-deneyisel yöntem olan tıp alanı da, öteki pek çok bilim dalı gibi toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın öteden beri sürdürüle-geldiği bir uygulamalı alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Hastalığı iyileştirmeye ve insan acısını azaltmaya yönelik büyüsel pratiklerden geleneksel halk hekimliği uygulamalarına,

Tablo 1. Eril ve dişil niteliklerin karşılaştırılması

Eril Nitelikler	Dişil Nitelikler
Akıl	Basiret
Rasyonel	İrrasyonel
Mantık	Duygu
Güç	Şefkat
Çözümleme	Bireşim
Egemenlik	Gizem
Etkin	Edilgin
Dışsal/toplumsal	İçsel/özel
Kesinlik	Esneklik
Teknik	Doğal
Özgün	Bütüncül
Biçim	Süreç
Rekabet	İşbirliği
Odak	Bakış açısı
Nesnellik	Öznellik
Sağaltıcı	Bakıcı
Onarıcı	Besleyici
Birine bir şey yapmak	Biriyle olmak

tapınak tıbbından bilimsel yöntemin eksen alındığı kanıta dayalı tıp uygulamalarına kadar geniş bir yelpazede ve tarihsel süreç içinde genel olarak tıbbın erkek egemen bir bakış açısına, işleyiş yapısına ve dile sahip olduğu görülmektedir. Sağlık alanında otacı, ebe, hemşire, hekim gibi farklı kimliklerle kadın sayısının fazla olması bu eril, paraya ve güce odaklı ancak kadın sesine yabancı yapıyı ve görünümü ortadan kaldırmamaktadır. Özellikle günümüzde yüksek teknolojiye dayalı, tıbbi endüstri tarafından yönlendirilen, bilgi-beceri etkinliğine indirgenen, koruyuculuk yerine tedavi ediciliği hedefleyen, moral değerlerden, insancılıktan ve bütünsellikten uzak tıbbi uygulamaların yol açtığı sorunlar, hekimliğin dayandığı mesleki değerler atmosferinin yeniden ele alınmasını ve gündelik klinik uygulamalarda yaşama geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Yaşama saygı, zarar vermeme, yarar sağlama, ayrımcılık yapmama, adalet, sır saklama, hastanın özerkliğine saygı ilkeleri çerçevesinde insan onuruna yakışır, şefkat ve insani ilgiyle donanmış bir hekimlik uygulaması, toplumun sağlık sorunlarının çözümünde ilkesel temeli oluşturmak durumundadır. Bu noktada, tıbbın cinsiyetçi yapısından arındırılması önem kazanmaktadır. Zira *Tablo 1*'de yer alan eril ve dişille ilişkilendirilen niteliklerin basit bir karşılaştırması bile, insan acısını dindirmeyi amaçlayan hekimlik mesleğinin yalnızca bir bilgi ve beceri bütünü olmayıp aynı zamanda moral değerlerin sergilendiği bir uygulama olduğunu, bu tür bir uygulamanın da ancak dişil niteliklerin yaşama geçirilmesiyle sağlanabileceğini göstermektedir⁷.

SONUÇ

Tıbbın temel bilimlere dayalı teknik bir disiplin olmasına karşılık, hekimliğin biyo-psiko-sosyal bir varlık olarak aynı zamanda bir değerler bütünü olan insana şifa vermeye yönelik bir sanat olduğu gerçeğini göz ardı etmeyen bir yaklaşım, insancıl tıp uygulamasının temeli olsa gerektir.

BİLGİ: Bu çalışma 11-14 Mayıs 2011'de Mersin'de düzenlenen VII. Lokman Hekim Günleri kapsamında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Ersoy T. Tıp-Tarih-Metafor. Ankara, Öteki Yayınevi, 1996, s. 38-44.
2. Öztürk Türkmen H. "Halk Hekimliğinde Kadın İyileştiriciler" Türk Tabipleri Birliği STED, 2008, 17(1); s. 8-11.
3. Şener C. Şamanizm. İstanbul, BDS Yayınları, 1996, s. 11-14, 22-26.
4. Bayat A.H. Tıp Tarihi. İzmir, Sade Matbaa, 1. Baskı, 2003, s. 25, 37, 42, 77, 83-90.
5. Türköne M. Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü. Ankara, Ark Yayınevi, 1. Baskı, 1995, s. 26-33, 86.
6. Şahinbaş Erginöz G. Hititlerde Anatomi ve Tıp. İstanbul, İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Yayını, 1999.
7. Achterberg J. Kadın Şifacılar. (Çev. B. Altınok), Everest Yayınları, 1. Baskı, 2009, s.11, 33, 39, 275.
8. H. Öztürk Türkmen. "Tıbbın Evriminde Kadınlar". II. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi Kitabı, Ankara, Rulo Ofset Matbaa, 2010, s.123-130.
9. Atabek E., Görkey Ş. Başlangıcından Rönesans'a Kadar Tıp Tarihi. İstanbul, İstanbul Ün. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayını, 1998, s. 134-135.
10. Uzluk F.N., Genel Tıp Tarihi. Ankara, Ankara Ün. Tıp Fakültesi Yayını, 1958, s. 83-85, 311-312
11. Ehrenreich B., English D., Cadılar, Büyücüler ve Hemşireler. (Ed. B. Ehrenreich, D. English, Çev. E. Uğur), İstanbul, Kavram Yayınları, 1. Baskı, 1992, s. 15, 24-28.
12. Berktaş F. Kadınların tarihinden tüyler ürpertici bir yaprak. Cadılar, Büyücüler ve Hemşireler (Ed. B. Ehrenreich, D. English, Çev. E. Uğur), İstanbul, Kavram Yayınları, 1. Baskı, 1992, s. 73-78.
13. Önal G. Tıp tarihinde kadın hekimler. <http://www.ttb.org.tr/kadinhekim/filegulsumonal.ppt>. Erişim tarihi: 22.04.2010.
14. Arda B. Tıp tarihi konularına giriş. Deontoloji. (Ed. B. Arda ve ark), Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, 1999, s. 91-104.
15. Fox Keller E. Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler (Çev. F.B. Aydar), İstanbul, Metis Yayınları, 1. Basım, 2007, s. 12, 73, 77, 78, 107-136.
16. H. Öztürk Türkmen. "Kuram ve Uygulama Açısından Bilim ve Toplumsal Cinsiyet". Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi (sözel bildiri), 13-16 Ekim 2009, İzmir. Kongre Özet Kitabı, s.229.

CUMHURİYETİN İLK YILLARINA AİT BİR HALK SAĞLIĞI SORUNU: “YÜKSEK ÖKÇELER”

“The High Heels” A Problem of Public Health, in Early Years of Turkish Republic

Mahmut Tokaç¹, İbrahim Topçu²¹MD, PhD, İstanbul Başakşehir State Hospital, Medipol University Medical Faculty²Staff MD, İstanbul Provincial Health Directorate

ÖZET

Bu bildiride Cumhuriyetin ilk yıllarında yayımlanan “Sihhi Müze Atlası” adlı kitapta bir halk sağlığı sorunu olarak yer alan “Yüksek Ökçeler” başlıklı bölüm aktarılacaktır.

“Sihhi Müze Atlası” 1926 yılında halkı sağlık konularında bilgilendirme amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiyye Vekâleti tarafından yayımlanan ve içinde birçok levhanın/tablonun olduğu Osmanlıca bir kitap.

Kitapta tabloların kaynakları olarak İstanbul, Ankara İzmir ve Bursa Hıfzıssıhha Müzeleri gösterilmektedir. Ancak araştırmalarımızda Ankara, Bursa ve İzmir’de halen herhangi bir müzenin olmadığını tespit ettik. İstanbul’da ise İl Sağlık Müdürlüğü bünyesinde Sağlık Müzesi adında bir müze mevcut ise de bakım nedeniyle kapalıdır.

Kitapta sıtma (malarya), bel sağukluğu, yumuşak karha, frengi, kolera, dizanteri, tifo (karahumma/humma-yı şebe), verem, çiçek, kızamık, kızıl, kuşpalazı, tifüs (lekeli humma), veba, kuduz gibi bulaşıcı hastalıklar yanında içki belası gibi halk sağlığını ilgilendiren diğer konular da tablo ve levhalar ile anlatılmıştır. Kitaptaki en ilginç olan konu ise yüksek ökçelerin sağlığa zararlarının anlatıldığı bölümdür.

Bu vesile ile önce bu müze ve müzedeki tabloların hikâyesine bir göz atıp, ardından da söz konusu Sihhi Müze Atlası adlı kitabı kısaca tanıttıktan sonra kitabın 65 ila 68. sayfalarında yer alan “Yüksek Ökçeler” başlıklı bölümün orijinal görüntüleri ve transkripsiyonları verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sihhi Müze; Sihhi Müze Atlası; Halk Sağlığı; Yüksek Ökçeler.

ABSTRACT

In this paper, it will be presented the chapter with title “High Heel” as attired as a problem of public health in a book of which name was “The Atlas of Sanitary Museum” that published in early years of Turkish Republic.

The Atlas of Sanitary Museum is an ottoman book which is published by the Turkish Republic Sanitary Matters and Help Assistant Social Representation in 1926. Including a lot of notice/tables to inform the public.

It was showed İstanbul, Ankara, İzmir and Bursa Sanitation Museums as sources of the tables in the book. However, in our investigations we establish that isn’t any museum in Ankara, Bursa and İzmir at present. In İstanbul there is a health museum in structure of provincial health directorate but it is closed because of restoration.

The subjects concerning public health such as “Scourge of Drink” has been ascribed as well as other contagious diseases such as malaria, gonorrhoea, soft karha, syphilis, cholera, dysentery, typhoid fever (enteric fever/ night fever), tuberculosis, flowers, measles, scarlet fever, diphtheria, typhus (spotted fever), plague, rabies with table and picture in the book. The most interesting part of the book is about the harmful effects of high heel shoes on human health.

Therefore, first this museum and the stories of the table in the museum will be looked through, next, aforementioned named “The Atlas of Sanitary Museum” will be introduced briefly an then, the original representation and the transcription of “High Heels”, which is available in the pages between 65-68 will be given.

Keywords: Sanitary Museum; The Atlas of Sanitary Museum; Public Health; High Hells.

GİRİŞ

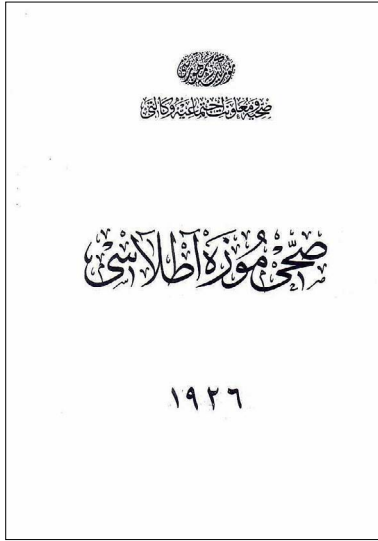
“Sihhi Müze Atlası” (Resim 1) 1926 yılında halkı sağlık konularında bilgilendirme amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiyye Vekâleti tarafından yayımlanan ve içinde birçok levhanın/tablonun olduğu Osmanlıca bir kitaptır¹.

Kitapta tabloların kaynakları olarak İstanbul, Ankara İzmir ve Bursa Hıfzıssıhha Müzeleri gösterilmektedir. Ancak araştırmalarımızda Ankara, Bursa ve İzmir’de halen herhangi bir müzenin olmadığını tespit ettik. İstanbul’da ise İl Sağlık Müdürlüğü bünyesinde Sağlık Müzesi adında bir müze mevcut olup halen yeniden düzenleme yapılması dolayısıyla kapalıdır.

Lokman Hekim Journal, 2011; 1 (2): 28-32

Received: 20.04.2011 Accepted: 11.05.2011

Correspondence Author: Mahmut Tokaç, İstanbul Başakşehir State Hospital, Türkiye tokacmahmut@yahoo.com

Resim 1. Sihhi Müze Atlası, kapak sayfası

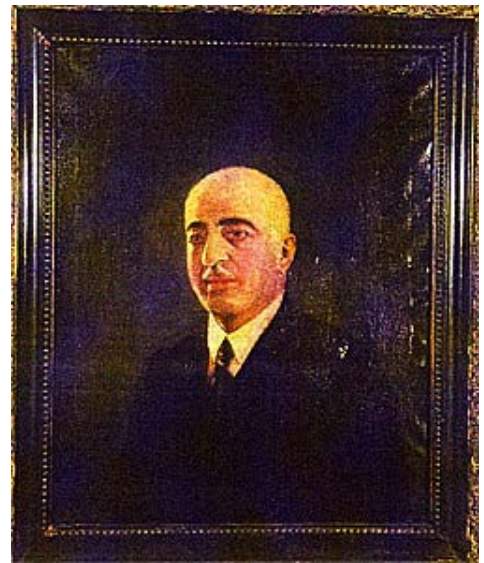
Resim 2. İstanbul Hıfzıssıhha Müzesi

Kitapta sıtma (malarya), bel soğukluğu, yumuşak karha, frengi, kolera, dizanteri, tifo (karahumma/humma-yı şebe), verem, çiçek, kızamık, kızıl, kuşpalazı, tifüs (lekeli humma), veba, kuduz gibi bulaşıcı hastalıklar yanında içki belası gibi halk sağlığını ilgilendiren diğer konular da tablo ve levhalar ile anlatılmıştır. Kitaptaki en ilginç olan konu ise yüksek ökçelerin sağlığa zararlarının anlatıldığı bölümdür.

Biz bu çalışmamızda; önce bu müze ve müzedeki tabloların hikâyesinden bahsetmeyi, ardından söz konusu Sihhi Müze Atlası adlı kitabı kısaca tanıtmayı ve son olarak da kitabın 65 ila 68. sayfalarında yer alan “Yüksek Ökçeler” başlıklı bölümün orijinal görüntüleri ve transkripsiyonlarını vermeyi amaçladık.

SAĞLIK MÜZESİ

Kitapta “İstanbul Hıfzıssıhha Müzesi” olarak adlandırılan müzenin kuruluş çalışmaları 1915 yılına dayanmaktadır. O yıllarda verem, frengi, çiçek, tifo, tifüs, sıtma gibi sık görülen bulaşıcı hastalıkları önleyebilmek için halkı eğitmek gerekiyordu. Ayrıca hastalıklarla mücadelenin yanında hastalıklardan korunmak için sağlıklı beslenme, beden ve çevre temizliğini de öğretmek gerekiyordu. Bu gaye ile 1915 yılında Sıhhiye Umum Müdürü Dr. Adnan (Adivar) bir müze kurulmasına karar verir (*Resim 2*). Bu görevin başına hem doktor hem de Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi olan ressam ve hattat Dr. Hikmet Hamdi getirilir (*Resim 3*). 1915 yılında Berlin'e gönderilen Dr. Hikmet Hamdi, Almanya'daki benzeri müesseseleri araştırır ve incelemeler yapar. 1917 yılında yurda döndüğünde Çağaloğlu'ndaki Sıhhiye Umum Müdürlüğü binasının (eski Sağlık Müdürlüğü binası) bir odasında, yanında Ticaret Okulu mezunu olan ancak istek ve kabiliyeti sayesinde mulajcılığı öğrenen Halit isminde bir teknisyen ve bir hademe ile müze hazırlıklarına başlar. Dr. Hikmet Hamdi'nin yağlı boya tabloları, bilgi verici levhalar ve alçı modelleri çoğalınca bu birikim, o günlerde Müdafaa-yı Milliye Cemiyeti'nin Divanyolu'ndaki binanın Sağlık Müzesi için ayrılan bölümüne taşınır. Sağlık Müzesi böylece 60'lı yıllara kadar faaliyet göstereceği mekâna geçer.

Resim 3. Dr. Hikmet Hamdi

Esat Paşa'nın Sıhhiye Umum Müdürlüğü zamanında 23 Temmuz 1918 günü bir tören ile müze açılır. Bu açılışından birkaç ay sonra Mondros Mütarekesi imzalanır, bu sebeple de Müdafaa-yı Milliye Cemiyeti dağılır, onun yerine Sanayi-i Nefise mektebi taşınır. 1920 yılında İstanbul işgal edince müzesinin bulunduğu bina İtalyan askerleri tarafından el konularak alelacele boşalttırıldığından, birçok mulaj ve tablolar Sağlık Müdürlüğü binasının deposuna kaldırılırken hasar görür. Müracaatlar neticesinde eserler bir süre sonra eski yerine döner. Hasar gören eserler Dr. Hikmet Hamdi tarafından büyük bir gayretle eski haline getirilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyetle birlikte sağlık alanında önemli atılımlar gerçekleştirilirken başta Ankara olmak üzere Anadolu'da 13 vilayette de bu müzelerden kurulmuştur.

1928'deki Harf Devrimi'nde yeni harflerin kabulüyle Osmanlıca olan tablolar ve mulajlar tekrar depoya kaldırılmış, yeni harfli levhalar hazırlanmaya başlanmıştır^{2, 3}.

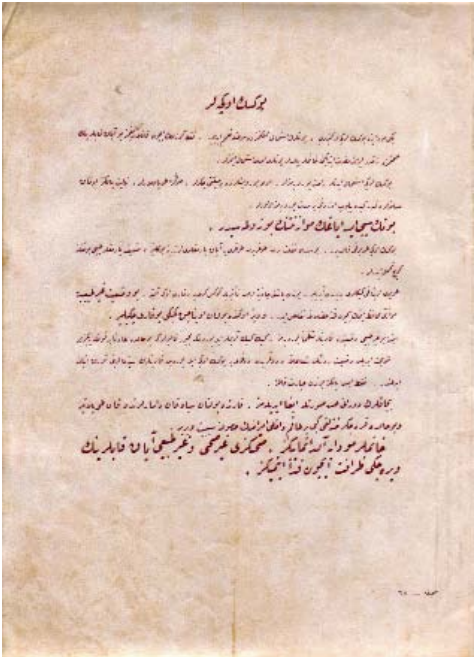
SIHHİ MÜZE ATLASI'NDAN İLGİNÇ BİR BÖLÜM: YÜKSEK ÖKÇELER

Sıhhi Müze Atlası'nda frengi, kolera, tifo (kara humma), verem, çiçek, kızamık, kızıl kuş palazı, tifüs (lekeli humma), veba gibi bulaşıcı hastalıklar yanında içki belası ve yüksek ökçeler gibi halk sağlığını ilgilendiren diğer konular da tablo ve levhalar ile anlatılmıştır.

Kitapta yazar adı belirtilmeyip sadece Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiyye Vekâleti (şimdiki Sağlık Bakanlığı'nın Cumhuriyetin ilk yıllarındaki adı) tarafından yayımlandığı bilgisi mevcuttur.

Biz bu sunumumuzda ilginç bir konu olduğunu düşündüğümüz yüksek ökçelerle ilgili sayfaların transkripsiyonunu basit sadeleştirmelerle birlikte yorumsuz olarak vermekle yetineceğiz.

Sıhhi Müze Atlası Sahife 65 (Resim 4)

Resim 4. Sıhhi Müze Atlası, sayfa 65

Yüksek Ökçeler

Yeni moda bize yüksek ökçeleri getirdi, bunların isti'mali (kullanımı) memleketimizde sür'atle ta'ammüm ediyor (yaygınlaşıyor). Fakat güzellik için katlandığımız bu ayakkabılarının sıhhatimize ne kadar iras-ı mazarrat ettiğini (hastalık sebebi olduğunu) hanımlar bilseler bunları asla isti'mal etmezler.

Yüksek ökçe isti'mal edenler rahat yürüyemezler. Evvela yürüyüşlerinde sıkıntı çekerler. Sonra topallarlar, nihayet yalnız ufak mesafelere kadar gidebilip uzunca bir müddet yürüyemez olurlar.

BUNUN SEBEBİ İSE AYAĞIN MUVAZENESİNİN (DENGE) BOZULMASIDIR.

Yüksek ökçe topuğu kaldırır. Bu sebebden sıklet-i beden (bedenin ağırlığı) doğrudan doğruya ayak parmakları üzerine yüklenir, zayıf parmaklar tabii bu sıklete güç tahammül ederler.

Topuk oynağı kemikleri birbirinden ayrılır. Bundan başka cazibe-i arz te'siriyle (yerçekimi etkisi) göğüs geriye ve karın ileriye alınır. BU VAZİYET GAYRI TABİİDİR. Muvazenesini muhafaza etmek için fahz adalatı (uyluk kasları) takallüs eder (kasılır). Ve diz önünde bulunan oynacık kemiği yukarı çekilir. İşte bu gayrı tabii vaziyette kadınlar muntazaman yürüyemez. Kesik kesik adımlar ile yürümeye mecbur kalırlar ki bu halde adeta bir kuklaya benzerler. Şu bahs

edilen vaziyet röntgen şuaatı (ışınları) ve doğrudan doğruya yüksek ökçe ile yürüyen kadınların sinemalarını alarak isbat edilmiştir. Fakat iş yalnız bundan ibaret kalmaz.

Bacakların devranı (kan dolaşımı) hüsn-ü suretle ifa edilemez (kan dolaşımı iyi olmaz). Kadında bulunan siyah kan damarlarında kan toplanır ve bu halde karaciğer hastalığı gibi bir takım dahili emrazın husulüne (iç hastalıkları oluşumuna) sebebiyet verir.

HANIMLAR MODAYA ALDANMAYINIZ. SIHHATİNİZİ GAYRI SIHHİ VE GAYRI TABİİ AYAK KABLARININ VERECEĞİ ZERAFET İÇİN FEDA ETMEYİNİZ.

Resim 5. Sıhhi Müze Atlası, sayfa 66

Sıhhi Müze Atlası Sahife 66 (Resim 5)

Levha 64-65

Yüksek ökçe isti'mali ve mazarratı (zararları)

Şekil 1. Ayak kapsız tabii bir ayağın röntgen ile çıkarılan resmi

Şekil 2. Yüksek ökçeli iskarpin ile diğer ayağın aldığı şekil

Sıklet-i beden ayağın parmaklarına yüklendiği gibi topuk oynak kemiklerinin birbirinden ayrıldığını gösterir.

Şekil 3. Tabii bir ayak yürürken

Şekil 4. Yüksek ökçe ile yürüyorken ayağın ve kemiklerin almış olduğu gayri tabii vaziyet.

Sıhhi Müze Atlası Sahife 67 (Resim 6)

Yüksek ökçe isti'mali ve mazarratı

Levha 66

Şekil 5-6-7. Ufak bir kadın ayağının çıplak olarak yüksek tahta ökçe üzerine bastığı zaman (5)

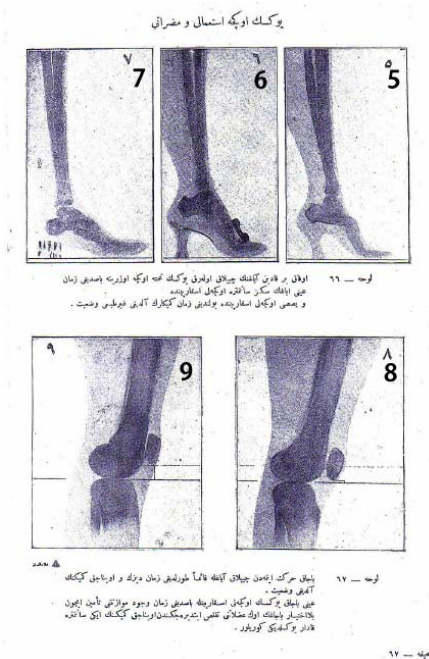
Aynı ayağın sekiz santimetre ökçeli iskarpinde (6)

Ve yassı ökçeli iskarpinde bulunduğu zaman kemiklerin aldığı gayri tabii vaziyet. (7)

Levha 67

Şekil 8-9. Bacak hareket etmeden çıplak ayakla kaimen (ayağa kalkarak) doğrulduğu zaman dizin ve oynacık kemiğinin aldığı vaziyet. (8)

Aynı bacak yüksek ökçeli iskarpinle basdığı zaman vücud muvazenetini (denge) temin için bila ihtiyar bacağın ön adalâtını (kaslarını) takallüs ettireceğinden (kastıracağından) oynacık kemiğinin iki santimetre kadar yükseldiği görülür. (9)

Resim 6. Sıhhi Müze Atlası, sayfa 67

Sihhi Müze Atlası Sahife 68 (Resim 7)

Yüksek ökçe isti'mali ve mazarratı

Levha 68

Yüksek ökçeli ayakkabı ile yürünürken bilâ ihtiyar ahz olunan evzâ-ı gayrı tabii.

Resim üstü yazı: *Mu'teber olan yüksek ökçeli ayakkabı ile yürünürken bilâ ihtiyar ahz olunan evzâ-ı gayrı tabii*

Resim altları:

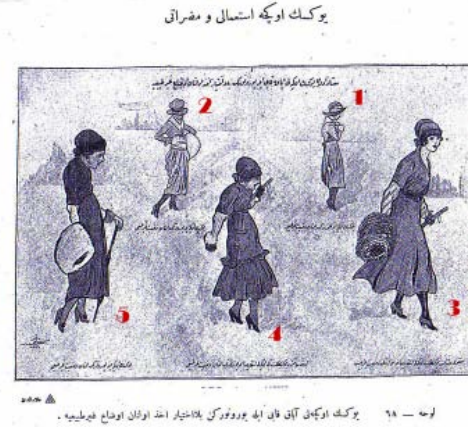
Şekil 1. *Yüksek ökçe ile dururken alınan vaziyet-i gayrı tabii*

Şekil 2. *Yüksek ökçe ile yürünürken alınan vaziyet-i gayrı tabii*

Şekil 3. *Ma'kul ve mütenasib yükseklikte ökçeli iskarpinle muvazeneli ve serbest yürüyüş*

Şekil 4. *On santimetre yükseklikteki ökçeli iskarpinle yürünürken alınan vaziyet-i gayrı tabii*

Şekil 5. *Yüksek ökçe ile yürünürken alınan vaziyet-i gayrı tabii*

Resim 7. Sihhi Müze Atlası, sayfa 68

BİLGİ: Bu çalışma 11-14 Mayıs 2011'de Mersin'de düzenlenen VII. Lokman Hekim Günleri kapsamında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Sihhi Müze Atlası, (Osmanlıca) Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiyye Vekâleti, 1926.
2. Ayten ALTINTAŞ, Sağlık Müzesi Tarihi, İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü web sitesi, (Erişim tarihi: 12.12.2010), http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/muze/muze_tarihi.asp,
3. İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü web sitesi sayfaları:
Müze Ana Sayfası, (Erişim tarihi: 12.12.2010), http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/smuzesi/muze_index.asp,
Müze Tarihi, (Erişim tarihi: 12.12.2010), http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/smuzesi/muze_tarihi.asp,
Koleksiyon, (Erişim tarihi: 12.12.2010), <http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/smuzesi/koleksiyon.asp>,
Müze Binası, (Erişim tarihi: 12.12.2010), http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/smuzesi/muze_binasi.asp,
Sağlık Müdürlüğünün Tarihçesi, (Erişim tarihi: 12.12.2010), <http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/tarihce/galeri.asp>.

FAZIL ÇİL KREMI'NİN ÖYKÜSÜ

The History of Fazil Freckle Lotion

Mehmet AĞIRGAN¹¹Researcher, Writer and Editor of Ozan Ağacı Journal

ÖZET

Yıllardır Türkiye genelinde kullanılan "Fazıl Çil Kremi" yaklaşık 78 yıllık bir geçmişin ürünüdür. Özellikle hamile hanımlarda doğum öncesi oluşan siyah lekelerin ve çillerin tedavisinde kullanılır. Asırlar boyu insanlara bezginlik veren bu çillerin tedavisi uzun deneyler sonunda gerçekleşebildi. Fazıl Çil Kremi'ni insanlığa sunan Kimyager-Eczacı Fazıl Soysal eczacılık mesleğine 1930 yılında Edirne'de başladı. Cumhuriyet sonrası Edirne'de 1930 tarihi itibarıyla hizmet vermeye başlayan Şifa Eczanesi sahibi Fazıl Soysal uzun yıllar yaptığı araştırmalar sonunda 27.12.1934 tarihinde çil tedavisinde kullanılacak kremi bulunduğunu açıkladı. Edirne Milli Gazete kanalı ile kamuoyuna yapılan bu açıklama öncelikle Edirne halkını sevindirdi. Hatta gazetenin iç sayfasında yayınlanan bir ilanla halka duyurulan Fazıl Çil ilacı'nın pek yakında piyasaya arz edileceği belirtiliyordu. Çil ilacının tedavideki başarısı onun şevk ve heyecanını körükledi. Daha sonraları çalışmalarını hızlandıran Fazıl Soysal, 29.10.1935 tarihinde yeni bir müstehzar olan "Fazıl Öksürük İlacı"nı da halkın hizmetine sundu. Bronşin adını verdiği öksürük ilacının her eczaneden alınabileceğini açıklayarak Edirne Buç Gazetesi'nde ilanlara başladı. Kimyager-Eczacı Fazıl Soysal bu araştırmalarını daha gelişmiş bir laboratuvarla İstanbul'da sürdürmek üzere 1949 yılında Edirne'den ayrıldı. Eczacılık mesleğine devam ederken 1950 yılı sonunda İstanbul-Karaköy-Tophane'de Fazıl Soysal Laboratuvarı'nı kurarak vefat ettiği 1981 yılına kadar çalışmalarını devam ettirdi. Edirne'de 1934 tarihi itibarıyla Fazıl Soysal tarafından üretilmeye başlanan Fazıl Çil kremi'nin üretim ve pazarlaması, kızı tıp doktoru Füsün Soysal Güven tarafından devam ettirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fazıl Çil Kremi; Çil; Tedavi

ABSTRACT

"Fazil Freckle Lotion" which has been used for used in Turkey for years has a 78-year-old history. It is especially used in the treatment of black spots and freckles which emerge during pregnancy. For centuries, causing trouble for people, the treatment of those freckles has been achieved after quite a few experiments. Being a Chemist and Pharmacist Fazil Soysal, who introduced this lotion, started his career as a pharmacist in Edirne in 1930. After long years of experiment, Fazıl Soysal, " the owner of Şifa Pharmacy" which has been in service since 1930 in Edirne, announced in 27.12.1934 that he had found the lotion for the removal of freckles. This announcement was published in Edirne National Journal and the residents of Edirne became very pleased with this news. It was also announced in the newspaper that the lotion was going to be served in the market very soon. The success of his lotion in the removal of freckles increased Fazıl Soysal's enthusiasm and excitement. Afterwards, he fastened his studies and in 29.10.1935 introduced a new product: "Fazıl Cough Remedy". He expressed in the Edirne Buç Journal that this remedy called "Bronşin" can be obtained from any pharmacy. In 1949, Chemist- Pharmacist Fazıl Soysal moved from Edirne to Istanbul in order to maintain his studies in a more developed laboratory. He established Fazıl Soysal Laboratory at the end of 1950 in Istanbul-Karaköy-Tophane and continued his studies until 1981 when he died. The production and marketing of Fazıl Freckle Lotion, which was introduced by Fazıl Soysal in Edirne and has been produced since 1934, is being sustained by his daughter Dr. Füsün Soysal Güven nowadays.

Keywords: Fazıl Freckle Lotion; Freckle; Treatment

Yıllardır Türkiye genelinde kullanılan "Fazıl Çil Kremi" yaklaşık 78 yıllık bir geçmişin ürünüdür. Özellikle hamile hanımlarda doğum öncesi oluşan siyah lekelerin ve çillerin tedavisinde kullanılır. Asırlar boyu insanlara bezginlik veren bu çillerin tedavisi uzun deneyler sonunda gerçekleşebildi. Fazıl Çil Kremi'ni insanlığa sunan Kimyager-Eczacı Fazıl Soysal Eczacılık mesleğine 1930 yılında Edirne'de başladı¹. Doktor reçetelerinde yazılı olan formüllere göre ilaçlar üretip hastaların tedavilerine yardımcı olurdu.

Edirne, Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapan ünlü bir kent olarak birçok mesleğin özgün çalışmalarını sergileyen bir ilimizdir. Asya ile Avrupa arasında bir köprü görevini üstlenen kentin bilinen ilk uygarlığı Traklar'la başlar. Bölgede daha sonraları Mekadon, Roma, Bizans ve Türk kültür ve uygarlığının izlerini görürüz. Bu kültürlerin özümlemesiyle oluşan bilgi ve belgelerin ışığında birçok yeniliğin ve mucidin ürünlerini halen kullanıyoruz.

Lokman Hekim Journal, 2011; 1 (2): 33-34
Received: 08.04.2011 Accepted: 27.04.2011
Correspondence Author: Mehmet Ağırğan, Ozan Ağacı Journal
info@ozanagaci.com

Edirne, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı itibariyle Osmanlı Devleti ile Avrupa Ülkeleri arasında yaşanan savaşların ve göçlerin yorgun bir kenti olarak pek çok zorlukları göğüsledi. Osmanlı Devleti'nin Selanik'te bulunan 2. Ordu Merkezi'nin en önemli yerleşim alanlarından birisi durumunda bulunan Edirne, birçok hastane ve sağlık kurumunu da sinesinde barındırıyordu. Doğal olarak bu kurumlarda eczane-ilaç-hasta üçlemesinde çok önemli görevler üstleniyorlardı. Hicri 1304 (Miladi 1887) yılında Edirne'de 12 eczanenin hizmet verdiğini kayıtlardan biliyoruz². Cumhuriyet döneminde kademeli bir yükseliş gösteren Edirne merkezindeki eczane sayısı bugün için toplam 75'e yükselmiştir³.

Cumhuriyet sonrası Edirne'de 1930 tarihi itibariyle hizmet vermeye başlayan Şifa Eczanesi sahibi Fazıl Soysal uzun yıllar yaptığı araştırmalar sonunda 27.12.1934 tarihinde çil tedavisinde kullanılacak kremi bulduğunu açıkladı (Resim 1)⁴. Edirne Milli Gazete kanalı ile kamuoyuna yapılan bu açıklama öncelikle Edirne halkını sevindirdi. Hatta gazetenin iç sayfasında yayınlanan bir ilanla halka duyurulan Fazıl Çil İlacı'nın pek yakında piyasaya arz edileceği belirtiliyordu. Çil ilacının tedavideki başarısı onun şevk ve heyecanını körükledi. Daha sonraları çalışmalarını hızlandıran Fazıl Soysal 29.10.1935 tarihinde yeni bir müstehzar olan "Fazıl Öksürük İlacı"nı da halkın hizmetine sundu. Bronşin adını verdiği öksürük ilacının her eczaneden alınabileceğini açıklayarak Edirne Buç Gazetesi'nde ilanlara başladı (Resim 2)⁵.

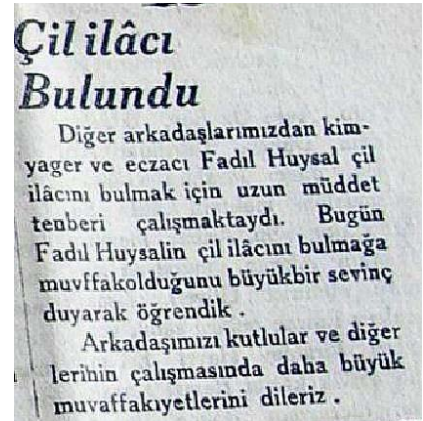
Kimyager-Eczacı Fazıl Soysal bu araştırmalarını daha gelişmiş bir laboratuvarla İstanbul'da sürdürmek üzere 1949 yılında Edirne'den ayrıldı. Eczacılık mesleğine devam ederken 1950 yılı sonunda İstanbul-Karaköy-Tophane'de Fazıl Soysal Laboratuvarı'nı kurarak vefat ettiği 1981 yılına kadar çalışmalarını devam ettirdi. Ayrıca o yıllarda Fazıl Çil Kremi'nin isim tescilini de yaptırarak Türkiye genelinde halkın hizmetine sundu. İstanbul'da halen hizmetlerine devam eden Fazıl Soysal Laboratuvarı İlaç ve Kozmetik Sanayi Ticaret Limited Şirketi, bugün için Fazıl Çil Kremi'ni 32 gr.lık kutularda imal etmektedir (Resim 3).

Edirne'de 1934 tarihi itibariyle Fazıl Soysal tarafından üretilmeye başlanan Fazıl Çil Kremi, üretim ve pazarlaması kızı Tıp Doktoru Füsun Soysal Güven tarafından devam ettirilmektedir.

BİLGİ: Bu çalışma 11-14 Mayıs 2011'de Mersin'de düzenlenen VII. Lokman Hekim Günleri kapsamında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Füsun (Soysal) Güven. (Fazıl Soysal'ın kızı)
2. Edirne Vilayet Salnamesi. H.1304 (M.1887)
3. www.edirne.org.tr (Son erişim tarihi: 21.03.2011)
4. Edirne Milli Gazete:27.12.1930
5. Edirne Buç Gazetesi:29.10.1935

Resim 1. Edirne Milli Gazete-27.12.1934

Resim 2. Bronşin Öksürük İlacı - Buç Gazetesi (29.10.1935)

Resim 3. Piyasada Satılan Çil İlacı Kutusu-2011

MATERIA MEDICA'DAN GÜNÜMÜZE UZANAN TIBBİ BİTKİ: ISIRGAN

URTICA as a Medicinal Plant Written by Dioscorides in his Work Materia Medica is Currently used Today

Gülşel KAVALALI¹

¹Prof. Dr., İstanbul University, Cerrahpaşa Medical Faculty (Retired)

ÖZET

Yunan hekimi ve botanikçisi Dioscorides *Materia Medica* adlı eserinde 700 den fazla endemik ve 1000 den fazla tıbbi bitkinin yayılışını, özelliklerini ve kullanılış şekillerini geniş bir şekilde anlatmıştır. Bu eser botanik ve farmakoloji dalında günümüze ışık tutan eski ve değerli bir çalışmadır. Dioscorides bu eserinde Isırgan bitkisine de geniş bir yer ayırmıştır. Bitkinin türleri, yayılışları belirtilerek çeşitli formlarının hangi hastalığa karşı nasıl kullanılacağı hakkında da bilgi vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dioscorides; *Materia Medica*; Isırgan

ABSTRACT

The Greek physician and botanist Dioscorides who lived in Anazarba (near Adana) has defined more than 700 endemic and more than 1000 medicinal plants with their characteristics, distribution and information in *Materia Medica*. This work often said to be the oldest and most valuable work in the history of botany and pharmacology.

Dioscorides recommended *Urtica* species for various ailments. He advised that the leaves of *Urtica* should be applied for many diseases. This plant still is being used for medical and non-medical purposes all over the world.

Keywords: Dioscorides, *Materia Medica*, *Urtica*. Medicinal Plants

GİRİŞ

Materia Medica'nın yazarı olan Pedanios Dioscorides, antik bir şehir olan Anazarba'da (bugün Adana ilimize yakın Anavarza) yaşamış eski bir Yunan hekimidir (1yy BC). Tıbbi botanik kitabı olan *Materia Medica* eski Yunan dili ile yazılmış, daha sonra diğer dillere tercüme edilmiştir. Bu kitapta 700 kadar endemik bitki türü ve 1000 den fazla da tıbbi drog kayıtlıdır.

Dioscorides'in bu eserinde tıbbi bitkilerin toplanması, saklanması, özellikleri, kullanılışları, zehirli olup olmadıkları etraflı bir şekilde izah edilmektedir. Türkçemizde "ısırgan" olarak bildiğimiz bitki *Materia Medica*'da "Akaluphe" olarak geçer.

Bu bitkiye Romalılar "Urtica", İngilizler "Nettle", Almanlar "Brennessel", İtalyanlar "Ortica", Fransızlar "Ortie", İspanyollar "Ortiga" olarak isimlendirmişlerdir. *Urtica* ismi Latince Uro (yakmak) ve Ürere (sokmak) manasındadır. Anglosaksonlarda Nettle ismi Netele (needle: iğne) kelimesi karşılığıdır.

Urtica L. (Fam. Urticaceae) cinsi hem tıbbi hem de tıp dışı olarak çeşitli maksatlarla kullanılmaktadır.

Urtica cinsi yıllık veya çok yıllık, bazı türleri iki eşeyli, yeşil renkli, batıcı tüyleri olan, yabancı olarak hemen her yerde kolayca yetişen bir bitkidir. *Urtica dioica* ve *Urtica urens* olarak bilinen iki türü American ve British Herbal Pharmacopoeia, Martindale ve DAC'da (Deutschen Arzneimittel Codex) kayıtlıdır.

ISIRGAN BİTKİSİNİN TIP DIŞI KULLANIMI

Besin Olarak Kullanımı

Isırganın taze yaprakları vitamin ve mineral bakımından zengindir. Ayrıca en iyi kaliteli protein de taşımaktadır. Taze yapraklar özellikle Haziran ayı başında toplanır ve çeşitli yemekler (çorba, börek, zeytinyağlı) yapımında kullanılır. Taze yapraklar süt veren hayvanlara yedirilirse sütün miktarı ve kalitesi artar.

Kâğıt, Bez, İplik Yapımında Kullanımı

Isırgan türleri kâğıt yapımında ve pamuk gibi el dokumalarında, kumaş yapımında kullanılır. Nepal yerlileri tarafından (Nepal de ısırgan bitkisine ALLO denir) ev dokuma tezgâhlarında ipeksi keten görünümünde kumaşlar dokunur . Ayrıca bu ipliklerden balık ağı da yapılır. Canvas denilen kumaş ısırgan bitkisinden yapılır.

Peynir Yapımında Kullanımı

Isırgan bitkisinin kümeleşme (koagüle olma) özelliğinde dolayı peynir oluşumunda kullanılmaktadır.

Boyacılıkta Kullanımı

Yapraklarının güzel yeşil renginden dolayı, özellikle yün kumaşların boyanmasında kullanılır. İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'da asker elbiselerinin boyanmasında kullanılmış, kamuflaj malzemesi olarak yararlanılmıştır.

ISIRGAN BİTKİSİNİN TIPTA KULLANIMI

Tıbbi etkisi sayılamayacak kadar çoktur. Romatizma, ekzema, astma, deri hastalıkları, diüretik olarak ve prostat büyümesinde kullanıldığı çeşitli hayvan deneylerinde ve klinik araştırmalarla gösterilmiştir.

Dışardan saç toniği olarak saç şampuanlarında etkinliği kanıtlanmıştır

Materia Medica'da ısırgan bitkisinin 2 türü kayıtlıdır. Urtica pilulifera (kara ısırgan), Urtica urens (küçük ısırgan) Dioscorides'e göre ısırgan bitkisi köpek ısırıklarına, ülser, tümör oluşumuna ve ağrılara karşı kullanılır. Ayrıca diüretik ve mide bulantısında da etkili olduğu bilinmektedir

Galen "De Simplicibus" adlı eserinde ısırganın laksatif ve diüretik olarak, ayrıca kangrende, iltihaplı yaralarda, şişmelerde, burun kanamalarında, ağız yaralarında kullanıldığından bahsedilir

1995-2003 Arasında Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde Faaliyet Gösteren "Bitkisel İlaçlar Araştırma Ve Uygulama Merkezi"nde Ülkemizde Yetişen Isırgan Türleri Üzerinde Yapılan Araştırmalar

Bu bitkinin Ülkemizde kullanılan türleri üzerinde İ.Ü. Rektörlüğü Bitkisel İlaçlar Araştırma Uygulama Merkezinde, Araştırma fonu destekli birçok farmakolojik çalışma yapılmış ve yayınlanmıştır.

1. Urtica dioica türünden antikoagülan etkili bir madde izole edilmiş ve aktivitesi trombin zamanı (TT), protrombin zamanı (PT) ve kısmi tromboplastin zamanı (aPTT) ölçülerek ispatlanmış. Bu izole edilen maddenin 1mg.nın 0.28 mg heparin aktivitesine eşit olduğu gösterilmiştir
2. Gaz Likid Kromatografi metodu ile ısırgan bitkisinin tohum yağı incelenmiş, en fazla linoleik asitin olduğu bulunmuştur
3. Isırgan bitkisinin tohumu petrol eteri ile ekstre edilmiş ve sıçanlar üzerinde yapılan çalışmada doza bağımlı anti-inflamatuar etkisi incelenmiştir
4. Isırgan tohumundan Lectin isminde bir protein yapısındaki bir madde elde edilmiştir. Bu madde sıçanlara tatbik edilerek karaciğer enzimleri incelenmiştir. Bu madde sıçanlarda adjuvan artritte uygulanmış ve 25. günde alınan kan örnekleri üzerinde karaciğer enzimlerinden alkali fosfataz ve aminotransferaz enzimleri tayin edilmiştir. Ayrıca alınan kesitlerle histolojik olarak karaciğer dokusu

üzerindeki rejeneratif oluşum gösterilmiştir.

5. Isırgan tohumlarından elde edilen Lectin maddesinin hipoglisemik aktivitesi sıçanlarda yapılan diabet modelinde incelenmiş, bu çalışma da aynı zamanda histolojik olarak değerlendirilmiştir.

BİLGİ: Bu makale 2009'da Antakya'da gerçekleşen VI. Lokman Hekim Günleri'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

Therapeutic and Nutritional Aspects of Stinging Nettle (Urtica) Edited by Gülsel Kavalalı by Taylor and Francis, London-NewYork 2003

